

«Κύρτου πλέγματα»
Δίκτυα οικονομίας, εξουσίας και γνώσης στον ελληνικό χώρο από τους προϊστορικούς χρόνους έως τη σύγχρονη εποχή: αναλυτική τεκμηρίωση – ερμηνευτική χαρτογράφηση – συνθετικές προσεγγίσεις
(ΚΡΗΠΙΣ 447995)

ΕΝΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3 Δίκτυα θεσμών

«Παραδοτέο 3.2: Επιστημονικά δημοσιεύματα»

- 1 -

ΚΡΙΤΩΝ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ

Ανενεργά μετόχια της μονής Βατοπεδίου στην Ορθόδοξη
Ανατολή (Καταγραφή πρώτη)

ΑΘΗΝΑ 2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας & Θρησκευμάτων
Γενική Γραμματεία Έρευνας & Τεχνολογίας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΑΝ ΙΙ

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη

η περιφέρεια στο **επίκεντρο** της ανάπτυξης

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), στο πλαίσιο του Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα (ΕΠΑΝ ΙΙ) και των Π.Ε.Π. Αττικής, Π.Ε.Π. Μακεδονίας - Θράκης

Η Πράξη ΚΡΗΠΙΣ 447995 με τίτλο «Κύρτου πλέγματα. Δίκτυα οικονομίας, εξουσίας και γνώσης στον ελληνικό χώρο από τους προϊστορικούς χρόνους έως τη σύγχρονη εποχή: αναλυτική τεκμηρίωση — ερμηνευτική χαρτογράφηση — συνθετικές προσεγγίσεις» υλοποιείται στο πλαίσιο της Δράσης «Αναπτυξιακές προτάσεις Ερευνητικών Φορέων-Κρητίς», που χρηματοδοτείται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα» (ΕΠΑΝ-ΙΙ), Άξονα Προτεραιότητας (Α.Π.) 1 «Δημιουργία και Αξιοποίηση της Καινοτομίας Υποστηριζόμενη από Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη» και από τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) στις 3 Περιφέρειες μεταβατικής στήριξης του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007 – 2013. Η Δημόσια Δαπάνη συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης και από Εθνικούς Πόρους.

Άνενεργά μετόχια τῆς μονῆς Βατοπεδίου στήν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή (Καταγραφή πρώτη)*

Ὅπως ἔχει ἤδη ὑπογραμμισθεῖ παλαιότερα, ἡ μονή Βατοπεδίου ὑπῆρξε δημιούργημα τῆς ἐπαρχιακῆς ἀριστοκρατίας τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ραγδαία ἀνάπτυξη τῆς μονῆς ἤδη ἀπό τόν 10ον αἰώνα μεταξύ ἄλλων ἀποδόθηκε καί στήν καταγωγή τῶν κτιτόρων καί πρώτων ἡγουμένων, καθώς καί πολλῶν ἀπό τούς πρώτους μοναχούς ἀπό τήν Ἀδριανούπολη. Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ πόλη, πρωτεύουσα τοῦ θέματος τῆς Μακεδονίας πού διατηροῦσε στενές σχέσεις μέ τήν Κωνσταντινούπολη, ὑπῆρξε τόπος καταγωγῆς καί διαμονῆς μεγάλων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν-γαιοκτημόνων τῶν Βαλκανίων.¹ Ἄλλωστε στή στήριξη τῶν εὐγενῶν καταρχήν καί ἀργότερα στήν αὐτοκρατορική ἀρωγή ἀργότερα πρέπει νά ἀποδοθεῖ καί ἡ θεαματική αὐξηση τῆς περιουσίας της.² Δεν εἶναι τυχαῖο ὅτι, ἀπό ὅλες τίς μονές, τῆ μονή Βατοπεδίου ἐπέλεξαν ὡς ἐφαλτήριο οἱ ἐκπρόσωποι τῆς σερβικῆς δυναστείας τῶν Νεμάνια Συμεῶν καί Σάββας στά τέλη τοῦ 12ου γιά νά ἰδρῦσουν τήν μεγάλη μονή Χιλανδαρίου.

Ἡ περίοδος ὅμως πού τό Βατοπέδι εὐεργετεῖται θεαματικά ἀπό τήν ὑψηλή κωνσταντινουπολίτικη ἀλλά καί τήν ἐπαρχιακή ἀριστοκρατία, πού ἐκπροσωποῦν τώρα καί τήν ἄρχουσα δυναστεία, εἶναι ὁ 14ος αἰώνας. Ἡ περίοδος μπορεῖ ἀβίαστα νά χαρακτηρισθεῖ ὡς ὁ «χρυσοῦς αἰών» τῆς μονῆς.³ Ἡ ἐποχή εἶναι ταραγμένη, ἐφόσον μεσολαβοῦν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος τῶν δύο Ἀνδρονίκων στίς πρῶτες δεκατίες, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξύ τοῦ Ἰωάννου

* Στήν παρούσα ἔρευνα καταγράφονται κυρίως ἐλάσσονα διάσπαρτα στή Βαλκανική μετόχια τῆς μονῆς Βατοπεδίου καθώς καί μετόχια πού δέν ἐπιβίωσαν ὡς τόν 20ό αἰώνα. Ἡ καταγραφή, ἡ ὁποία σέ μέγιστο βαθμό στηρίζεται στήν ἔρευνα πρωτογενοῦς καί ἐν πολλοῖς ἀνέκδοτου ἀρχεῖκου ὑλικοῦ, εἶναι ἐπιλεκτική καί ἐπ' οὐδενί λόγῳ μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι καλύπτει τό σύνολο των οἰκονομικῶν ἐγκαταστάσεων τῆς μονῆς Βατοπεδίου στούς βυζαντινοῦς καί μεταβυζαντινοῦς χρόνους. Καί τοῦτο γιατί ἡ καταγραφή καί μελέτη του ὀγκώδους ἑλληνικοῦ καί τουρκικοῦ ἀρχεῖου τῆς μονῆς ἄρχισε μόλις τά τελευταῖα ἔτη. Στήν ἔρευνα δέν περιελήφθησαν τά μεγάλα παραγωγικά μετόχια τῆς Μακεδονίας, τά ὁποία ἐπεβίωσαν ὡς τήν δεκαετία τοῦ 1930, μετά τήν ἐνσωμάτωση τῆς περιοχῆς στόν ἐλληνικό κράτος, ὡς τελική σύνθεση.

1. Ν. Οἰκονομίδης, Βυζαντινό Βατοπαίδι: μιά μονή τῆς ὑψηλῆς ἀριστοκρατίας, *Ἰερά Μεγίστη Μονή Βατοπαίδιου, Παράδοση – Ἱστορία – Τέχνη*, τόμ. Α', Ἅγιον Ὄρος 1996, 44-46.

2. Γιά τήν ἀπόκτηση, τήν ὀργάνωση καί τήν ἀξιοποίηση τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας, μέ πολλές ἀναφορές στό Βατοπέδι, βλ. τώρα Κ. Smirlis, *La fortune des grands monastères byzantins (fin du Xe – milieu du XIVe siècle)*, Παρίσι 2006.

3. Τεκμηριωμένη καί ἀναλυτική παρουσίαση τῶν ἰδιοκτησιῶν τῆς μονῆς ἀπό τόν 10ο αἰώνα ὡς τό 1376, βλ. στά, *Actes de Vatopedi I*, 24-37· II, 25-45.

Ε' Παλαιολόγου και του 'Ιωάννου ΣΤ' Καντακουζηνού (1342-1354), ή σερβική κατάκτηση της Μακεδονίας από τον Στέφανο Δουσάν μετά το 1345· και ακόμη ή επανάσταση των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη, οι πειρατικές επιδρομές των Τούρκων και ή μεγάλη επιδημία της πανώλους στα τέλη της δεκαετίας του 1340. Παρόλα αυτά ή μονή όχι μόνον ισορροπεϊ ανάμεσα στις έμφύλιες διαμάχες και άποροροφά τους κραδασμούς της σερβικής κατάκτησης αλλά γίνεται και άποδέκτης της ύποστήριξης όλων. Δωρεές και μετόχια, αλλά και προνόμια για αυτά, δέχεται από τους έκπροσώπους της δυναστείας των Παλαιολόγων. Πρό πάντων όμως εϊναι ο άποδέκτης της έξαιρετικής και προνομιακής εϋνοιας του 'Ιωάννου ΣΤ' Καντακουζηνού. Άφιερώσεις γαιών και μετοχιών, φοροαπαλλαγές, προνόμια και δαψιλεϊς δωρεές καθιστούν τον αυτοκράτορα αυτόν προστάτη και μέντορα της μονής στα μέσα του αϊώνα. Έπιπλέον, παρά τις άρχικές δημεύσεις, κερδίζει την εϋνοϊκή άντιμετώπιση του Στεφάνου Δουσάν για τις κτήσεις της Μακεδονίας, αλλά ιδίως του σέρβου δεσπότη 'Ιωάννου Οϋγκλεση που υπήρξε ευεργέτης της μονής: δύο μεγάλα μετόχια, ή μονή Σπηλαιώτισσας στό Μελένικο και τά βιβάρια στη Βιστωνίδα λίμνη ωφείλονται στη γεναιοδωρία του.

Άλλά και μεγάλες οικογένειες βυζαντινών άξιωματούχων και ευγενών της βυζαντινής έπαρχίας συνδέονται την εποχή αυτή με τή μονή, όπως π.χ. ή οικογένεια του πρώην μεγάλου παπία Άρσενίου Τζαμπλάκωνος, ή οικογένεια των Σαραντηνών στη Βέροια, ακόμη και οι άδελφοί Άλέξιος και 'Ιωάννης Στρατηγόπουλοι, διοικητές της Χριστουπόλεως. Προσοδοφόρα άγροτικά μετόχια, άστικά άκίνητα αλλά και μονές ή μονύδρια που προστίθενται στην έγγεια ιδιοκτησία της οφείλονται σε αυτούς.⁴

Πολλές και μεγάλες δωρεές άκινήτων, ιδίως στό δεύτερο μισό του 14ου και στόν 15ο αϊώνα από μεγάλες οικογένειες ευγενών αλλά και από χαμηλόβαθμους αλλά σχετικά εϋπορους έπαρχιακούς άξιωματούχους, οφείλονται στην έκ μέρος των μελών τους «άγορά» άδελφάτων στη μονή. Μέ τό άδελφάτον (ή άλλως άποταγήν) ο λαϊκός ή/και οϊκέϊα πρόσωπα τά όποϊα προσδιορίζει, έκτός από την υπέρ σωτηρίας μνημόνευση του όνόματός τους, έξασφαλίζουν τις δαπάνες παραμονής και διαβίωσης έφόρου ζωής στό μοναστήρι εάν τό φέρει ή ανάγκη, στους χαλεπούς καιρούς στους όποιους ζοϋν.⁵

4. Βλ. ειδικώτερα, *Actes de Vatopedi* II, 21-24.

5. Για τά άδελφάτα βλ. E. Herman, Die Regelung der Armut in den byzantinischen Klöstern, *Orientalia Christiana Periodica* 7(1941), 438-450· Mirjana Zivojinovic, Adelfati u Vizantiji i Srednevekovnoj Srbiji, *Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta* 11(1968), 241-270· ή ίδια, Monaski Adelfati na Svetoji Gore, *Zbornik Filozofskog Fakulteta* (Βελιγράδι), XII/ 1 (1974), σελ. 291-303· ή ίδια, Dokumenti o adelfatima ja Karejski keliji Svetog Save, *Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta* 24-25(1986), 385-396· Nikos Oikonomidis, The Properties of the Deblitzenoi in the Fourteenth and Fifteenth Centuries, στο Angeliki E. Laiou-Thomadakis (επιμ.), *Charanis Studies. Studies in Honor of Peter Charanis*, New Brunswick 1980, 176-198· A. Laiou, Economic Activities of Vatopedi in the Fourteenth Century, *Τερά Μονή Βατοπεδίου*.

“Έτσι στά 1376, έτος πού όριοθετεί τήν μέγιστη άκμή όσον άφορᾶ τήν έγγεια ιδιοκτησία, σύμφωνα μέ τά ύπάρχοντα στοιχεΐα, ή μονή κατέχει γαΐες πού έκτείνονται σέ 65.000 μοδίους. Οί γαΐες, πού κατανέμονται σέ μικρές ή μεγάλες ιδιοκτησίες σέ διάφορες περιοχές, όρίζονται ώς καλλιεργήσιμες έκτάσεις, άμπελῶνες, περιβόλια, κήποι, βοσκότοποι, χέρσα κτήματα. Στίς άγροτικές αυτές κτήσεις πρέπει νά προστεθοῦν καί ιερά καθιδρύματα (μονές ή ναοί) καθώς καί άστικά άκίνητα σέ πόλεις άλλά καί μικρούς οίκισμούς. Από τό σύνολο τῶν 130 μικρῶν ή μεγάλων ιδιοκτησιῶν, άγροτικῶν ή άστικῶν πού καταγράφονται στό άνωτέρω έτος άκριβῶς τά μισά (75) προέρχονται από δωρεές.⁶ Στά πενήντα χρόνια πού μεσολάβησαν ώς τήν όθωμανική κατάκτηση, έπικρατεί μεγαλύτερη άστάθεια καί άνασφάλεια: ή όθωματική κατάκτηση έπεκτείνεται γρήγορα στή Βαλκανική, ή βυζαντινή διοίκηση έξασθενεί καί τά βυζαντινά έδάφη συρρικνώνονται. Η αύξηση τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας, έπομένως καί τοῦ Βατοπεδίου, άνακόπτεται σταδιακά καί οί νέες προσαρτήσεις μετοχιῶν δέν άντισταθμίζουν τίς άπώλειες.

Τό 1423/24 τό Άγιον Όρος πέρασε όριστικά στήν όθωμανική έπικράτεια.⁷ Οί έπαφές όμως τῶν Άθωνιτῶν μέ τούς Όθωμανούς εΐχαν άρχίσει ήδη δεκαετίες πρίν, όταν εύρύτατες περιοχές τῆς Βαλκανικῆς καί ιδιαίτερα τῆς Μακεδονίας, στίς όποίες έκτείνονταν τά ζωτικῆς σημασίας γιά τήν έπιβίωση τῶν μονῶν κτήματα, εΐχαν κατακτηθεΐ. Η νέα πολιτική άρχή τήρησε άρχικά εύνοϊκή στάση στά αίτούμενα τῶν μοναχῶν, όσον άφορᾶ τή διατήρηση τῆς άυτονομίας, τήν άναγνώριση τῆς κατοχῆς τῶν μετοχιῶν καί τήν έξασφάλιση τῶν κεκτημένων προνομίων. Παρόλα αυτά ή νέα πραγματικότητα δέν μπορούσε νά συγκριθεΐ μέ τήν άπελθοῦσα χριστιανική βασιλεία. Έπιβλήθηκε φορολογία τόσο μέσα στό Άγιον Όρος όσο καί στά έκτός Άθωνικῆς χερσονήσου μετόχια, μεγάλες ή μικρότερες ιδιοκτησίες άπωλέσθηκαν, ένῶ ή άύθαιρεσία τῶν φορολογικῶν καί άλλων κρατικῶν ύπαλλήλων άποτελοῦσαν πλέον σύνηθες φαινόμενο.

Δέν γνωρίζουμε άκόμη τό μέγεθος τῶν άπωλειῶν τῆς κτηματικῆς περιουσίας τῆς μονῆς κατά τήν όθωμανική κατάκτηση, έφόσον δέν διαθέτουμε άκόμη ένα πλήρη κατάλογο τῶν μετοχιῶν πού κατεΐχε στά τελευταΐα χρόνια τῆς βυζαντινῆς άυτοκρατορίας, άλλά ούτε καί έναν άντίστοιχο συγκριτικό πίνακα στόν πρῶτο αΐώνα τῆς όθωμανικῆς κυριαρχίας. Σύμφωνα μέ τόν βακουφναμέ, ό όποϊος έκδόθηκε τό 1569, μετά τή γενική δήμευση όλων τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων καί τήν έξαγορά τους από τούς μοναχούς, ή μονή κατεΐχε έξω από τόν Άθω άγροτικές έκτάσεις καί άστικά άκίνητα στίς περιοχές: Προσφόρι, Άμουλιανή, Άλαδιάβα (πρέπει νά περιλαμβάνει καί τήν περιοχή τοῦ Πρόβλακος), Όρμύλια, Ίσβορο, Σιδηροκαύσια,

Ίστορία καί Τέχνη, Άθήνα 1999, 66-72 (Άθωνικά Σύμμεικτα 7)· Smirlis, *La fortune des grands monastères*, 138-145.

6. *Actes de Vatopedi II*, 17-19, 45.

7. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, τόμ. I, Βιέννη 1975, άρ. 63/4, σελ. 473, τόμ II, Βιέννη 1977, 422-423.

Ἅγιο Φωκᾶ, χωριό Παντολέων, Ἅγιο Μάμαντα, Θεσσαλονίκη, Οὖν Καπάν, Σέρρες, Ζαβερνίκεια (περιοχή Ζίχνας) καί Μοῦδρο τῆς Λήμνου.⁸ Μολονότι στό ἔγγραφο δέν φαίνεται νά καταγράφονται ὅλες οἱ ἰδιοκτησίες –ἐπισημαίνεται, ἐνδεικτικά, ὅτι δέν ἀναφέρεται τό μοναστήρι τῆς Σηπλαιώτισσας καί τά ἄλλα μονύδρια στό Μελένικο, τά ὅποια ἀποδεδειγμένα κατεῖχε ὡς μετόχια ἢ μονή κατά τό ἔτος ἐκδόσεως τοῦ ἐγγράφου– καί στό κείμενο παρελαύνουν οἱ ὀνομασίες σημαντικῶν καί προσοδοφόρων βυζαντινῶν μετοχιῶν, οἱ ἀπώλειες πρέπει νά ὑπῆρξαν ιδιαίτερα σημαντικές. Εἶναι ἄλλωστε γνωστό ὅτι μεγάλες καί εὐφορες ἐκτάσεις ἀποσπάσθηκαν ἀπό τούς χριστιανούς κατόχους καί παραχωρήθηκαν σέ σπαχήδες. Ἐπιπλέον, πολλά κτήματα δέν δημεύθηκαν οὔτε ἄλλαξαν κατόχους, παρέμειναν ὁμως ἔρημα καί ἀναξιοποίητα γιά κάποιο χρονικό διάστημα.⁹

Οἱ πληροφορίες μας γιά τά φορολογικά βάρη τῶν μετοχιῶν εἶναι ἀκόμη πτωχές. Εἶναι γνωστό πάντως ὅτι γιά τά ἐκτός Ἁγίου Ὄρους κτήματα ἢ μονή κατέβαλε ιδιαίτερη προσπάθεια νά μή φορολογεῖται μέ τό σύστημα τῆς δεκάτης καί τούς ἄλλους ἀναλογικούς φόρους ἐπί τῆς παραγωγῆς, ἀλλά μέ τό εὐνοϊκότερο σύστημα τῆς κατ' ἀποκοπήν (maktu) φορολογήσεως. Μέ αὐτό τό συμφέρον σύστημα ἄλλωστε φορολογοῦνταν οἱ ἐντός τῆς Ἀθωνικῆς χερσονήσου ἔγγειες ἰδιοκτησίες.¹⁰ Τό ποσό τῆς κατ' ἀποκοπήν φορολογίας ἔμεινε σταθερό γιά μακρό διάστημα, ἐνῶ συγχρόνως ἄφηνε μικρά περιθώρια γιά αὐθαιρεσίες στούς φορολογικούς ὑπαλλήλους. Φαίνεται ὅτι ἢ μονή τό ἐπέτυχε, τουλάχιστον γιά ἀρκετά μεγάλα καί προσοδοφόρα μετόχια. Ἡ εὐνοϊκή αὐτή ρύθμιση ἐπετυγχάνετο μερικές φορές μέ τήν ἐπέμβαση χριστιανῶν ἀξιωματούχων τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἔτσι π.χ., στά 1508, μέ μεσολάβηση τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Radu, ἢ μονή καταβάλλει κατ' ἀποκοπήν φόρο 697 ἄσπρων γιά μετόχι κοντά στή Θεσσαλονίκη.¹¹

Παρόλη ὁμως τήν οἰκονομική δυσπραγία καί τή συρρίκνωση τῆς παρουσίας τῆς ἢ μονῆς, συγκριτικά πάντοτε μέ ἄλλα ἄθωνικά μοναστήρια καί μέσα στίς δυσκολίες τῆς νέας πολιτειακῆς πραγματικότητας, συνεχίζει νά εἶναι

8. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Α', ἀρ. Ψ/Γ (χρησιμοποιήθηκε μέ ἐπιφύλαξη ἢ ἑλληνική μετάφραση τοῦ ἐγγράφου). Γιά τίς δημεύσεις τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων λίγο πρὶν τό 1569 βλ. J. Alexander, *The Lord giveth and the Lord Taken away: Athos and the Confiscation affair of 1568-1569, Ὁ Ἅθως στούς 14^ο-16^ο αἰῶνες*, Ἀθήνα 1997, 149-200 (Ἀθωνικά Σύμμεικτα 4).

9. Ἐνδεικτικά, στά 1489 τό μετόχι στό Μοῦδρο τῆς Λήμνου φέρεται ὡς ἔρημο, ὄχι ὁμως καί τριάντα χρόνια ἀργότερα, στά 1519 (H. Lowry, "The Islad of Limnos: A Case Study On The Continuity of Byzantine Forms Under Ottoman Rule", *Continuity aand Change in the Late Byzantine and Early Ottoman Society*, Birmingham-Washington 1986, 251 σημ. 55 καί 253 σημ. 59).

10. Ὁ κατ' ἀποκοπήν φόρος πού κατέβαλε τό Ἅγιον Ὄρος τό 1519 ἦταν 27.000 ἄσπρα, ἐνῶ περί τό 1520 25.000 ἄσπρα [H. W. Lowry, *A note on the population and status of the Athonite monasteries under Ottoman rule (ca. 1520)*, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 73 (1981), 128 καί 129 σημ. 43].

11. G. Salakides, *Sultansurkunden des Athos-Klosters Vatopedi aus der Zeit Bayezid II. und Selim I.*, Θεσσαλονίκη, 1995, 71-74 καί 83-84 (Institut for Balkan Studies, 263).

ένα μεγάλο και σημαντικό μοναστικό ίδρυμα με έμφανή αίγλη. Τό γεγονός αυτό διαφαίνεται από τήν αφιέρωση νέων μετοχιών στίς τελευταίες δεκαετίες τοῦ 15ου καί καθόλον τόν 16ο αἰώνα. Οἱ νέες κτήσεις εἶναι κυρίως μονές καί ναοί πού πολλές φορές προσαρτῶνται ἀπό τούς ἴδιους τούς κτίτορες ἢ ἀνακαινιστές. Προφανές κίνητρο εἶναι ἡ διάσωση αὐτοῦ τοῦ ἀφιερουμένου καθιδρύματος, γεγονός πού σημαίνει ὅτι στήν ἀντίληψή τους τό Βατοπέδι εἶναι ἕνα ἰσχυρό ἴδρυμα τό ὁποῖο μπορεῖ νά ἐξασφαλίσει τήν ἐπιβίωση καί τήν ἀνάπτυξή τους. Μέ ἄλλα λόγια, οἱ Βατοπαιδινοί ἔχουν τήν ἱκανότητα νά διαχειρισθοῦν καί νά συντηρήσουν τά ἱδρύματα ἀλλά καί τή δυνατότητα νά ἐξασφαλίσουν εὐνοϊκό ἐκκλησιαστικό καί πολιτικό καθεστῶς λειτουργίας τους.

Ἀπό τόν 17ο αἰώνα ἀρχίζει μιά νέα περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς, ἡ ὁποία σηματοδοτεῖται ἀπό τή σαφή οἰκονομική ἀνάκαμψη καί αὔξηση τῆς ἐπιρροῆς της. Ὅλα τά σημαντικά ἀγροτικά μετόχια πού κατεῖχε στά τέλη τοῦ 16ου αἰώνα συνεχίζουν νά ὑφίστανται καί στούς ἐπόμενους αἰῶνες, συστηματοποιεῖται ἡ ἀξιοποίησή τους καί ἐπεκτείνονται μέ νέες ἀγορές καί ἐπεκτάσεις. Ταυτόχρονα αὐξάνουν οἱ προσαρτήσεις νέων μετοχιῶν, εἴτε αὐτά εἶναι ἀγροτικά κτήματα, ἢ ἀστικά ἀκίνητα ἢ μονύδρια καί ναοί. Ἡ γεωγραφική διασπορά τους εἶναι ἐντυπωσιακή. Στίς τουρκοκρατούμενες περιοχές τῆς Ἀνατολῆς, ἀπό τό Βελιγράδι ὡς τόν Πόντο, ἀπό τά Μουδανιά τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τά νησιά τοῦ Αἰγαίου, ὡς τήν Ἀθήνα, τήν Ἄρτα καί τήν Καλαμάτα, ἀρχιερεῖς, κοινότητες, ἀκόμη καί μεμονωμένοι πιστοί εἶναι οἱ ἀφιερωτές τῶν νέων ἐξαρτημάτων. Δέν εἶναι λίγες οἱ φορές πού καί ἡ ἴδια ἡ μονή προβαίνει σέ ἀγορά κάποιου μετοchioῦ σέ τόπους πού πρέπει νά οἰκονομηθοῦν οἱ ἀνάγκες της. Τήν ἴδια ἐποχή ἀρχίζει καί ἡ προσήλωση τῶν μεγάλων μετοχιῶν στίς παραδουνάβιες χῶρες.

Οἱ συνέπειες τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821 ὑπῆρξαν ἐξαιρετικῆ ἀρνητικῆς γιά τό βορειοελλαδικό χῶρο καί οἱ Ἀγιορεῖτες κλήθηκαν νά πληρώσουν βαρῦ τίμημα γιά τή συμμετοχή τους. Ἐπιβλήθηκαν βαρύτατοι ἕκτακτοι φόροι καί τά μετόχια τῆς περιοχῆς, ἰδίως τῆς Χαλκιδικῆς ὑπέστησαν βαριές ζημιές. Ἡ κατάσταση αὐτή δέν ἄφησε ἀνεπηρέαστη καί τή μονή Βατοπεδίου. Δέν εἶναι ἀκόμη γνωστή ἡ ἕκταση τῶν οἰκονομικῶν συνεπειῶν καί οἱ ἀπώλειες σέ ἀνθρώπινο δυναμικό. Ὡστόσο τά πλησιόχωρα στόν Ἄθω μετόχια, μετά τίς δηώσεις καί τίς καταστροφές πού ὑπέστησαν ἀπό τά τουρκικά στρατεύματα τό 1822 καί 1823, φαίνεται νά διέρχονται σοβαρότατη κρίση.

Μετά τό 1830 ἀρχίζει μιά ἐντυπωσιακή ἀνασυγκρότηση τῆς μονῆς καί τῶν κτημάτων της, πού θά διαρκέσει περίπου ἕναν αἰώνα. Ἐπαναλειτουργοῦν κανονικά πολλά μετόχια πού εἶχαν ἐρημώσει, ἐνῶ ὡς καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα προστίθενται νέα, προερχόμενα εἴτε ἀπό δωρεές εἴτε ἀπό ἀγορές. Μετά τό 1922 καί τήν σταδιακή ἐκχώρηση τῶν μοναστηριακῶν γαιῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους στούς πρόσφυγες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἡ μονή στερεῖται καί ἀπό τά ἔσοδα τῶν κτημάτων της στήν ἐλληνική ἐπικράτεια. Τό

1930, από τὰ ἀπέραντα κτήματα τοῦ 19ου αἰώνα, ἀπέμειναν μόνο τὰ μικρά μετόχια τῆς Σάμου, τῆς Καλαμάτας καί μέρος τῶν ἰχθυοτροφείων τῆς Βιστωνίδος λίμνης (Μπουροῦς) μέ τόν ναό-προσκύνημα τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Κατά τή μεταβυζαντινή περίοδο καί ὡς τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα, δύο νέοι παράγοντες συμβάλλουν στόν πολλαπλασιασμό τῶν μετοχιῶν-ἐξαρτημάτων, προσδιορίζουν τόν χαρακτήρα πολλῶν ἀπό τὰ νέα μετόχια καί διαφοροποιοῦν τίς μεθόδους ἀξιοποίησης καί οἰκονομικῆς στήριξης τῆς κυρίαρχης μονῆς. Καί αὐτοί εἶναι ὁ θεσμός τῆς *ζητείας* καθῶς καί ἐκεῖνος τῆς πακτώσεως (ἐνοικίασης) τῶν μετοχιῶν στούς μοναχοῦς τῆς ἴδιας τῆς μονῆς.

Ὡς *ζητεία* πρέπει νά ὀρισθεῖ ἡ προαιρετική εἰσφορά εἰς χρῆμα ἢ εἰς εἶδος πού καταβάλλεται ἐκ μέρους τῶν πιστῶν γιά τήν ἐνίσχυση ἐνός ἐκκλησιαστικοῦ ἰδρύματος, κατά κύριο λόγο μιᾶς μονῆς. Οἱ διενεργοῦντες τή *ζητεία* μοναχοί βγαίνουν στόν «κόσμο», *ταξιδεύουν*, γιά τό λόγο αὐτό καί τό διακόνημα τῆς περιοδείας τους ὀνομάζεται *ταξίδιον* καί οἱ ἴδιοι *ταξιδιώτες*. Μέ τόν ὄρο *ταξίδιον*, ἀπό τόν 16ο αἰώνα, προσδιορίζεται καί ἡ γεωγραφική περιοχή μέσα στήν ὁποία διενεργεῖται ἡ *ζητεία*. Αὐτή συμπίπτει σχεδόν κατά κανόνα μέ τὰ ὅρια τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας μιᾶς ἢ περισσότερων ὁμορων μητροπόλεων καί ὀνοματίζεται μέ τό ὄνομα μιᾶς ἀπό αὐτές (π.χ. *ταξίδιον τῆς Λαρίσης*, *ταξίδιον τῆς Προύσης*), ἀνεξάρτητα ἄν κέντρο δράσεως τοῦ ταξιδιώτου εἶναι κάποιος ἄλλος οἰκισμός πού δέν συμπίπτει μέ τό ὄνομα τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας. Ἡ *ζητεία* διενεργεῖται πάντοτε μέ τήν ἔγκριση τῶν κατά τόπους ἐπισκόπων (ἔλλειψη ἀδείας θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ, σύμφωνα μέ τό Κανονικό Δίκαιο, ὡς «πράξις παρ' ἐνορίαν») καί γιά συγκεκριμένο χρονικό διάστημα πού συμφωνεῖται μεταξύ τῆς κυρίαρχης μονῆς καί τοῦ ταξιδιώτου.

Οἱ ταξιδιώτες μοναχοί ἔρχονται σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τούς πιστούς, κηρύττουν στούς ναούς, τελοῦν ἱεροπραξίες, ἰδιαίτερα τό μυστήριο τῆς ἐξομολογήσεως, διεγείρουν τήν εὐλάβεια τῶν πιστῶν γιά τή μονή τους καί τὰ θαυματουργά της σεβάσματα (συνήθως μεταφέρουν πρὸς προσκύνηση καί ἀγιασμό τῶν πιστῶν κάποιο ἱερό κειμήλιο, ὅπως π.χ. λείψανα ἀγίων), ἐνημερώνουν γιά τήν συνήθως δυσχερή οἰκονομική κατάσταση στήν ὁποία βρίσκεται καί συλλέγουν τήν οἰκονομική βοήθεια. Τά ὀνόματα καί οἱ προσφορές τῶν ἀρωγῶν, εἰς χρῆμα ἀλλά καί εἰς εἶδος, καταγράφονται πολλές φορές ἀναλυτικά στά κατάστιχα τῆς *ζητείας*. Εἰδικά τὰ ὀνόματα ἀντιγράφονται πρὸς μνημόνευση στούς ἀντίστοιχους κώδικες παρρησιῶν ἢ προθέσεων πρὸς μνημόνευση σέ διάφορες ἐκκλησιαστικές ἀκολουθίες.¹² Μετά τή λήξη τῆς *θητείας* τους οἱ ὑπεύθυνοι τοῦ ταξιδίου καί ἡ συνοδεία τους ἐπιστρέφουν στή μονή καί κάνουν οἰκονομικό ἀπολογισμό τοῦ

12. Γιά τό θεσμό τῆς *ζητείας* πού ἀναπτύχθηκε σχεδόν ὁμοίμορφα ἀπό ὅλα τὰ μοναστικά ἰδρύματα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς βλ. Κ. Χρυσοχοϊδης, Ἱερά ἀποδημία. Τό προσκυνηματικό ταξίδι στούς Ἁγίους Τόπους στά μεταβυζαντινά χρόνια, *Τό Ταξίδι ἀπό τούς ἀρχαίους ἕως τούς νεώτερους χρόνους*, Ἀθήνα 2003, 104-105.

διακονήματος (*παράδοσις*). Ἡ ἐπιτυχής ἄσκηση τῆς ζητείας ἀνταμείβεται ἀπό τῆ μονῆ μέ τήν ἀπόδοση στόν ὑπευθύνου τῆς ζητείας κάποιου ἀξιώματος ὅπως ἐκεῖνα τοῦ ἡγουμένου, ἢ τοῦ ἐκκλησιάρχου ἢ τοῦ γέροντος.

Ἡ συμβολή τῆς ζητείας στήν δημιουργία νέων μετοχιῶν ὑπῆρξε καθοριστική. Ὅπως προαναφέρθηκε, οἱ προσφορές τῶν πιστῶν δέν ἦταν μόνο χρηματικές. Πολλές φορές ἀφιερώνονται σπίτια, ἐργαστήρια, ἀγροτικές ἐκτάσεις, ἀμπελῶνες, χωράφια καί ὄπωροφόρα δένδρα. Ἡ συχνή παρουσία τῶν ταξιδιωτῶν μοναχῶν καί ἡ εἰδική σχέση πού ἀναπτύσσεται μέ ὀρισμένους οἰκισμούς συμβάλλει ὥστε σημαντικός ἀριθμός ἀπό αὐτά νά ἐξελιχθοῦν σέ «ἀστικά» μετόχια, τά ὁποῖα χρησιμεύουν καί ὡς βάση ἐξορμήσεως γιά τήν ἄσκηση τῆς ζητείας στήν εὐρύτερη περιοχή. Συχνά ἡ ἀφιέρωση ἀφορᾷ ἕνα νάο ἢ ἕνα παρακμασμένο μονύδριο στά ὄρια τοῦ οἰκισμού. Ἡ προσήλωση συνοδεύεται σχεδόν πάντα καί ἀπό τήν ταυτόχρονη προσφορά τῆς συνήθως ἀσήμαντης περιουσίας του. Ἡ δωρεά αὐτή συγκροτεῖ καί τόν ἀρχικό πυρήνα ἑνός νέου μετοχιοῦ. Περαιτέρω δωρεές, ἀγορές καί ἀνταλλαγές δημιουργοῦν ἕναν ἐνιαῖο χῶρο ἀξιοποιήσιμο οἰκονομικά. Ἀλλά καί ἂν ἀκόμη δέν ἀποφέρει σοβαρά ἔσοδα στή μονή, συμβάλλει στήν αὐτοσυντήρησή του, αὐξάνοντας τήν πνευματική ἐπιρροή τῆς κυρίαρχης μονῆς.

Ἡ συστηματική ἄσκηση τῆς ζητείας ἀπό τή μονή Βατοπεδίου στήν ὀρθόδοξη Ἀνατολή χρονολογεῖται ἀρκετά πρῶμα, στόν 16ο αἰώνα. Στά 1551/52 μαρτυρεῖται στήν περιοχή τῶν Ἰωαννίνων ὁ «ταξιδιώτης» προηγούμενος Μαρτύριος.¹³ Περισσότερες εἶναι οἱ σωζόμενες μαρτυρίες ἀπό τόν 17ο αἰώνα καί ἐξῆς, ὅπως καταγράφονται σέ ἕναν «κώδικα παραδόσεων» πού σώζεται στό ἀρχεῖο τῆς μονῆς.¹⁴ Ἀπό τίς ἐγγραφές του, πού χρονολογοῦνται ἀπό τό 1681 ὡς τά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, καταφαίνεται ὅτι ὁ μηχανισμός καί οἱ πρακτικές τῆς ζητείας ἀναπτύχθηκαν εὐρύτατα ἀπό τή μονή στή Νότια Βαλκανική καί τή Μικρά Ἀσία, δημιούργησαν ἕνα μαζικό θεσμό μέ εὐρύτατη λαϊκή βάση ἀλλά καί ἕνα πλέγμα συλλογικῶν καί προσωπικῶν σχέσεων καί δεσμῶν, μέ ἀμφίδρομες ἐπιρροές καί ἐπιδράσεις. Αὐτή ἡ σταδιακή μετάβαση ἀπό τή ζητεία σέ μία μονιμότερη ἀστική ἢ ἡμιαγροτική οἰκονομική ἐγκατάσταση (μετόχι), κοσμικῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς φύσεως, πού περιγράφηκε ἀνωτέρω, ἀπέδωσε στή μονή πολυάριθμα μετόχια, ὄχι κατ' ἀνάγκην πάντοτε μακρόβια. Σέ αὐτή τήν κατηγορία μποροῦν νά συμπεριληφθοῦν πολλά ἀπό τά μετόχια πού περιγράφονται πιό κάτω.¹⁵

Σημαντικό ρόλο γιά τήν ἀπόκτηση νέων μετοχιῶν σέ μιά ἀσυνήθιστα μεγάλη γεωγραφική ἔκταση ἢ γιά τήν ἐνίσχυση παλαιότερων διεδραμάτισαν

13. Ἐνθύμηση στό χειρόγραφο Βατ. 249 (Σ. Εὐστρατιάδης-Ἀρκάδιος Βατοπεδινός, *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων*, Παρίσι 1924, 54.

14. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5.

15. Ὡς «μετόχια» καταγράφονται ἀκόμη καί ἀσήμαντες οἰκίες ἢ γεωργικές ἐκτάσεις πού δωρίζονται σέ μικρούς οἰκισμούς, αὐτό ὅμως δέν σημαίνει ὅτι μετατρέπονται σέ ἐνεργά μετόχια. Ἀξιοποιοῦνται πρόσκαιρα ὡς ἀκίνητα καί λίγο ἀργότερα ἐκποιοῦνται.

οι περιοδεΐες της Αγίας Ζώνης¹⁶. Τό θαυματουργό αυτό σέβασμα της μονής, όνομαστό για την άποτροπή επιδημιών και θεομηνιών περιοδεύει για προσκύνηση μέ εξαιρετική συχνότητα σέ περιόδους κρίσεων. Ίδιαίτερα στόν 18ο και 19ο αΐώνα, ή παρουσία της μαρτυρεΐται σέ ένα εύρύτατο γεωγραφικό χῶρο από τά Βαλκάνια και τά νησιά ὡς τίς πόλεις και τά χωριά της Μικρᾶς Ἀσίας σέ χρονικές περιόδους πού ή ἔρευνα ἔχει ἤδη ἐπισημάνει τήν ἐκδήλωση ἐπιδημιών, και ἰδιαίτερα ἐπιδημιών πανώλους.¹⁷

Ἡ ἀλληλογραφία τῶν κατά τόπους μητροπολιτῶν και ἐπισκόπων ἀλλά και προεστώτων πόλεων και κοινοτήτων μέ τήν μονή πού σχετίζεται μέ τήν Ἀγία Ζώνη κατά τίς περιόδους πού ἐνσκήπτουν ἐπιδημίες ἢ ἄλλες θεομηνίες εἶναι ὀγκώδης. Μέ αὐτήν ζητοῦν, ἢ και ἐκλιπαροῦν ἀκόμη, τήν ἀποστολή της στίς ἐκκλησιαστικές τους περιφέρειες ἢ στά χωριά τους, για τήν ἀποτροπή της συμφορᾶς και τήν ἀνακούφιση και παρηγορία τῶν πιστῶν. Ἐνημερώνουν ἐπίσης για τά εὐεργετικά ἀποτελέσματα της ἐκεῖ παρουσίας της, και τά ἐπιτελούμενα θαύματα. Και εἶναι αὐτονόητο ὅτι ή ἀγιαστική και ἀποτροπαϊκή παρουσία της προκαλεῖ τά εὐγνώμονα συναισθήματα τῶν πιστῶν πού ἀντανακλῶνται ἄμεσα στή μονή.¹⁸

Ὅπως ἀναφέρθηκε πιό πάνω, κατά τή μεταβυζαντινή περίοδο, ἐπικρατεῖ μία νέα μέθοδος ἀξιοποίησης τῶν μετοχιῶν και κατ' ἐπέκταση οἰκονομικῆς στήριξης της κυρίαρχης μονής: ή πάκτωση (ἐνοικίαση) τῶν μετοχιῶν ἀπό μοναχούς της ἴδιας της μονής. Πότε ἀκριβῶς ἀρχίζει νά ἐπικρατεῖ τό σύστημα της πακτώσεως δέν εἴμαστε σέ θέση ἀκόμη νά γνωρίζουμε. Πιθανόν νά χρονολογεῖται στόν 14ο αΐώνα, περίοδο πού ἀρχίζει νά ἐπικρατεῖ σέ μονές τοῦ Ἄθω τό σύστημα της ἰδιορρυθμίας, μέ τήν ὁποία, ὅπως θά ὑπογραμμισθεῖ κατωτέρω, συνδέεται ἄμεσα. Πάντως τό ἀρχαιότερο γνωστό παράδειγμα ἀπαντᾶται στό Βατοπέδι και σχετίζεται μέ τή μονή της

16. Γ. Μαντζαρίδης, Θαυματουργές εἰκόνες και ἅγια λείψανα, *Ἱερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου, Παράδοση – Ἱστορία – Τέχνη*, τόμ. Α', Ἄγιον Ὅρος 1996, 128.

17. Κ. Κωστής, *Στον καιρό της πανώλης. Εἰκόνες ἀπό τίς κοινωνίες της ἐλληνικῆς χερσονήσου, 14^{ος}-19^{ος} αἰῶνας*, Ἀθήνα 1995, ἰδίως 341-411 (ή χρονογραφία της πανώλους στούς 16ο-19ο αἰῶνες).

18. Ἀρχεῖο Μονής Βατοπεδίου, Λυτά ἔγγραφα, Φάκελλος 16 (Ἀλληλογραφία ἀφορῶσα τά προσκυνηματικά ταξίδια της Αγίας Ζώνης, 1816-1933). Ἐξαιρετικά μεγάλος ἀριθμός ἐγγράφων πού ἀναφέρονται στίς περιοδεΐες της Αγίας Ζώνης περιέχεται διάσπαρτα στούς φακέλλους τοῦ Ἀρχεῖου τῶν Λυτῶν ἐγγράφων καθώς και στό Ἀρχεῖο τῶν Συσταχωμένων ἐγγράφων. Ἡ συνολική ἔρευνά τους θά δώσει πολύ ἀσφαλέστερα συμπεράσματα για τή γεωγραφία τῶν ἐπιδημιῶν ἰδιαίτερα στή Νότια Βαλκανική και στή Μικρά Ἀσία στόν 18ο και 19ο αἶώνα. Ἐνδεικτικά για τήν εὐεργετική παρουσία της Αγίας Ζώνης στόν μικρό οἰκισμό Παναγία της Θάσου στά 1815 βλ.: Δ. Στρατής, *Μαρτυρίες για τή νεώτερη ἱστορία της Θάσου ἀπό ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ ἀρχεῖου της μονής Βατοπεδίου, Ἡ Καβάλα και τά Βαλκάνια ἀπό τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα. Πρακτικά Ἀ' Διεθνούς Συνεδρίου Βαλκανικῶν Σπουδῶν, 20-23 Σεπτεμβρίου 2001*, τόμ. Α', Καβάλα 2004, 323-324. Βλ. και *Θαύματα της Αγίας Ζώνης, Ἱερά Μονή Βατοπαιδίου 2007*. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι οἱ ἐπιφορτισμένοι μέ τήν περιφορά της Αγίας Ζώνης Βατοπεδινοί μοναχοί ὀνομάζονται *Αγιοζωνῖται*.

Σπηλαιώτισσας στό Μελένικο. Ἡ νέα μέθοδος περιγράφεται στό συμφωνητικό ἔγγραφο παραλαβῆς τῆς Σπηλαιώτισσας ἀπό ἕναν Βατοπεδινό ἱερομόναχο, ὄνοματι Γρηγόριο, ἀπό τούς πατέρες τῆς κυρίαρχης μονῆς τοῦ 1480.¹⁹

Σύμφωνα μέ τό ἔγγραφο, ἀλλά καί μεταγενέστερα ἀντίστοιχα συμφωνητικά, τό μετόχιο δέν διοικεῖται πλέον ἀπό ἀδελφό τῆς μονῆς διορισμένο ὡς διακονητή οἰκονόμο, ὁ ὁποῖος διαχειρίζεται τήν περιουσία του καί δίνει ἀπολογισμό στή μονή, χωρίς καμία προσωπική ὑλική ἀπολαβή. Πακτώνεται, σέ μοναχό τῆς μονῆς, ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει ὅλα τά τακτικά καί ἔκτακτα ἔξοδα, καρπούμενος προσωπικά τό πλεόνασμα. Τό μοναστήρι ἐκτιμᾷ τήν πρόσοδο τοῦ μετοχιοῦ καί ὀρίζει τό ἀντίστοιχο ἐτήσιο ἐνοίκιο. Ἡ πάκτωση ἰσχύει συνήθως γιά μιά τετραετία ἢ πενταετία. Μεγαλύτερη διάρκεια συνδυάζεται μέ ἔκτακτες δαπάνες τοῦ ἐνοικιαστοῦ μοναχοῦ, ἐξόφληση χρεῶν προηγούμενων ἐνοικιαστῶν ἢ ἐκτεταμένες οἰκοδομικές ἐργασίες.

Τά αἴτια ἐπικράτησης αὐτῆς μεθόδου ἀξιοποιήσεως τῶν μετοχιῶν πρέπει νά ἀναζητηθοῦν στή σταδιακή ἐπικράτηση τῆς ἰδιορρυθμίας ὡς καθεστῶτος ἐσωτερικῆς λειτουργίας τῶν μονῶν. Εἶναι διαπιστωμένο, ὅτι ἡ ἰδιορρυθμία ἀποτελεῖ γενικότερη τάση πού ἐπικράτησε ἤδη ἀπό τόν 14ο αἰώνα σέ ὄλο τό Ἅγιον Ὅρος καί ἐπιταχύνθηκε στήν ὀθωμανική περίοδο. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στό Βατοπέδι, μιά ἀπόπειρα στά 1449 ἐπαναφορᾶς τοῦ κοινοβίου παρέμεινε οὐσιαστικά κενό γράμμα. Οἱ αὐστηροί κανόνες τοῦ κοινοβίου, πού ἀναγνωρίζουν ὡς κεφαλή τῆς μονῆς τόν ἡγούμενο καί ἐπιβάλλουν τόν κοινό βίο σέ ὅλες του τίς ἐκφάνσεις δέν ἰσχύουν πλέον. Τά διακονήματα μοιράζονται καί εἶναι ἀμοιβόμενα. Τό ἀξίωμα τοῦ ἡγουμένου εἶναι κυρίως τελετουργικό, ἀπονέμεται σέ σημαίνοντα πρόσωπα πού προσέφεραν ἀξιόλογες ὑπηρεσίες στή μονή (ὅπως ἐπιτυχή διενέργεια ζητείας, στήν ὁποία ἀναφερθήκαμε πύ πάνω), διαρκεῖ γιά μικρό χρονικό διάστημα καί συχνά ἀναλαμβάνεται γιά περισσότερο ἀπό μιά φορά.

Στή νέα αὐτή πραγματικότητα, ὁ νέος τρόπος ἐκμεταλλεύσεως μετοχιῶν φαίνεται νά εἶναι περισσότερο ἐπωφελές γιά τή μονή. Ἐχει ἕνα, κατά τό μᾶλλον ἢ ἥττον, σταθερό ἔσοδο καί δέν ἐμπλέκεται σέ πολύπλοκες φορολογικές διαδικασίες, τίς ὁποῖες ἕνας ἐνοικιαστής ἔχει ἰσχυρό κίνητρο νά ἀντιμετωπίσει, ἐφόσον ὁ ἴδιος εἶναι ἄμεσα ἐμπλεκόμενος. Καί ὁ ἐνοικιαστής-μοναχός ὁμως γνωρίζει ὅτι καί ἡ μονή, ἰδίως μιά μεγάλη καί ἰσχυρή ὅπως τό Βατοπαίδι, θά ὑπερασπισθεῖ τήν περιουσία του ἀπό ἐπιβουλές κρατικῶν λειτουργῶν τῆς ὀθωμανικῆς διοίκησης ἢ τῶν ἐπισκόπων καί πιθανόν θά φροντίσει γιά ἕνα εὐνοϊκότερο θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του, ὅπως εἶναι ἡ πάντοτε συμφέρουσα καταποκοπὴν φορολογία τοῦ μετοχιοῦ, πού ἰσχύει καί γιά τά ἐντός τῆς Ἀθωνικῆς χερσονήσου κτήματα.

19. Βλ. πύ κάτω σσ. 24.

Ἡ ἐνοικίαση μετοchioῦ σέ μοναχό τῆς ἴδιας ἀδελφότητος εἶναι καί ἀπό ἄλλη πλευρά ἐπωφελής γιά τή μονή. Ὁ ἴδιος, κάποια στιγμή θά ἐπιστρέψει, καί ἐπιστρέφει συνήθως, στή μονή τῆς μετανοίας του. Ἐπιτυχής διαχείριση θά τοῦ ἀποφέρει ἰκανό ἀπόθεμα ὄχι μόνο γιά νά ζήσει ἄνετα αὐτός καί οἱ καλόγεροι-ὑποτακτικοί του στό ἰδιόρρυθμο μοναστήρι του, ἀλλά θά ἀφήσει καί πλεόνασμα τό ὅποιο θά διατεθεῖ γιά χορηγία μέσα στήν ἴδια τή μονή. Στό γεγονός αὐτό ἴσως πρέπει νά ἀναζητηθεῖ μία ἀπό τίς ἀπαντήσεις στό ἐρώτημα, πού βρίσκουν τούς πόρους καί ἐκτελοῦν οἰκοδομικά ἔργα ἢ ἀφιερώνουν πολύτιμα ἀντικείμενα μοναχοί, πού δέν φέρονται νά ἔχουν, τουλάχιστον τή στιγμή τῆς χορηγίας, κάποιο ἀξίωμα μέσα στό μοναστήρι (σκευοφύλακας, δικαῖος, οἰκονόμος) καί τῶν ὁποίων τά ὀνόματα τόσο συχνά ἀπαντῶνται σέ κτητορικές ἢ ἀφιερωματικές ἐπιγραφές τοῦ Βατοπεδίου.

Ἡ πάκτωση μετοchioῦ ἀπό τούς μοναχοὺς τῆς μονῆς θά λάβει διαστάσεις καί θά γίνῃ ὁ συνήθης τρόπος ἀξιοποιήσεως τούς στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες. Εἰδικά στό Βατοπέδι, ὁ θεσμός θά γνωρίσῃ τήν κορύφωσή του στά ἀπεραντα μετόχια τῆς Μολδοβλαχίας καί τῆς Βεσσαραβίας στόν 18ο καί 19ο αἰῶνα, μέ τήν πληθωρική δραστηριότητα διάσημων οἰκονόμων-ἐνοικιαστῶν, ὅπως ὁ Γρηγόριος Εἰρηνοπόλεως²⁰ καί ὁ Ἀνανίας Βατοπαιδινός.

Ἡ ἀπαρίθμηση πού ἀκολουθεῖ ἀφορᾷ τά ἐλάσσονα μετόχια καθὼς καί ἐκεῖνα πού δέν ἐπιβίωσαν ὡς τόν 20ό αἰῶνα. Εἶναι ἐπιλεκτική καί ἐπ' οὐδενί λόγῳ μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς τελική σύνθεση. Ἀποτελεῖ ἓνα σχεδιάσμα ἐφόσον στηρίζεται σέ μικρό μέρος μαρτυριῶν καί τεκμηρίων. Καί τοῦτο γιατί τό ὀγκῶδες ἐλληνικό καί τουρκικό ἀρχεῖο τῆς μονῆς, πού ἀναφέρεται εἰδικά στοὺς μεταβυζαντινοὺς καί νεώτερους χρόνους, μόλις ἄρχισε νά ἐρευνᾶται. Ὁ πραγματικός ἀριθμός, ἡ φύση, ἡ ἔκταση, ἡ δυναμικότητα καί ἡ χρονική διάρκεια λειτουργίας τοῦ συνόλου τῶν ἐξαρτημάτων-μετοchioῦ τῆς μονῆς θά εἶναι δυνατόν νά προσδιορισθοῦν ἀφοῦ προηγηθοῦν ἐπιμέρους συνθέσεις.

Στήν πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας, τή **Θεσσαλονίκη**, τό παλαιότερο, γνωστό ὡς τώρα, μετόχι τῆς μονῆς στήν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Νικολάου στή συνοικία τῆς Ἁγίας Πελαγίας, κοντά σέ ἓναν κῆπο τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, πού ἀσφαλῶς πρέπει νά ταυτισθεῖ μέ τήν Ἁγία Σοφία, πού μαρτυρεῖται στά 1270. Δέν εἶναι γνωστό ἀπό πότε καί πῶς ὁ ναός περιῆλθε στό Βατοπέδι. Πάντως στό ἔτος αὐτό, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Μάμας, λόγω δυσκολιῶν καί προκειμένου νά ἀποκτήσῃ κάποια πῖο προσοδοφόρα ἰδιοκτησία, πώλησε τόν ναό στή μονή Ζωγράφου, μέ τή συγκατάθεση τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης.²¹ Πάντως στήν ἀρχή τοῦ 14ου

20. Γιά τόν τιτουλάριο μητροπολίτη Εἰρηνοπόλεως καί Βατοπεδίου, βλ. Δ. Στρατής, *Ἑλληνικά ἔγγραφα τοῦ Εἰρηνοπόλεως καί Βατοπαιδίου Γρηγορίου (1761-1846)*, Ἁγιον Ὄρος 2003.

21. *Actes de Zographou*, ἀρ. 8 καί 9· βλ. καί *Actes de Vatopedi* I, 15 καί 33. Γιά τόν ναό βλ. R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantines*, Παρίσι 1975, 402. Γιά τίς

αίωνα, τό 1301, κατέχει ως μετόχι τό ναό τῆς Θεομήτορος μέ τά περί αὐτόν οικήματα. Ὁ ἴδιος ναός μαρτυρεῖται καί στά 1329 και στά 1356. Τό ἀόριστον τῆς διατυπώσεως, χωρίς καμμία ἐπωνυμία, καθιστᾷ ἀδύνατη μιά πιθανή ταύτιση μέ κάποιον ναό τῆς Θεοτόκου στή Θεσσαλονίκη.²² Γιά τά ἀκίνητα τῆς μονῆς γνωρίζουμε ὅτι ἡ μονή εἶχε ἀγοράσει πρὶν τό 1327 δύο σπίτια σέ μιά ἀλύη στήν συνοικία τοῦ Ἱπποδρομίου. Τόν Δεκέμβριο αὐτοῦ τοῦ ἔτους, μέ τή μεσολάβηση τοῦ βατοπεδινοῦ μοναχοῦ Ἰωαννικίου Πεζοῦ, ἡ μονή ἀγόρασε καί ἕνα τρίτο σπίτι στήν ἴδια ἀλύη.²³ Τό 1340 ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἰωαννίκιος, κατόπιν συμφωνίας μέ τόν ἱερομόναχο Διονύσιο Καλαμιτζηνό, ἀπέκτησε τέσσερα σπίτια στή συνοικία τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ,²⁴ ἐνῶ τό 1356 κατεῖχε οἰκόπεδο στή συνοικία τῆς Καταφυγῆς πού τό ἐκμίσθωσε στόν Κωνσταντίνο Ἀγαλλιανό μέ τήν ὑποχρέωση νά οἰκοδομήσει οἰκίες.²⁵

Τό 1356, μέ τή δωρεά τοῦ ἀριστοκράτη Ἀρσενίου Τζαμπλάκωνος, πρὶν αὐτός ἀποσυρθεῖ ὡς μοναχός στό Βατοπέδι, γίνεται κάτοχος τῆς οἰκίας του, τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου Καμαριωτίσεως καί ἐνός κήπου στή συνοικία τῆς Καταφυγῆς.²⁶ Στά ἐπόμενα χρόνια, λόγω τῶν πολιτικῶν ἀναστατώσεων καί ταραχῶν στήν πόλη, τά οἰκοδομήματα μετατράπηκαν σέ ἐρείπια. Στά 1373 τά ἐρειπωμένα κτίσματα πωλήθηκαν στους Θεσσαλονικεῖς εὐγενεῖς Μιχαήλ καί Κωνσταντίνο Κυπριανό, μέ τόν ὄρο νά ἐπισκευάσουν τήν ἐκκλησία καί νά ἀνοικοδομήσουν τά οικήματα πρὸς συντήρηση τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἀγορά ἔμεινε ἐκκρεμής καί τό 1376 ὁ Κωνσταντίνος Κυπριανός ἐκμίσθωσε τόν τόπο ἀπό τή μονή. Μετά τόν θάνατό του ὁ ναός θά ἐπέστρεφε στή δεσποτεία τῆς μονῆς.²⁷ Ἡ οἰκογένεια τῶν Τζαμπλακῶνων προσέφερε καί ἄλλες δωρεές στή μονή. Τό 1362, ὁ γιός τοῦ Ἀρσενίου, μέγας στρατοπεδάρχης Δημήτριος Τζαμπλάκων, ἀφιέρωσε τό μερίδιό του ἀπό τά οἰκογενειακά κτήματα στήν περιοχή τοῦ Γαλικοῦ, δυτικά τῆς Θεσσαλονίκης.²⁸

Τό 1364 ὁ Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος, ἀποδεχόμενος τήν αἴτηση τοῦ πρωτοστράτορος μοναχοῦ Μανασσῆ Ταρχανειώτη, ἐγκρίνει τήν μετά θάνατον τοῦ τελευταίου μεταβίβαση τοῦ μονυδρίου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ Κυρκύρου (ἢ κατά Janin Kūr Κύρου) στή μονή Βατοπεδίου. Δέν εἶναι

ἰδιοκτησίες τῆς μονῆς στήν πόλη ἀπό τόν 13ο καί ὡς μετά τά μέσα τοῦ 14ου αἰώνα βλ. καί C. Giros, *Présence athonite à Thessalonique, XIIIe – XVe siècles, Dumbarton Oaks Papers* 57(2003), 267-270.

22. *Actes de Vatopedi* I, ἀρ. 31, στ. 70-72 (1301: χρυσόβουλλο Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου)· ἀρ. 68, στ. 38-40 (1329: χρυσόβουλλο Ἀνδρονίκου Γ΄ Παλαιολόγου)· βλ. καί σ. 33· *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 108, στ. 11-12 (1356: χρυσόβουλλο Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου)· βλ. καί σ. 30.

23. *Actes de Vatopedi* I, ἀρ. 65· βλ. καί σελ. 20 και 33.

24. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 85· βλ. καί σ. 4 καί 30.

25. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 106· βλ. καί σ. 8 καί 30.

26. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 107· βλ. καί σ. 30. Γιά τόν ναό βλ. Janin, *Les églises et les monastères*, 381.

27. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 139 καί ἀρ. 150· βλ. καί σ. 14, 16.

28. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 118.

γνωστό ἄν καί πότε πέρασε στήν κατοχή τῆς μονῆς. Τό μονύδριο ἐντοπίζεται νότια τῆς ἀψίδας τοῦ Γαλερίου.²⁹

Νέες προσθήκες ἀκινήτων μαρτυροῦνται στήν πόλη στό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 14ου αἰώνα. Τό 1374 ἡ μονή ἀγοράζει ἀπό τόν Ἰωάννη Ραμματά δύο οἰκίες στήν συνοικία τῆς Ἁγίας Πελαγίας ἔναντι 170 ὑπερπύρων. Στό σχετικό *πρατήριον ἔγγραφον* ἀναφέρεται ὅτι ἡ πώληση ἔγινε πρὸς τό μετόχι τῆς μονῆς στή Θεσσαλονίκης. Τό ἐπόμενο ἔτος, 1375, ὁ ἱερομόναχος Ἰγνάτιος Χορτάτζης δωρίζει τμήμα ἀκινήτου, πού συνίσταται ἀπό αὐλή καί οἰκίες, στήν συνοικία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, γιά νά μνημονεύεται τό ὄνομά του στή μονή. Ἐνα ἄλλο μέρος ἀπό τό ἴδιο ἀκίνητο ἀγοράζεται ταυτόχρονα ἀπό τή μονή.³⁰

Στό β μισό τοῦ 14ου αἰώνα μαρτυρεῖται ἡ παρουσία οἰκονόμου τῆς μονῆς γιά τὰ κτήματα τῆς Θεσσαλονίκης (*οἰκονόμος τῶν δικαίων* τῆς μονῆς, ἢ *οἰκονόμος τοῦ μετοχίου*) ὅπως τοῦ Ἀθανασίου τό 1373 καί 1379, τοῦ Ἰγνατίου στά 1374-1375 καί τοῦ Ἀρέθα τό 1376.

Στά τέλη τοῦ 14ου ἢ μέσα στόν 15ο αἰώνα ἡ μονή κατέχει στήν πόλη τό μονύδριο τῆς Θεοτόκου τῆς Τιμοπετριωτίσεως. Τό 1358, πολύ πρὶν γίνει μετόχι, ὁ Γεώργιος Τζιμισκῆς καί ἡ οἰκογένειά του εἶχαν ἀναλάβει τήν ὑποχρέωση νά ἐπισκευάσουν οἰκίες πού τῆς ἀνῆκαν.³¹

Δέν γνωρίζουμε τήν τύχη τῶν ἰδιοκτησιῶν στήν πόλη μετά τήν ὀθωμανική κατάκτηση, οὔτε εἴμαστε σέ θέση νά γνωρίζουμε ἄν κάποια ἀπό αὐτές ταυτίζεται μέ ἐκεῖνες πού κατέχει ἡ μονή στόν 16ον αἰώνα. Πάντως καί αὐτή τήν περίοδο συνεχίζεται ἡ βυζαντινὴ παράδοση δωρεῶν, ἀγορῶν ἢ πωλήσεων ἀστικῶν ἀκινήτων. Τό 1547 ἀγοράζει ἀπό τόν μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Μητροφάνη οἰκία, πού ἀνῆκε στή μητρόπολη καί βρισκόταν πίσω ἀπό τό βῆμα τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, ἔναντι 5.000 ἄσπρων, μέ τήν ὑποχρέωση ἄν χρειασθεῖ νά τήν ἐκποιήσουν, νά τήν πωλήσουν πάλι στή μητρόπολη Θεσσαλονίκης καί στήν ἴδια τιμή.³²

Ἀρκετά πρὶν τό 1550 ἡ μονή κατέχει πέντε ἐργαστήρια καί ἓνα καπηλεῖο, τὰ ὁποῖα, κατεστραμένα ἀπό πυρκαγιά, ἐπώλησε στόν ἐπίσκοπο Διαυλείας Κάλλιστο γιά 35.000 ἄσπρα. Ὁ τελευταῖος δαπάνησε ἐπιπλέον 15.000 ἄσπρα γιά τήν ἐπισκευή τους. Τό 1550 ἡ μονή ἀγόρασε ἐκ νέου ἀπό τόν ἐπίσκοπο τό ἡμισυ τῶν ἀκινήτων.³³ Λίγο ἀργότερα τό μοναστήρι ἔγινε κάτοχος ὄλων τῶν ἐργαστηρίων. Ὡστόσο οἱ ἀμφοισβητήσεις καί οἱ ἐνστάσεις πού ἤγειρε ἓνας ἱερέας, ὀνόματι Νεόφυτος Πρέντζας, ὁ ὁποῖος ἐφέρετο ὡς συγγενῆς καί κληρονόμος τοῦ ἐπισκόπου Διαυλείας, ἐπέφερε στή μονή ζημιὰ τετρακοσίων

29. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 119. Γιά τό μονύδριο βλ. Janin, *Les églises et les monastères*, 416.

30. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 140 καί ἀρ. 146.

31. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 110.

32. C. Pavlikianov, *The Athonite Monastery of Vatopedi from 1480-1600*, Sofia 2006, 64-67 καί 122-124, ἔγγρ. XVI (*Monumenta Slavico-Byzantina et Mediaevalia Europensia*, Vol. XIX)

33. Pavlikianov, *The Athonite Monastery of Vatopedi*, 63 καί 120-122, ἔγγρ. XV.

έβδομηντα φλωρίων. Πατριαρχικό γράμμα του Ίωάσαφ Β΄ που εκδόθηκε τό 1559 ζητεί από τόν άνωτέρω ιερέα νά απέχει από παράνομες ενέργειες.³⁴ Δέν είναι γνωστό άν ή πατριαρχική παρέμβαση είχε κάποιο αποτέλεσμα. Τό πρόβλημα για τήν όριστική κατοχή τών εργαστηρίων από τή μονή πρέπει νά λύθηκε άργότερα, όπως διαφαίνεται από συνοδικό γράμμα που εξέδωσε τό 1576 ό μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ίωάσαφ.³⁵

Πρίν τό 1568 ή μονή κατέχει τόν ναό-μονύδριο του Άγίου Άθανασίου, κοντά στην άψίδα του Γαλερίου. Τό έτος αυτό έπώλησε τόν ναό, μαζί μέ άλλα γειτονικά κτίσματα, στον πρώην μητροπολίτη Βεροίας Θεοφάνη Μαλάκη, ό όποιος λίγο άργότερα (1570) τά άφιέρωσε στη μονή Βλατάδων.³⁶

Τό 1662 ό ήγούμενος τής μονής Νεόφυτος και οι προϊστάμενοι έπώλησαν οίκία που συνόρευε μέ τό μετόχι τής μονής στην πόλη. Ίδιαίτερα στον 18ο και 19ο αιώνα, τό μετόχι τής Θεσσαλονίκης δέν είναι άπλως ό τόπος διαμονής τών μοναχών που δραστηριοποιούνται προς ζητεία στην πόλη και στην εύρύτερη περιοχή, αλλά και τό κέντρο επικοινωνίας τής μονής μέ τίς άνώτερες κρατικές και έκκλησιαστικές άρχές τής Μακεδονίας. Έδω έδρεύουν οι άνώτεροι όθωμανοί κρατικοί λειτουργοί, στίς όποιους προσφεύγουν οι μοναχοί για επίλυση διοικητικής φύσεως προβλημάτων, αλλά και ό μητροπολίτης Θεσσαλονίκης στον όποιο υπόκειται ό γειτονικός στον Άθω έπίσκοπος Ίερισσοϋ. Συγχρόνως, ως μεγάλο έμπορικό και οίκονομικό κέντρο είναι ζωτικής σημασίας για τίς οίκονομικές δραστηριότητες τής μονής. Ποιές και πόσες είναι οι κτήσεις τής μονής αυτήν τήν έποχή στη Θεσσαλονίκη δέν είναι δυνατόν νά προσδιορισθεί άκόμη. Ώστόσο ή παρουσία τών Βατοπεδινών είναι συνεχής και συχνά μαρτυρούνται άγορές ή πωλήσεις άκινήτων στην πόλη. Τό 1796 μαρτυρείται ριζική άνακαίνιση του μετοχίου από τόν γέροντα Κοσμά, ίατρό.³⁷

Δυτικότερα, στη **Βέροια**, ή μεγάλη κτίση τής μονής είναι ή μονή του Τιμίου Προδρόμου τής Πέτρας μέσα στην πόλη. Η μονή κτίσθηκε τό 1324 από τόν βυζαντινό άξιωματοϋχο και άριστοκράτη σκουτέριο Θεόδωρο Σαραντηνό, ό όποιος τήν προίκισε μέ περιουσία και πολύτιμα άφιερώματα. Οι άφιερώσεις άποτυπώνονται και στη διαθήκη του Σαραντηνού που συντάχθηκε ένα χρόνο άργότερα.³⁸ Στά 1328 ό κτίτορας άφιέρωσε τό

34 Ν. Δούκας Παπαδημητρίου, Νέες πηγές τής ιστορίας του Άγίου Όρους (Μέσα 15ου-τέλη 16ου αί.). Από τό άρχείο τής Ί. Μεγίστης Μονής Βατοπεδίου, *Γρηγόριος ό Παλαμαΐς* 84(2001) 554-557, άρ. 13.

35 Ό. π., 569-571, άρ. 17.

36 Janin, *Les églises et les monastères*, 345-346. Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία τής Θεσσαλονίκης κατά τήν έποχή τής Τουρκοκρατίας (1430-1912)*, Θεσσαλονίκη 1983, 258-259. ό ναός μετατράπηκε άργότερα σε ένοριακό ναό.

37 Άρχείο Μονής Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ΄, άρ. 85. Τετράγωνον Ζ΄, Κώδιξ 5, φφ. 2, 30, 35, 38^ν, 56^ν, 67, 122^ν.

38. *Actes de Vatopedi* I, άρ. 62, 64. βλ. και σέλ. 33-34 – Γ. Θεοχαρίδης, *Μία διαθήκη και μία δίκη βυζαντινή. Άνέκδοτα βατοπεδινά έγγραφα του ΙΔ΄ αιώνα περί τής μονής Προδρόμου Βεροίας*, Θεσσαλονίκη 1962 («Μακεδονικά», Παράρτημα 2).– Θ. Παπαζώτος, *Η Βέροια και οι*

κτίσμα στή μονή Βατοπεδίου μέ τήν περιουσία του. Ένα χρόνο αργότερα, τό 1329, ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος, ἐπικύρωσε, μεταξύ ἄλλων καί τήν κατοχή τῶν δωρηθέντων ἀπό τόν Σαραντηνό στήν περιοχή τῆς Βέροιας: σπίτια περιβόλια, μύλους καί τά ζευγηλατεῖα τοῦ Κουμανίτζη τοῦ Νέοχωρίου, μέ τό Μακρυχώριον καί τό Παραδείσιον, καθώς καί ἐκεῖνα τοῦ Σκοτεινοῦ καί τῆς Κριτζίστας.³⁹ Τό 1338 ὁ ἀπογραφέας Κωνσταντῖνος Μακρινός σέ πρακτικό του ἀποτυπώνει τήν περιουσία τῆς μονῆς.⁴⁰ Κατά τήν περίοδο τῆς σερβικῆς κατάκτησης τῆς Μακεδονίας καί τῆς Βέροιας (μεταξύ 1343-1345) ἡ περιουσία τῆς μονῆς Πέτρας δημεύθηκε ἀπό τόν Στέφανο Δουσάν. Τό Βατοπεδι ἔγινε πάλι κύριος τῶν κτήσεών του μέ παρέμβαση τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου, ὅταν οἱ Βυζαντινοί ἀνακατέλαβαν τήν πόλη στά 1356. Λίγο αργότερα οἱ κληρονόμοι τοῦ Σαραντηνοῦ, ἐκπροσωπούμενοι ἀπό τήν ἐπάρχισσα Ἀριανίτισσα καί τόν γαμβρό της Ἰωάννη Γαβρά, ἀμφισβήτησαν τήν κατοχή τῆς μονῆς καί τῆς περιουσίας της ἀπό τό Βατοπαίδι. Ἡ διαφορά κρίθηκε τό 1374 σέ δικαστήριο τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ σχετική δικαστική ἀπόφαση, πού ὑπογράφεται ἀπό τόν μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Δωρόθεο καί τόν Γεώργιο Δούκα Τζυκανδύλη, δικαίωσε τή μονή.⁴¹ Μετά τή δίκη, φαίνεται ὅτι καταβάλλεται προσπάθεια νά ἀναδιοργανωθεῖ ἡ περιουσία τοῦ ἰδρύματος. Ἔτσι, στά 1376 κλείνεται συμβιβαστική συμφωνία μέ τόν Ἀλέξιο Τζαμπλάκωνα σχετικά μέ ἀμπελώνα πού εἶχε ἀποσπασθεῖ παλαιότερα ἀπό τή μονή καί εἶχε περιέλθει στήν κατοχή του. Τόν ἴδιο χρόνο ἡ Θεοδώρα Σουλτανίνα Μονομαχίνα καί ὁ σύζυγός της Μανουήλ Μονομάχος δωρίζουν στή μονή τοῦ Σαραντηνοῦ, μέσω τοῦ Βατοπαιδιοῦ οἰκονόμου Ἰγνατίου, γῆ στήν τοποθεσία τοῦ Ἀριανίτου πού συνορεύει μέ κτήματα τῆς μονῆς κοντά στή Βέροια.⁴² Ἡ μονή σταδιακά ἐξαφανίζεται ἀπό τίς ἀρχεακές πηγές καί παραμένει ἀκόμη ἄγνωστη ἡ ἀκριβής θέση της στόν ἰστό τῆς μεσαιωνικῆς πόλης τῆς Βέροιας.

Στά μεταβυζαντινά χρόνια ἡ μονή εἶναι παρούσα στήν περιοχή. Οἱ «ταξιδιώτες», ἱερομόναχος Δανιήλ στά 1724 καί ὁ ἐκκλησιάρχης Κύριλλος στά 1732 ἀντίστοιχα φέρουν πλούσια ἐλεημοσύνη στή μονή. Τό αὐτό καί ὁ ἐκκλησιάρχης Μεθόδιος ὁ ὁποῖος στά 1744 ἐπισκευάζει καί τό κονάκι-μετόχι τῆς μονῆς.⁴³ Τό 1760 ἡ μονή ἀποκτᾶ μία ἀκόμη μεγάλη οἰκία μέ κῆπο μέσα στήν πόλη, ἔναντι ἐξοφλήσεως χρέους δέκα πέντε χιλιάδων γροσίων πρός τή μονή.⁴⁴

ναοί της (11ος-18ος αἰ.), Ἀθήνα 1994, 213-214. Ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει ὅτι ὁ κτήτορας καί δωρητής ἀπέθανε καί ἐτάφη στή Βέροια (δ. π., σ. 106).- Vassiliki Kravari, *Villes et villages de Macédoine occidentale*, Παρίσι 1989, 65.

39. *Actes de Vatopedi* I, ἀρ. 68, στ. 91-102· βλ. καί σελ. 33-34.

40. *Actes de Vatopedi* I, ἀρ. 82· βλ. καί σελ. 4.

41. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 144· βλ. καί σελ. 15.

42. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 149 καί 152· βλ. καί σελ. 16.

43. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ζ΄, Κώδιξ 5, φφ. 39^v, 47, 59^v.

44. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ΄, ἀρ. 128.18.

Στή γειτονική **Νάουσα** ή μονή αποκτᾶ μετόχι-κονάκι στά 1748 μέ ἐνέργειες τοῦ προαναφερθέντος «ταξιδιώτου» Μεθοδίου, ὁ ὁποῖος εἶναι πλέον προηγούμενος. Ὁ ἴδιος, ἀγόρασε ἀμπέλι καί ἐπαύξησε τό συγκρότημα τοῦ μετοchioῦ μέ ἀποθήκες, κῆπο καί κίοσκι στά 1755 καί δαπάνησε μεγάλα ποσά γιά τόν βοσκότοπο βουβαλιῶν πού φαίνεται νά συντηροῦσε ἡ μονή στήν περιοχή. Ὁ διάδοχός του προηγούμενος Θεοφάνης στά 1761 προσέθεσε ἕνα ἀκόμη σπίτι μέ ἀμπέλι. Οἱ δωρές ἀπό τήν Νάουσα συνεχίζονταν καί τό 1776.⁴⁵

Στήν **Καστοριά** οἱ Βατοπεδινοί πατέρες εἶναι ἤδη παρόντες στά τέλη 17ο αἰώνα. Γιά ἀρκετά χρόνια ἀπό τό 1686 ὡς τό 1698 περιοδεύει στήν περιοχή ὁ παπά Ἰωσήφ Βατοπαιδινός. Τό μετόχι μαρτυρεῖται νά λειτουργεῖ στά 1756, ὅταν ὁ ταξιδιώτης ἐκκλησιάρχης παπά Σάβας ἐκτελεῖ σημαντικές οἰκοδομικές ἐργασίες.⁴⁶

Στήν Ἀνατολική Μακεδονία, στίς **Σέρρες**, τό 1323, μετά ἀπό ἐπιτυχῆ συμφωνία μέ τόν Μανουήλ Κουρτίκη, ἡ μονή αποκτᾶ σημαντικά περιουσιακά στοιχεῖα ἐντός καί ἐκτός τοῦ κάστρου τῶν Σερρῶν: μία ἀύλη μέ πολλές μεγάλες κατοικίες καί τόν ναό τῆς Θεοτόκου Ὁδηγητρίας μέσα στήν πόλη καθώς καί ἀμπελῶνες καί τό ζευγηλατεῖο Καινουργίτζιον. Ἐναντι αὐτῶν ἡ μονή κατέβαλε τριακόσια ὑπέρπυρα, ἔδωσε δύο ὑποζύγια ἀξίας τριάντα ἔξι ὑπερπύρων καί τρία ἀδελφάτα γιά λογαριασμό τοῦ Κουρτίκη.⁴⁷ Στά 1329 ἡ μονή ἤδη κατέχει ἔξω ἀπό τήν πόλη καί τό μετόχι τιμώμενο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, δωρεά τῆς Θεοδώρας καί τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ.⁴⁸ Πρίν τό 1348 αποκτᾶ ἀπό δωρεά τοῦ Φωκόπουλου σπίτια ἐντός τοῦ κάστρου καί ἀμπέλια, χωράφια καί μύλους ἐκτός αὐτοῦ.⁴⁹ Στήν περιοχή κατέχει καί τό ζευγηλατεῖο τοῦ Τζαγκαροῖωάννου. Οἱ κτήσεις ἐπικυρώθηκαν τό 1356 ἀπό τόν Ἰωάννη Ε΄ Παλαιολόγο.⁵⁰

Πρίν τό 1395, ἡ ἀδελφή του Καλοδιοίκητου ἀφιέρωσε ὑπέρ ψυχικῆς της σωτηρίας στή μονή ἕναν μῦλο πού κατεῖχε στίς Σέρρες, οἱ ὁποῖες ἤδη ἀνήκουν πλέον στήν ὀθωμανική ἐπικράτεια. Μετά τόν θάνατό της ἡ δωρεά, πού πρέπει νά ἦταν σημαντική, ἀμφισβητήθηκε ἀπό τόν Καλοδιοίκητο ὁ ὁποῖος ἰσχυρίσθηκε ὅτι ζημιώθηκε τρεῖς χιλιάδες ἄσπρα. Τό 1395 (Μάιος) ὁ πατριάρχης Ἀντώνιος, μέ πατριαρχικό γράμμα, ζητεῖ τήν ἐπιστροφή καί τήν ἀπόδοση τοῦ μύλου στό Βατοπέδι, ἐπισειώντας τήν ἐπιβολή ἐπιτιμίων.⁵¹ Τήν ἴδια περίπου ἐποχή, μέσα στήν πόλη τῶν Σερρῶν, ἡ μονή γίνεται κάτοχος σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἐργαστηρίων. Τά ἐργαστήρια ἐπώλησε ὁ Ματθαῖος

45. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ζ΄, Κώδιξ 5, φφ. 63, 70-71, 80, 94^v. Τετράγωνον Γ΄, ἀρ. 128.7.

46. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ΄, Κώδιξ 5, φφ. 6, 18, 74^v.

47. *Actes de Vatopedi* I, ἀρ. 61· βλ. καί σελ. 20 καί 35.

48. *Actes de Vatopedi* I, ἀρ. 68, στ. 54-60· βλ. καί σελ. 35.

49. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 97, στ. 15-16· βλ. καί σελ. 36.

50. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 108, στ. 22-25.

51. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ΄, ἀρ. 213.

Καλοδιοίκητος, μέλος άριστοκρατικής οίκογένειας τών Σερρών, πρός τόν ήγούμενο του Βατοπεδίου ιερομόναχο Δανιήλ έναντι ποσοϋ τριακοσίων υπερπύρων. Ταυτόχρονα, ό πωλητής παρέδωσε τά τριακόσια υπερπυρα στον ήγούμενο Δανιήλ μέ τήν υποχρέωση νά έγγραφεί στή μονή για τρία αδελφάτα. Τά πρόσωπα στά όποια θά άντιστοιχοϋν τά έφόρου ζωής αδελφάτα θά όρισθοϋν άπό τόν Καλοδιοίκητο. Η πράξη έπικυρώθηκε άπό τόν μητροπολίτη Σερρών Ίγνάτιο.⁵² Στο πρώτο μισό του 16ου αιώνα ή μονή κατέχει καλλιεργήσιμη γή 257 στρεμμάτων στην τοποθεσία του Τζαγκαροϊώάννου κοντά στο χωριό Ξυλοπηγάδια (σημερινή Πεντάπολη), δεκατρία χιλιόμετρα άνατολικά της πόλεως τών Σερρών. Τό 1534 οι κάτοικοι του χωριού, πού καλλιεργοϋσαν και είχάν οικειοποιηθεί τά χωράφια, καλοϋνται άπό τόν μητροπολίτη Σερρών Γεννάδιο νά καταγράψουν τήν έκτασή τους και νά τά έπιστρέψουν στή μονή. Προβλήματα στην έπιστροφή τους συνεχιζόταν ως τό 1536.⁵³

Δέν μπορούμε άκόμη νά σκιαγραφήσουμε τίς αύξομειώσεις τών κτήσεων της μονής στην πόλη και τήν περιοχή της. Πάντως ή συνεχής παρουσία και δραστηριότητα «ταξιδιωτών» Βατοπαιδινών πού έδρεύουν στο έκεϊ μετόχι, όπως μαρτυρείται άπό τό 1682 και έξής, υποδεικνύει τό ένδιαφέρον της μονής.⁵⁴

Λίγο βορειότερα, ένα άπό τά σημαντικότερα έξαρτήματα – μονές του Βατοπαιδίου υπήρξε ή μονή της Θεοτόκου Σπηλαιωτίσσης, κτισμένη πάνω σε ένα λόφο, όνομαζόμενο σήμερα του Άγίου Νικολάου, στα άνατολικά του **Μελενίκου**. Η μονή ιδρύθηκε άπό τόν δεσπότη Άλέξιο Σθλάβο πριν τό 1216. Η μνεία της ίδρυσης περιέχεται σε διαθηκώο γράμμα του μητροπολίτη Σερρών και Μελενίκου Παύλου Κλαυδιουπολίτη του 1216, μέ τό όποιο δωρίζει άκίνητα στή μονή.⁵⁵ Τό 1220 ό κτίτορας Άλέξιος Σθλάβος τήν άπαλλάσει άπό κάθε φορολογική υποχρέωση, τήν όνομάζει «βασιλικήν» και τήν καθιστά άνεξάρτητη άπό τόν έπιτόπιο μητροπολίτη, του όποιου θά

52. Αρχείο Μονής Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ', άρ. 128.1. Για τόν Ματθαίο Καλοδιοίκητο βλ. και *PLP*, άρ. 10542.

53. Pavlikianov, *The Athonite Monastery of Vatopedi*, 62-63 και 118-120, έγγρ. XIV-Δούκας Παπαδημητρίου, Νέες πηγές της ιστορίας του Άγίου Όρους (Μέσα 15ου-τέλη 16ου αι.), 548-550, άρ. 11. Για τόν οικισμό τών Ξυλοπηγαδίων στην πρώτη οθωμανική περίοδο βλ. N. Beldiceanu, Structures sosio-économiques d'un village de Macédoine: Aksilopigadi/Sârmisâqlû (1464/ 65), *Byzantion* 54 (1984), 26-58. Evangelia Balta, *Les vakif de Serrès et de sa region (XVe et XVIe s.)*, *Un premier inventaire*, Αθήνα, 1995, passim.

54. Βλ. ένδεικτικά, Αρχείο Μονής Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 9, 26, 28, 37, 40^ο.

55. *Actes de Vatopedi I*, έγγρ. υπ' άρ. 12, και σ. 121. και έγγρ. υπ' άρ. 13. Στή μονή Σπηλαιωτίσσης είναι άφιερωμένος ό δεύτερος τόμος συλλογικού έργου: *Melnik, Manastir «Sv. Bogorodiča Spileotisa»*, τόμ. II, Σόφια 1994). Βλ. και Pavlikianov, *The Athonite Monastery of Vatopedi*, 21-30. Χρήσιμες ως σήμερα πληροφορίες για τή Σπηλαιωτίσσα περιέχονται στο άρθρο του P. Perdrizet, Melnik et Rossino, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 31(1907), 20-37.

μνημονεύεται μόνον τό ὄνομα.⁵⁶ Στά χρόνια πού ἀκολούθησαν, μέ δωρέες καί ἀγορές ἀπέκτησε μιά ἀρκετά σημαντική περιουσία ὥστε νά καταστεῖ ἕνα σημαντικό μοναστικό ἴδρυμα στήν περιοχή.

Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1365 ἡ μονή προσηλώθηκε στό Βατοπέδι, μέ ὅλα τά ἀκίνητα ἐντός καί ἐκτός Μελενίκου, ἀπό τόν ἰσχυρό ἄνδρα τῆς περιοχῆς καί διοικητή τῶν Σερρῶν Ἰωάννη Οὔγκλεση, ὁ ὁποῖος λίγο ἀργότερα θά λάβει τόν τίτλο τοῦ δεσπότη. Στό σχετικό κατάστιχο τῶν ἀφιερωμάτων, πού συντάχθηκε στό ἴδιο ἔτος, ἐκτός ἀπό τά πολύτιμα καί ἐντυπωσιακά ἀντικείμενα, ἱερά σκευή, εἰκόνες καί βιβλία, καταγράφονται τά χωριά μέ τούς παροίκους καθώς καί τά προσαρτώμενα μονύδρια καί ναοί: τό μονύδριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ἀλίσερη καί τό «παλαιοκκλήσιν» τοῦ Τιμίου Προδρόμου στό ἐμπορεῖον τῆς πόλης. Συνολικά ἡ δωρούμενη γῆ ἀνέρχεται σέ 3790 μοδίους.⁵⁷ Στά ἀμέσως ἐπόμενα χρόνια, μετά τόν θάνατο τοῦ μεγάλου εὐεργέτη τοῦ Βατοπεδίου δεσπότη Οὔγκλεση στή μάχη τοῦ Ἑβρου τό 1371, ἀκολούθησαν καί ἄλλες προσηλώσεις κτημάτων καί μικρῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων, ὅπως τά μονύδρια τῆς Ἁγίας Τριάδος καί τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων (πρίν τό 1390).

Ἡ περιουσία τοῦ μετοchioῦ πρέπει νά θεωρεῖται σημαντική, γιαντό καί ἡ μονή ἀναθέτει τή διαχείρισή της σέ σε μοναχό οἰκονόμο. Μιά τέτοια περίπτωση οἰκονόμου γνωρίζουμε γιά τή Σπηλαιώτισσα ἤδη στά τέλη τοῦ 14ου αἰ. Σύμφωνα μέ ἀχρονολόγητο παραδοτήριο ἔγγραφο (φέρει μόνο μηνολόγιο, 1 Ὀκτωβρίου, ἰνδικτιῶν δ'), πού πρέπει νά χρονολογηθεῖ στά 1390, ὁ ἡγούμενος τοῦ Βατοπεδίου Ἰγνάτιος παραδίδει στόν διοριζόμενο οἰκονόμο Βατοπεδινό μοναχό Μακάριο τήν κινητή καί ἀκίνητη περιουσία τῆς μονῆς. Στό σχετικό παραδοτήριο ἔγγραφο καταγράφονται λεπτομερῶς τά παραδιδόμενα, τά ὁποῖα εἶναι οἱ εἰκόνες τοῦ ναοῦ, τά ἱερά καί καθημερινά σκευή, τά βιβλία τόσο τοῦ Σπηλαίου ὅσο καί τῶν ἐξαρτημένων μονυδρίων τῆς Ἁγίας Τριάδος καί τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Καταγράφονται ἐπίσης ἡ γνωστή σοδιά τῶν κτημάτων καί οἱ σπόροι τῶν δημητριακῶν πού προορίζονται γιά τήν ἐπόμενη σπορά, ὄχι ὅμως καί οἱ ἀγροτικές ἐκτάσεις. Φαίνεται νά θεωρεῖται αὐτονόητο ὅτι ὁ οἰκονόμος θά καλλιεργήσει τά κτήματα γιά λογαριασμό τῆς μονῆς ἀποδίδοντας σ' αὐτήν τήν παραγωγή καί προφανῶς ἐξασφαλίζοντας τή σπορά γιά τό ἐπόμενο ἔτος.⁵⁸

Ἡ δεύτερη σημαντική κτήση τῆς μονῆς στήν ἴδια πόλη εἶναι τό μονύδριον τῆς Παντανάσσης. Ἀφιερώνεται στά 1393 ἀπό τόν Σέρβο, ὑποτελή πλέον στό σουλτάνο, ἡγεμόνα τῆς περιοχῆς τοῦ Μελενίκου Κωνσταντῖνο Ντραγκάς, μέ τήν κινητή καί ἀκίνητη περιουσία του. Ὡς ὄρους τῆς δωρεᾶς ὁ ἀφιερωτής

56. *Actes de Vatopedi I*, ἔγγρ. ὑπ' ἀρ. 13. Τά ἔγγραφα ὑπ' ἀρ. 20, 21, 33, 36, 52, καί 60 (τέλη 13ου αἰ. – 1323). προέρχονται ἀπό τό ἀρχεῖο τῆς Σπηλαιώτισσας πρίν αὐτή γίνει μετόχι τοῦ Βατοπεδίου.

57. *Actes de Vatopedi II*, ἔγγρ. ὑπ' ἀρ. 120· βλ. καί σελ. 10 καί 36-37.

58. Ἡ παράδοση τῶν ἀγροτικῶν μετοχιῶν στούς οἰκονόμους γίνεται συνήθως τόν μήνα Ὀκτώβριο, δηλαδή λίγο πρίν τήν σπορά.

ἔθεσε τήν τέλεση τριῶν λειτουργιῶν κάθε ἐβδομάδα (δύο γιά τούς γονεῖς του καί μία γιά τόν ἴδιο) καί τήν διοχέτευση τῶν ἐσόδων τοῦ μονυδρίου γιά τή συντήρηση τοῦ νοσακομείου τοῦ Βατοπεδίου.⁵⁹ Στό ἔγγραφο τοῦ Σέρβου ἠγεμόνα διαφαίνεται ὅτι οἱ ἀπαρχές τῆς Παντανάσσης σχετίζονται μέ τόν Ἀλέξιο Σθλάβο. Ἄλλωστε γνώριζε ἀκριβῶς τό περιεχόμενο τοῦ ἐγγράφου τοῦ τελευταῖου (τοῦ 1220) γιά τή Σπηλαιώτισσα, τό προοίμιο τοῦ ὁποῦ ἀντιγράφει κατά λέξιν, τουλάχιστον στήν ἀρχή, καί στό δικό του ἀφιερωτήριο ἔγγραφο.

Τό Βατοπέδι καί στόν ἐπόμενο αἰῶνα τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, πού οὐσιαστικά ἔχει ἀρχίσει ἤδη ἀπό τόν 14ο αἰ., συνεχίζει νά δέχεται δωρεές στήν περιοχή. Στό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 15ου αἰ. ἕνα ἀκόμη μονύδριο-μετόχι ἔρχεται νά προστεθεῖ στήν περιοχή. Ὁ μοναχός Ματθαῖος, κατά κόσμον Μανουήλ Χρυσάφης, *δεινῆ ἀσθενεία κατακληθεῖς πρὸ καιροῦ*, μέ τή συναίνεση τοῦ ἀδελφοῦ του Νικηφόρου, τῆς ἀδελφῆς Καλούσης καί τοῦ ἀνεψιοῦ του Θωμά (τοῦ Χιλιαδά) ἀφιερώνει τό μονύδριο τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς πού κατεῖχαν ἤδη ὁ πατέρας του Χρυσάφης (Χαρίτων μοναχός) καί ἡ μητέρα του Θωμαῖς (Θεοδοσία μοναχή). Ἐκτός ἀπό τά ἱερά σκεύη, τίς εἰκόνες, τά βιβλία, δωρίζουν κτήματα ὀπωροφόρα δένδρα καί ἕναν μύλο.⁶⁰

Ὁ δωρητής καί ἡ οἰκογένειά του γνωρίζουν τίς ἀφιερώσεις τῶν παλαιῶν ἐπωνύμων κτητόρων καί δωρητῶν πρὸς τό Βατοπέδι καί ἐντάσσουν τήν ἀφιέρωσή τους στόν κύκλο ἐκείνων θεωρῶντας τήν ὡς συνέχειά τους. Ὅχι μόνο ἔχουν ὑπόψη τή δωρεά τοῦ Κωνσταντίνου Ντραγκάκ ἀλλά στή σύνταξη τοῦ δικοῦ τους ἐγγράφου ἔχουν πρὸ ὀφθαλμῶν τό ἀφιερωτήριο ἔγγραφο ἐκείνου: τό κείμενο τοῦ ἐγγράφου τους ἀκολουθεῖ κατά λέξη ἐκεῖνο τοῦ Σέρβου ἠγεμόνα ὅταν δώριζε τήν Παντάνασσα στά 1393.

Τό ἔγγραφο εἶναι ἀχρονολόγητο (μόνον 24 Μαΐου). Ἡ προσήλωση ὁμως δέν πρέπει νά ἔγινε πολύ πρὶν τό 1486. Τή χρονιά αὐτή ὁ πατριάρχης Συμεῶν Α΄, εὐρισκόμενος στό Μελένικο, ἐπιλύει τή διένεξη πού ἀνέκυψε μεταξύ τῶν δωρητῶν καί τῆς μονῆς ἀφενός καί τοῦ ἐπιτόπιου μητροπολίτου Ματθαίου ἀφ' ἑτέρου. Ὁ τρόπος ἐκφορᾶς τῶν ὀνομάτων τῶν δωρητῶν στό πατριαρχικό ἔγγραφο ἀφήνει νά ἐνοήσουμε ὅτι βρισκόταν ἀκόμη ἐν ζωῇ καί οἱ ἴδιοι προσέφυγαν στόν πατριάρχη. Πρὶν τήν ἀφιέρωση, ἡ μονή ἦταν ἐνοριακή καί ἀπέτιε τά νενομισμένα τέλη στόν ἐπίσκοπο, τά ὁποῖα ὁμως ἀρνοῦνταν νά καταβάλουν οἱ νέοι κάτοχοι. Ὁ πατριάρχης ἀναγνωρίζει τήν ἀφιέρωση στό Βατοπαίδι, θά συνεχίσει ὁμως νά εἶναι ἐνοριακό μέ τήν ἔννοια

59. V. Laurent, Un acte grec inédit du despote serbe Constantin Dragas, *Revue des Etudes Byzantines* 5(1947), 171-184. Βλ. καί Mirjana Zivojinovic', Dragasi i Sveta Gora, *Zbornik Radova Vizantologskog Instituta* 43(2006), 41-54. Μέ τήν Παντάνασσα πρὶν ἀφιερωθεῖ στό Βατοπαίδι σχετίζεται καί πωλητήριο ἔγγραφο τοῦ 1344 (*Actes de Vatopedi* II, ἔγγρ. ὑπ' ἀρ. 88).

60. Pavlikianov, *The Athonite Monastery of Vatopedi*, 30-33 καί 91-94, ἔγγρ. II.

ὅτι θά μνημονεύει τόν μητροπολίτη καί θά καταβάλλει τό καθορισμένο ἐτήσιο *κανονικόν* πού ἀνέρχεται σέ 10 ἄσπρα⁶¹.

Ἡ ἀκίνητη περιουσίας του, ὅπως φαίνεται ἀπό τήν καταγραφή της, εἶναι μικρή καί διάσπαρτη. Οἱ δωρητές δίνουν μεγαλύτερη ἔμφαση στό νά ἀπαριθμήσουν τά ἱερά κειμήλια πού περιέχει ὁ ναός καί στό νά ὑπολογίσουν τήν ἀξία τῶν πιά πολυτίμων ἀπό αὐτά: εἰκόνες καί ἀργυρά σκευή ἀξίας 2150 ἄσπρων.

Ἀπό τά ἔγγραφα τῆς δωρεᾶς τους, τόσο τό μονύδριο τῆς Παντανάσσης ὅσο καί τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς φαίνονται ὡς ἀνεξάρτητα ἀπό τήν Σπηλαιώτισσα μονύδρια. Ὡστόσο, στήν πράξη τό κύριο μετόχι παραμένει ἡ Σπηλαιώτισσα. Ὅλα τά ἄλλα μονύδρια καί ἐκκλησίες, λίγο μετά τήν ἀφιέρωσή τους στό Βατοπαίδι, θεωροῦνται ὡς ἐξαρτώμενα ἀπό αὐτήν. Ἡ ἀρχική περιουσία τους, πού πιθανόν σταδιακά νά συρρικνώνεται, ἐνοποιεῖται μέ ἐκείνη τῆς Σπηλαιώτισσας, ὅπως θά θά φανεῖ κατωτέρω.

Ἰδιαιτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἕνα, προγενέστερο τῆς δωρεᾶς, ἔγγραφο παραλαβῆς τοῦ ἴδιου μετοchioῦ ἀπό οἰκονόμο τῆς μονῆς τό ὁποῖο μᾶς πληροφορεῖ ὄχι μόνο γιά τήν κατάσταση τῶν μετοchioῦν τοῦ Μελενίκου ἀλλά καί γιά τόν τρόπο πού αὐτά ἀξιοποιοῦνται. Πρόκειται γιά ἕνα συμφωνητικό ἔγγραφο παραλαβῆς τῆς Σπηλαιώτισσας ἀπό ἕναν Βατοπεδινό ἱερομόναχο, ὀνόματι Γρηγόριο, ἀπό τούς πατέρες τῆς κυρίαρχης μονῆς.

Σύμφωνα μέ αὐτό, ὁ μοναχός ἀναλαμβάνει: α) Τήν ἀξιοποίηση ὅλης τῆς ἀκίνητης περιουσίας τῆς Σπηλαιώτισσας ἀλλά καί τῆς Παντάνασσας, δηλαδή ἀμπέλια, χωράφια ὀπωροφόρα δένδρα καί ὑδρομύλους καί τήν εἴσπραξη ὄλων τῶν ἐσόδων ἀπό αὐτά. β) Τήν ἐπιμέλεια καί τή λειτουργία (κηραψία καί λυχναψία) τῶν δύο ναῶν καί τήν τέλεση τῆς ἐτήσιας πανηγύρεως. γ) Τή συντήρηση καί ἐπαύξηση τῶν κτιρίων, ναοῦ κελιῶν καί ὑδρομύλων. δ) Τήν πληρωμή ἀπό τό εἰσόδημά του τοῦ κανισκίου πρὸς τόν σούμπαση καί *ἀπλῶς πᾶσαν ἐπήρειαν καί ἔξοδον* δηλαδή ὅλους τούς τακτικούς καί ἔκτακτους φόρους. ε) Οἱ μοναχοί τοῦ Βατοπεδίου πού θά τύχει νά ἔλθουν στό Μελένικο θά παραμένουν ἐλεύθερα στό μοναστήρι. στ) Ἀπό τήν ἐτήσια πρόσοδο μικρή ἢ μεγάλη, ὑποχρεώνεται νά καταβάλλει στή μονή, κάθε χρόνο 900 ἄσπρα, ὁσηδήποτε καί ἂν εἶναι ἡ σοδιά τῆς χρονιάς (*κᾶν ἀφορία κᾶν εὐφορία*). Καί ἂν ἀκόμη εἶναι μεγαλύτερη ἀπό αὐτή πού ἐκτιμήθηκε δέν θά τοῦ ζητηθεῖ μεγαλύτερο ποσό⁶².

Τό ἔγγραφο εἶναι ἀχρονολόγητο. Φέρει μόνο μηνολόγιο (Νοέμβριος, ἰνδικτιῶν ιδ'). Ἀπό τή γραφή του χρονολογεῖται μετά τά μέσα τοῦ 15ου αἰώνα. Ἡ 14η ἰνδικτιῶν στό 2ο μισό τοῦ αἰώνα συμπίπτει μέ τά ἔτη 1465, 1480 καί 1495. Πρέπει νά προτιμηθεῖ ἡ χρονολογία 1480 καί ὁπωσδήποτε νά ἀποκλεισθεῖ ἡ χρονολογία 1490, γιατί δέν γίνεται μνεῖα τοῦ δωρηθέντος

61. Δούκας Παπαδημητρίου, Νέες πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὀρους (Μέσα 15ου-τέλη 16ου αἰ.), 517-518, ἀρ. 2.

62. Pavlikianov, *The Athonite Monastery of Vatopedi*, 89-91, ἔγγρ. I.

πρόσφατα μονυδρίου της Ζωοδόχου Πηγής. Είναι σαφές ότι αν η δωρεά είχε προηγηθεί θα παραδιδόταν και αυτό στον οίκονόμο. Είναι τό παλαιότερο, γνωστό ως τώρα, έγγραφο «ιδιόρρυθμης» αξιοποίησης μετοchioῦ άθωνικῆς μονῆς από μοναχό τῆς κυρίαρχης μονῆς.

Ποιά ἦταν ἡ ἐτήσια πρόσδοδος τῶν κτίσεων πού νά ἀντιστοιχεῖ σέ 900 ἄσπρα ἐνοίκιο (20 χρυσά φλωρία περίπου) δέν γνωρίζουμε μιά καί δέν ξέρουμε μέ ἀκρίβεια τήν ἔκταση της περιουσίας τοῦ μοναστηριοῦ τήν ἐποχή αὐτή, οὔτε καί τῆς Παντάνασσας. Στό ἐγγράφο μας ἀναφέρονται ἀόριστα ἀμπέλια καί ὑδρομυλοί, συκαμιές καί καρυδιές στήν περιοχή τῆς Λιμπόχωβας γιά τή Σπηλαιώτισσα καί ἀμπέλια καί κτήματα γιά τήν Παντάνασσα. Πάντως πόρρω ἀπέχουν ἀπό τήν περιουσία πού παραχωρήθηκε στά δύο μοναστήρια μέ τά ἀφιερωτήρια ἐγγράφα τοῦ Οὔγκλεση καί τοῦ Κωνσταντίνου Ντραγκάς (χωρία, πάροικοι ζευγηλατεῖα κλπ.). Δέν μνημονεύονται ἐπίσης τά ἄλλα μονύδρια καί ἐκκλησίες πού κατεῖχε τό Βατοπέδι ἀπό τόν 14ο αἰώνα καί τά ὁποία ἐμφανίζεται νά κατέχει πάλι στόν 16ο αἰώνα. Πιθανόν νά συρρικνώθηκαν ἤδη σέ παρεκκλήσια χωρίς ἰδιαίτερη σημασία ἢ, τουλάχιστον μερικά ἀπό αὐτά, νά καταπατήθηκαν ἀπό τόν μητροπολίτη Μελενίκου, ὅπως σαφῶς ἀφήνεται νά νοηθεῖ σέ λίγο μεταγενέστερα πατριαρχικά γράμματα.

Ἄν ὑπολογισθοῦν, ἔστω καί θεωρητικά τά ἔξοδα, δηλαδή τό κανίσκιο τοῦ σούμπαση, οἱ φόροι, ἡ καταβολή κανονικῶν καί ἐμβατικῶν στόν μητροπολίτη, οἱ δαπάνες τῆς ἐκκλησίας, τά ἔξοδα ἀλλά καί τά ἔσοδα ἀπό τήν πανήγυρη τοῦ προσκυνηματος, ἡ ὁποία θεωρεῖται σημαντική καί μνημονεύεται εἰδικά, καί ἀκόμη ἕνα εὐλογο κέρδος καί τό ρίσκο τοῦ ἐνοικιαστοῦ μοναχοῦ (*κάν τε ἀφορία κᾶν τε εὐφορία τῶν καρπῶν*) ὑποθέτω ὅτι ἡ συνολική πρόσδοδος τοῦ μετοchioῦ θά πρέπει νά ἦταν τουλάχιστον διπλάσια τοῦ καταβαλλομένου ἐνοικίου, δηλαδή περίπου 1800- 2.000 ἄσπρα. Ἄν τά πράγματα εἶναι κατά προσέγγισιν ἔτσι, τότε ἡ πρόσδοδος πρέπει νά θεωρηθεῖ σημαντική. Ἐνδεικτικά, ἀναφέρεται ὅτι ἡ πρόσδοδος τῶν μετοchioῶν τοῦ Μελενίκου ἦταν μεγαλύτερη, τήν ἴδια περίπου ἐποχή στά 1478/79, ἀπό τό εἰσόδημα τῶν κοντινῶν μητροπόλεων Δράμας (1500 ἄσπρα) καί Ζίχνας (1870 ἄσπρα) καί ὑπολειπόταν μόνον τῆς πλούσιας μητροπόλεως Σερρών (5435 ἄσπρα).⁶³

Τό 1663 ὁ ἱερέας Συμεών, συμπληρώνοντας τίς πρῖν δύο αἰῶνες περίπου ἀφιέρωσεις μονυδρίων καί ναῶν τοῦ Μελενίκου πρὸς τό Βατοπέδι, προσήλωσε τό μονύδριο τῆς Παναγίας Ταμπάγιας μέ τή μικρή περιουσία του (κυρίως ζῶα), ἀφοῦ προηγουμένως τό ἀνέκτισε ἐκ βάρων. Ἡ ἀφιέρωση ἔγινε μέ τή σύμφωνη γνώμη τῶν κτιτόρων του, καί μέ μοναδικό ὄρο νά παραμείνει ὁ Συμεών ὡς προεστῶς στή Σπηλαιώτισσα γιά ἔξι χρόνια.⁶⁴

63. P. Nasturel – N. Beldiceanu, Les églises byzantines et la situation économique de Drama, Serrès et Zichna aux XIVe et Xve siècles, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 27(1978), 282-285.

64. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετρ. Β', ἀρ. Ξ 15.

Ὡστόσο ἡ «χρυσή ἐποχή» τοῦ μετοχιοῦ, εἶχε ἤδη παρέλθει πρό πολλοῦ. Σέ ἔγγραφο τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Ἀλουκάρεως τοῦ 1631 στή Σπηλαιώτισσα φέρονται νά ἀνήκουν, τόσο στήν πόλη ὅσο καί στήν περιοχή της, ἑννέα μικρότερα ἐκκλησιαστικά καθιδρύματα: ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, ἡ Ἁγία Παρασκευή, ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἰς τήν Σοσίτζαν, Ὁ Ἅγιος Νικόλαος, οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι εἰς τόν Κλειτζόν, ἡ Ἁγία Τριάδα, ἡ Ὑπαπαντή στόν Κατζιβελομαχαλά, ἡ Ἀνάληψις εἰς τόν Μαργαρίτην καί ἡ Γεωργολεοῦσα (ἦτοι ἡ πανύμνητος Θεοτόκος) εἰς τόν ποταμόν.⁶⁵ Αὐτά ὁμως χαρακτηρίζονται ὡς ἐξωκκλήσια, γεγονός πού δηλώνει τήν μικρή οἰκονομική τους ἐπιφάνεια. Περιέργως, στό ἔγγραφο δέν μνημονεύονται ἡ Παντάνασσα καί ἡ Ζωοδόχος Πηγή, πού ἀποδεδειγμένα κατέχει ἡ μονή ὡς καί τόν 19ο αἰώνα.

Ἡδη ἀπό τόν 16ον αἰώνα, ἄν ὄχι νωρίτερα, χρονολογοῦνται οἱ ἐπεμβάσεις καί οἱ πιέσεις τοῦ ἐπιτόπιου μητροπολίτη Μελενίκου πρός τήν Σπηλαιώτισσα: οἰκειοποίηση ναῶν καί μονυδρίων ἐξαρτημένων ἀπό αὐτήν, ἀλλά καί ἄλλων περιουσιακῶν στοιχείων καί ἀφιερωμάτων, προσκόμματα στήν παροχή ἐλεημοσυνῶν ἐκ μέρους τῶν πιστῶν ἀλλά καί ἐμπόδια στό διαχειριστικό ἔργο τῶν οἰκονόμων. Καί τοῦτο παρά τό ὅτι ἀναγνωρίζουν ἐγγράφως τά παλαιά ἀφιερωτικά ἔγγραφα καί τό καθεστῶς της, ὅπως συμβαίνει μέ τόν μητροπολίτη Χριστοφόρο, λίγο μετά τόν διορισμό στά 1630.⁶⁶ Οἱ ἐπεμβάσεις πρέπει νά ἦταν συνεχεῖς καί πιεστικές, ὅπως διαφαίνεται ἀπό σειρά πατριαρχικῶν ἐγγράφων, χρονολογούμενων ἀπό τό 1599 καί ἐξῆς, μέ τά ὅποια ζητεῖται ἐπιτακτικά ἀπό τόν μητροπολίτη Μελενίκου νά μὴ ἀναμιγνύεται στίς ἐσωτερικές ὑποθέσεις τοῦ μετοχιοῦ, προβάλλοντας πολλές φορές τήν σταυροπηγιακή του ὑπόσταση. Παρά τίς αὐστηρές πατριαρχικές συστάσεις οἱ ἐπεμβάσεις δέν σταμάτησαν καί ἀπετέλεσαν ἕνα ἀπό τούς κύριους λόγους πού ὀδήγησαν τό ἀρχικά ἀκμαῖο μετόχι σέ μαρασμό.⁶⁷ Στά πατριαρχικά ἔγγραφα τοῦ 17ου καί 18ου αἰώνα τό μοναστήρι χαρακτηρίζεται πλέον ὡς «κάθισμα μικρόν μετ' ὀλίγων παρεκκλησιῶν καί ἀμπελώνων», «εὕρισκομένου εἰς πενίαν καί μὴ ἔχοντος οὔτε ζευγάριον οὔτε ἄλλο εἰσόδημα».

Ἡ διατύπωση τῶν ἐγγράφων εἶναι ὀπωσδήποτε ὑπερβολική. Αὐτό καταφαίνεται καί ἀπό μιά μακρά σειρά ἀπό καταγραφές τοῦ μετοχιοῦ πού χρονολογοῦνται ἀπό τό 1692 ὡς τό 1820. Τά ἀπογραφικά αὐτά ἔγγραφα, πού συντάσσονται κατὰ τήν παράδοση τοῦ μετοχιοῦ ἀπό τούς

65. Ν. Παπαδημητρίου - Δούκας, Νέες πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Μέρος β' (17ος αἰ.). Ἀπό τό ἀρχεῖο τῆς Ι. Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου, *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 86(2003), ἀρ. 8, 278-280.

66. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετρ. Β', ἀρ. Ξ 13.

67. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Β', ἀρ. Ξ 5 (πατριαρχικό γράμμα Ματθαίου Β', 1599, ἀνέκδοτο)· σιγίλλιο Κυρίλλου Ἀλουκάρεως, 1631· Παΐσιου Α', 1651· Διονυσίου Γ', 1663 καί 1665· Ἰακώβου 1681 (ἔκδ. Παπαδημητρίου - Δούκας, Νέες πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Μέρος β' (17ος αἰ.), 278-282, ἀρ. 8· σ. 301-305, ἀρ. 16· σ. 309-319, ἀρ. 18, 19, 20. Ἐπίσης τά ἀνέκδοτα πατριαρχικά ἔγγραφα τῶν Παρθενίου Γ', [1656]· Παρθενίου Δ', [1675]· Ἱερεμίου Γ', 1723 (Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Β', ἀρ. Ξ 9, 10).

άπερχομένους οίκονόμους προς τούς διαδόχους τους, καί στά ὁποῖα καταχωρίζονται ἄλλοτε ἀναλυτικά καί ἄλλοτε συνοπτικά, οἱ εἰκόνες, τά ἱερά σκευή, τά ἄμφια, τά βιβλία καθώς καί ἡ σκευή του μετοchioῦ, ὑποδεικνύουν τό πλῆθος καί τόν πλοῦτο τῶν συσσωρευμένων στή μονή κειμηλίων.⁶⁸

Ὡστόσο οἱ καταγραφές ἀντικατοπτρίζουν τό βάθος τῆς ἱστορίας παρά τήν δυναμικότητα τοῦ ἐξαρτήματος. Στόν 18ο αἰώνα οἱ ἀφιερώσεις καί οἱ ἀγορές κτημάτων μειώνονται ἀλλά καί οἱ ἄλλες δραστηριότητες πού ἀφοροῦν τό μοναστήρι δέν μποροῦν νά χαρακτηρισθοῦν σημαντικές. Ἀναφέρονται ἐνδεικτικά: ἀγορά ἀμπελιοῦ καί οἰκίας τό 1695, ἐπισκευές στό κτιριακό συγκρότημα καί κατασκευή νέου τέμπου στό καθολικό τό 1731, ἐπισκευή τοῦ δρόμου πού ὀδηγεῖ στό μοναστήρι στά 1755, ἀγορά ἀμπελιοῦ γιά τή Σπηλαιώτισσα καί γῆς τριῶν στρεμμάτων γιά τήν Παντάνασσα στά 1772, ἐπισκευή τῶν ὀντάδων στά 1789, ἀνακαίνιση λίγο πρὶν τό 1803 ἀπό τούς προηγούμενο Δαμασκηνό καί τόν πρωτοσύγκελο Μακάριο.⁶⁹ Παρά ταῦτα ἡ παρουσία οἰκονόμου πού μισθώνει τό μετόχι εἶναι συνεχῆ καί ἀδιάσπαστη ὡς τόν 20όν αἰώνα. Αὐτό καταφαίνεται: α) ἀπό τήν χρονική ἀλληλουχία τῶν «παραδόσεων», δηλαδή τῶν οἰκονομικῶν ἀπολογισμῶν τοῦ διακονήματος πού παραδίδουν στήν κυρίαρχη μονή⁷⁰ β) ἀπό τήν ἀλληλογραφία τῶν μητροπολιτῶν Μελενίκου μέ τήν μονή Βατοπεδίου, στήν ὁποία συνήθως σχολιάζει καί ἐκφέρει κρίσεις γιά τίς δραστηριότητες καί τή συμπεριφορά τοῦ οἰκονόμου, πολλές φορές ὄχι ἀμερόληπτα.⁷¹ Προσεκτικότερη παρατήρηση στίς «παραδόσεις» τῶν οἰκονόμων ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἀπό τόν 18ο αἰώνα καί ἐξῆς τό μοναστήρι μετατρέπεται οὐσιαστικά σέ κέντρο ἀπό τήν ὁποία διενεργεῖται ἡ ζητεία στήν εὐρύτερη γεωγραφική περιοχή γιά λογαριασμό τοῦ Βατοπεδίου. Ὑπεύθυνος γιά αὐτήν εἶναι ὁ οἰκονόμος τῆς Σπηλαιώτισσας, ἐφόσον τά εἰσοδήματα ἀπό τήν ἀξιοποίηση τῆς περιουσίας της εἶναι ἀσήμαντα. Συγχρόνως ὁμως δέν παύει νά ἐξυπηρετεῖ τίς λειτουργικές ἀνάγκες τοῦ ἰδρύματος. Στό 18ο αἰώνα μάλιστα οἰκοδομεῖται στόν περίβολο δεύτερος ναός, ἀφιερωμένος στόν Ἅγιο Σπυρίδωνα, ὁ ὁποῖος ἀνακαινίσθηκε πρὶν τά μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα.

Ἡ κήρυξη τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχείας καί οἱ ἐθνοτικές ταραχές πού ἄρχισαν νά ταλανίζουν τήν περιοχή ἀπό τά τέλη τοῦ 19ου αἰώνα ὀδήγησαν τό μετόχι σέ μεγαλύτερη παρακμή. Ἔτσι, τό 1902 ὁ μητροπολίτης Μελενίκου Ἰωακείμ ζήτησε ἀπό τήν μονή νά ἀποδώσει τή Σπηλαιώτισσα στήν Κοινότητα τοῦ Μελενίκου, ἐφόσον δέν ἔχει πλέον κάποια σημαντική

68. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Β', ἀρ. Ξ 17(1-13). Μία καταγραφή σκευῶν τοῦ ναοῦ, καί ἄλλων ἀντικειμένων τοῦ 1798 βλ. Καδάς, *Σημειώματα*, 217-219.

69. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 14^v, 72, 92^v, 113, 132. T. Vlachos, *Die Geschichte der Byzantinischen Stadt Melenikon*, Θεσσαλονίκη 1969, 72-73.

70. Βλ. ἐνδεικτικά, Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 3, 3^v, 15, 17^v, 19, 21^v, 24^v, 33^v, 39^v, 42^v, 53, 60, 72, 77^v, 82^v, 92^v, 98^v, 102^v, 113, 132.

71. Βλ. ἐνδεικτικά, Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε', Κώδιξ 1, φφ. 169, 188, 228, 252· Κώδιξ 2, φφ. 56, 65, 93, 95, 121, 142, 153, 260, 261· Κώδιξ 3, φφ. 187, 193, 436· Κώδιξ 4, φφ. 252, 286, 292, 306, 369, 444, 545, 575

πρόσοδο από αυτήν. Η πρόταση δέν φαίνεται να απορρίφθηκε από τό Βατοπέδι. Τό 1904 ισχυρός σεισμός προκάλεσε σοβαρότατες ζημιές στό μετόχι καί στόν ναό του. Ο διάδοχος τοῦ Ἰωακείμ, μητροπολίτης Μελενίκου Εἰρηναῖος, πρότεινε στή μονή νά μεταφέρει τά ἐντός τοῦ ναοῦ κειμήλια καί στή θέση του νά κτίσει ἄλλη ἐκκλησία, ἡ ὁποία θά παραμείνει μετόχι τοῦ Βατοπεδίου.⁷² Τελικά, τό 1907 ἡ μονή παρεχώρησε τά εἰσοδήματα τοῦ Σπηλαίου γιά μία τετραετία στό Κοινόν Μελενίκου γιά τή συντήρηση τῶν ἐλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς πόλης. Ἡ Κοινότητα μέ ἐπιστολή της ἐπικυρωμένη ἀπό τό μητροπολίτη Μελενίκου Αἰμίλιανό ἀποδέχεται τήν παραχώρηση καί αἰτεῖ αὐτή νά γίνει δεκαετής. Ἡ μονή ἀπαντῶντας ἀποδέχεται νά παραχωρήσει τή διαχείριση ἐπί δεκαετία μέ μοναδικό ὄρο νά ἀναλάβει ἡ κοινότητα τίς ἐκάστοτε ἀπαιτούμενες ἐπισκευές τῆς μονῆς.⁷³ Τό μετόχι ἀπωλέσθηκε ὀριστικά κατά τή διάρκεια τῶν Βαλκανικῶν πολέμων τοῦ 1912, μετά ἀπό πεντακόσια πενήντα περίπου χρόνια ἀδιάσπαστης παρουσίας τοῦ Βατοπεδίου στήν πόλη καί το ἱστορικό οἰκοδομικό συγκρότημα κατεδαφίσθηκε ἐκ θεμελίων. Σπαράγματα τοιχογραφιῶν χρονολογούμενα στόν 13ο-14ο αἰώνα πού κοσμοῦσαν τό καθολικό ἐντοπίσθηκαν πρόσφατα καί ἐκτίθενται στό μουσεῖο τοῦ Blagoevgrad.

Στή **Ζίχνα**, στό βραχύ διάστημα τῆς σερβοκρατίας, καί λίγο πρὶν τό 1348, ὁ κράλης Στέφανος καί συνδεδεμένα μέ τή διοίκησή του πρόσωπα, ὅπως ὁ Δρύινος καί ὁ Μάρκος Ἄγγελος, ἀφιέρωσαν στή μονή οἰκίες μέσα στό κάστρο τῆς Ζίχνας, ἀλλά καί ναούς, οἰκίες, ἀμπέλια καί χωράφια. Ἡ κατοχή τους ἐπικυρώθηκε τό 1348 μέ χρυσόβουλλο τοῦ σέρβου ἡγεμόνα.⁷⁴ Στά 1356, σέ ἐπικυρωτικό χρυσόβουλλο τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου, ἡ μονή κατέχει ἐπίσης στή Ζίχνα μετόχι, προφανῶς ναό, τιμῶμενο στόν Ἅγιο Νικόλαο, δωρεά κάποιου Μαυροφόρου.⁷⁵ Στήν εὐρύτερη περιοχῆ, ὡς τίς ἐκβολές τοῦ Στρυμώνα, ἡ μονή κατέχει τόν 14ον αἰώνα ναό, οἰκία καί γῆ στή Χρυσούπολη, τό κάθισμα Γράδιστον, κτήματα στά χωριά Δράτζοβα, Καισαρόπολη, Θολό καί Τζάνου·συνολικά γαῖες ἐκτάσεως 1150 μοδίων.⁷⁶ Δέν γνωρίζουμε τήν τύχη τῶν κτημάτων αὐτῶν μετά τήν ὀθωμανική κατάκτηση.

Στά 1558 ὁ μητροπολίτης Ζιχνῶν Νεόφυτος ἀφιερώνει ὑπέρ ψυχικῆς του σωτηρίας τό μικρό μοναστήρι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Κουμανίτζη, πού βρίσκεται πάνω ἀπό τόν οἰκισμό Ἀγρίδιο, μέ τήν μᾶλλον μικρή περιουσία του. Αὐτή συνίσταται σέ ἀμπελῶνες, χωράφια, ὀπωροφόρα δένδρα, λίγα ζῶα καί δύο ὑδρόμυλους. Ὁ ἐπίσκοπος κρατᾶ γιά τόν ἑαυτό του ἐφόρου ζωῆς τά ἔσοδα τῆς ζητεία τοῦ οἰκισμοῦ καί τῶν πανηγύρεων πού συμποσοῦνται σέ

72. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε΄, Κώδιξ 5, φφ. 27, 30 (ἐπιστολές τοῦ Μελενίκου Ἰωακείμ), 297 καί 304 (ἐπιστολές τοῦ μητροπολίτη Μελενίκου Εἰρηναίου, 1904).

73. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Β΄, Ε12.

74. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 97, στ. 17-18, 21· βλ. καί σελ. 9, 37.

75. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 108, στ. 30-32· βλ. καί σελ. 37.

76. *Actes de Vatopedi* II, 38.

300 άσπρα έτησίως.⁷⁷ Δέν γνωρίζουμε τίποτε για τήν τύχη τοῦ μονυδρίου. Θά ἦταν παράτολμο νά ταυτισθεῖ μέ τήν σημερινή γυναικεία μονή τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ Δόμιρος στήν περιοχή τῆς Ζίχναςμ στήν ὁποία τελεῖται μεγάλη πανηγυρίς. Ἡ τελευταία φαίνεται στόν 14ο αἰώνα νά συνδέεται μέ τή μονή Ἰβήρων ἐνῶ στόν 19ο αἰώνα ἔγινε μετόχι τῆς Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης.⁷⁸

Στήν περιοχή τῆς **Δράμας**, λίγο μετά τήν ἀνακατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τοὺς Λατίνους, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1265, μέ παρέμβαση τοῦ δραστήριου ἡγουμένου Μάμαντος καί πιθανόν ἀντισταθμίζοντας παλαιότερες δημεύσεις γαιῶν τοῦ Βατοπέδιου, ὁ αὐτοκράτορας Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος προσήρτησε στό Βατοπέδι τή μονή τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Κορομίστα (σημερινή Κορμίστα βόρεια τοῦ Παγγαίου). Τό μοναστήρι θά διατηροῦσε τόν ἡγούμενό του, ὁ ὁποῖος ὅμως θά ὑπέκειτο στόν ἡγούμενο τοῦ Βατοπαιδίου, ἐνῶ ἀποκλειόταν κάθε ἐπέμβαση τοῦ μητροπολίτη Φιλίππων καί Δράμας, πλὴν τῆς μνημονεύσεως τοῦ ὀνόματός του. Εὐθύς ἀμέσως ἡ προσάρτηση ἀμφισβητήθηκε ἀπό κάποιον ἐπιτόπιο ἄρχοντα, ὀνόματι Προβονεάγο ὁ ὁποῖος προέβαλε δικαιώματα ἰδιοκτησίας. Τό γεγονός ἀνάγκασε τόν ἡγούμενο Μάμαντα νά προσφύγει στόν αὐτοκράτορα. Ὁ Μιχαήλ, τόν Νοέμβριο τοῦ 1365, μέ ἐπιστολή, διαβεβαιώνει τόν ἡγούμενο για τήν προσάρτηση τοῦ μοναστηριοῦ. Συγχρόνως μέ ὄρισμό πρὸς τόν δούκα Σερρών καί Στρυμῶνος Λέοντα Ἀκροπολίτη, διατάσσει νά μεταβιβάσει ἀμέσως τὰ δικαιώματα ἰδιοκτησίας τοῦ ἰδρύματος στό Βατοπαίδι. Τήν κατοχή τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ἐπικύρωσε μέ ὄρισμό ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος μία ἀκόμη φορά, στά 1270.⁷⁹ Τό 1297 ὁ ἀπογραφέας Ἰωάννης ὁ Πανάρετος ἀπογράφει τήν περιουσία τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καί τοῦ Βατοπεδίου στήν γύρω περιοχή. Οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι κατέχουν ἀμπελώννα 34 μοδίων καί 20 μοδίους γῆς στήν Πανηγυριστρέα καί τό Βατοπαίδι γῆ 6000 μοδίων στήν Ζαβερνικεία καί 5400 μοδίους γῆς στό χωριό Χωτολίβος (σήμερα Φωτολίβος) μέ παροίκους καί τέσσερεις μύλους.⁸⁰ Ἡ κατοχή τοῦ ἰδρύματος, ὡς πλήρως ἐξαρτημένου μετοχιοῦ, ἐπικυρώθηκε, μαζί μέ τίς ἄλλες κτήσεις ἀπό τοὺς αὐτοκράτορες Ἀνδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο, τό 1301, καί Ἀνδρόνικο Γ΄

77. Pavlikianov, *The Athonite Monastery of Vatopedi*, 67-68 καί 124-125, ἔγγρ. XVII· Βλ. καί Κ. Χρυσοχοῖδης, Τά οἰκονομικά τῶν ἐπισκόπων στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰώνα καί ἡ περίπτωση τοῦ Γενναδίου Σερρών, *Σύμμεικτα* 12 (1998), 303.

78. J. Lefort, Radolivos: Population et paysage, *Travaux et Mémoires* 9(1985), 198, 228· J. Lefort (ἔκδ.), *Paysages de Macédoine*, Παρίσι 1986, 134· Σ. Πασχαλίδης – Δ. Στρατής, *Τά μοναστήρια τῆς Μακεδονίας, Α΄, Ἀνατολική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1996, 225-232.

79. *Actes de Vatopedi* I, ἀρ. 16, 17, 18, 19· βλ. καί σελ. 15 καί 36. Για τή λανθασμένη παλαιότερα ἀπόδοση τῆς δωρεᾶς καί τῶν ἄλλων τριῶν συναφῶν ἐγγράφων στόν Ἀλέξιο Α΄ Κομνηνὸ βλ. ὁ. π., σελ. 163-164, 167, 169 καί 170. Πασχαλίδης – Στρατής, *Τά μοναστήρια τῆς Μακεδονίας*, 60-64.

80. *Actes de Vatopedi* I, ἀρ. 25, καί σελ. 36.

Παλαιολόγο, τό 1329. Αύτή εἶναι καί ἡ τελευταία μνεία τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Κορμίστας. Ἔκτοτε ἐξαφανίζεται ἀπό τίς πηγές.⁸¹

Ὡστόσο ἕναν ναό στή Δράμα, μέ τήν ἴδια ἀφιέρωση, στούς Ἁγίους Ἀναργύρους, προσήλωσε στή μονή Βατοπεδίου ὁ σέρβος κράλης Στέφανος Δουσάν πρὶν τό 1348.⁸² Επίσης πρὶν τό 1359, στήν ἴδια περιοχή, ἡ μονή κατέχει τή μονή τῆς Θεοτόκου τῆς Κοριλιωτίσσης μέ ἀμπέλια κήπους, χωράφια, μύλους καί παροίκους. Τά δύο ἰδρύματα ἀπέσπασαν οἱ μητροπολίτες Δράμας ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ Βατοπεδίου, γεγονός πού τά ὀδήγησε σέ ἀφανισμό. Μέ παρέμβαση τοῦ καίσαρα καί διοικητῆ τῆς Δράμας Βόιχνα στά 1359 ἐπανέρχονται στήν κατοχή τοῦ Βατοπεδίου. Ἐπιπλέον ὁ Σέρβος ἀξιωματοῦχος ἀφιερώνει καί τόν ναό τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς στήν ἴδια περιοχή.⁸³

Πέραν τῶν ἀνωτέρω μονυδρίων, στήν περιοχή τοῦ Παγγαίου, τοῦ Συμβόλου ὄρους καί τῆς Δράμας ἡ μονή στό β΄ μισό τοῦ 14ο αἰώνα ἀποκτᾶ ἢ συνεχίζει νά κατέχει μεγάλες γεωργικές ἐκτάσεις ὅπως πχ. στήν Ζαβερνικεΐα, στό Χωτολίβος, καί στό Πρινάριο, συνολικῆς ἐκτάσεως 12700 μοδίων.⁸⁴ Οἱ κτήσεις, μέ τήν πρόοδο τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης, συρρικνώνονται καί οἱ πλεῖστες ἐξαφανίζονται.

Πότε ἀκριβῶς ἀποκτᾶ ἡ μονή μόνιμες ἐγκαταστάσεις στή **Θάσο**, δέν εἶναι δυνατόν ἀκόμη νά προσδιορισθεῖ.⁸⁵ Πάντως στά 1671 σέ ὀθωμανικό κατάστιχο ἀναφέρεται ἡ ὑπαρξη κτημάτων στή Θάσο.⁸⁶ Στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα «ταξιδιωτές» μοναχοί περιέρχονται στό νησί γιά ζητεία, ἡ ὁποία μεταφράζεται κυρίως σέ προσφορά ἐλαίου. Τέτοιες εἶναι οἱ περιπτώσεις τῶν Γερβασίου καί Κυρίλλου στά 1702, τοῦ παπά Μελετίου τό 1712 καί τοῦ παπά Λεοντίου τό 1731.⁸⁷ Στά ἴδια χρόνια ἀρχίζουν καί οἱ ἀφιερώσεις ἐλαιδένδρων, ἀμπελώνων ἀλλά καί οἰκίῶν. Ἔτσι, τό 1742 λειτουργεῖ στό νησί μόνιμη ἐγκατάσταση-μετόχι, ἄγνωστο σέ ποιόν οἰκισμό, τό ὁποῖο ἐπισκεύασε ὁ προηγούμενος Γρηγόριος. Στά 1749 ἡ Μεταξίνα, σύζυγος τοῦ Μουτάφη ἀφιερώνει, μέσω τοῦ ἱερομονάχου Παΐσιου Βατοπαιδίου, τήν περιουσία της (οἰκία καί κτήματα) στήν Κακηράχη, ἐνῶ τό 1753 ὁ παπᾶ Βρανάς προσηλώνει οἰκία καί ἀγρό στόν ἴδιο οἰκισμό. Δωρεές ἐλαιοδένδρων

81. *Actes de Vatopedi* I, ἀρ. 31 (1301) καί ἀρ. 68 (1329). Βλ. καί *Actes de Vatopedi* II, 39.

82. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 97, στ. 23-24· βλ. καί σελ. 6, 39.

83. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 113· βλ. καί σελ. 9, 39. Πασχαλίδης – Στρατής, *Τά μοναστήρια τῆς Μακεδονίας*, 116-117 καί 255-259.

84. *Actes de Vatopedi* II, 39.

85. Γιά τήν παρουσία τῆς μονῆς Βατοπαιδίου στή Θάσο βλ. πρόχειρα Δ. Στρατής, *Τό νησί τῆς Θάσου καί τό Ἅγιον Ὄρος*, Καβάλα 1995, 71-77 καί 255-259.

86. Δ. Καρύδης – Μ. Kiel, *Μυτιλήνης ἀστυγραφία καί Λέσβου χωρογραφία (15^{ος}-19^{ος} αἰώνας)*, Ἀθήνα 2000, 186.

87. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 21, 31, 45^ν.

μαρτυροῦνται τό 1767, ὅταν περιοδεύει στό νησί ἱερομόναχος Ἀνανίας.⁸⁸ Οἱ δωρεές ἀλλά ἰδίως οἱ ἀγορές καί ἀνταλλαγές σχεδόν κατά κανόνα ἐλαιῶνων πρέπει νά πολλαπλασιάσθηκαν ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνα μέ ἀξιόλογη συγκέντρωση στούς οἰκισμούς Βούλγαρο (σημερινό Ραχώνι), στόν Λιμένα, στήν Παναγία, στήν Καλλιράχη («Κακή ράχη» τῶν ἐγγράφων), στίς Μαριές, στό Θεολόγο καθώς καί στήν Ποταμιά, ὥστε ἡ μονή νά διατηρεῖ πολλές φορές περισσότερους τοῦ ἐνός οἰκονόμους, συνεπικουρούμενους ἀπό λαϊκοὺς ἐπιτρόπους.⁸⁹ Μέ τίς ἴδιες διαδικασίες, ἐκτός ἀπό τή μονή Βατοπεδίου, ἀπέκτησαν μεγάλα κτήματα καί ἄλλες ἀθωνικές μονές (π.χ. Φιλοθέου, Καρακάλλου, Διονυσίου, Ξηροποτάμου, Μεγίστης Λαύρας, Ἁγίου Παντελεήμονος, Ἁγίου Παύλου, Παντοκράτορος, Σταυρονικήτα καί Ἰβήρων, Σιμωνόπετρα, Κουτλουμουσίου κ.ἄ.).

Ἡ σημαντικότερη ἐγκατάσταση τῆς μονῆς πρέπει νά ἐντοπίζεται στόν οἰκισμό Βούλγαρο. Ἐκεῖ τό 1808 οἱ κάτοικοι ἀφιέρωσαν τό μονύδριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μέ τήν κινητή καί ἀκίνητη περιουσία του, καί ἰδίως μέ τά κτήματα πού εἶχαν μαζικά ἀφιερῶσει σέ αὐτό οἱ προπάτορές τους τό 1739. Ἡ ἀφιέρωση ἔγινε μέ τήν ἔγκριση τοῦ ἐπισκόπου Ἀναστασιουπόλεως Ἀνθίμου, ὡς ἐπιτρόπου τοῦ μητροπολίτου Μαρωνείας. Ὡς ὄρους γιά τήν προσήλωση ἔθεσαν τήν ἀποστολή κάθε ἔτος ἀπό τό Βατοπέδι ἐνός πνευματικοῦ καί δύο ἱερομονάχων γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν ποιμαντικῶν καί λειτουργικῶν ἀναγκῶν τῆς κοινότητας καί τοῦ μονυδρίου καί τή συνδρομή του στίς ἔκτακτες δανειακές ἀνάγκες της. Ἡ ἀφιέρωση ἐπικυρώθηκε μέ συνοδικό γράμμα τοῦ πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄.⁹⁰ Ὁ πνευματικός καί οἱ ἱερομόναχοι φαίνεται ὅτι καθυστέρησαν νά ἐγκατασταθοῦν καί οἱ κάτοικοι, μέσω τοῦ ἐπισκόπου Ἀναστασιουπόλεως, ζήτησαν ἀπό τή μονή τήν ἀποστολή τους.⁹¹ Ἡ παρουσία τοῦ ἐπισκόπου – ἐπιτρόπου Ἀνθίμου στό νησί μαρτυρεῖται συνεχῆς ἀνάμεσα στά ἔτη 1808-1812, μέ ρόλο μεσολαβητῆ μεταξύ τῶν Θασίων, τοῦ μητροπολίτου Μαρωνείας καί τοῦ Βατοπαιδίου.⁹² Τό 1840 οἰκοδομήθηκε στόν νέο οἰκισμό Ραχώνι μεγάλη οἰκία- μετόχι καί ἀργότερα μύλος.⁹³ Εἶναι μᾶλλον ἡ ἴδια οἰκία τήν πώληση τῆς ὁποίας διαπραγματευόταν ἡ μονή μέ τόν χεδίβη τῆς Αἰγύπτου στά 1888 (ὅπως εἶναι γνωστό ἡ Θάσος εἶχε παραχωρηθεῖ στόν κυβερνήτη τῆς Αἰγύπτου ἀπό τόν

88. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Γ΄, ἀρ. 40· πρβλ. Σ. Εὐστρατιάδης, Ἁγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα. Β. Ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς Βατοπεδίου, *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 2(1918), 89. Τετράγωνον Ζ΄, Κώδιξ 5, φφ. 58, 67, 86.

89. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Λυτά Ἐγγραφα, Φάκελλοι 19, 20 καί 21.

90. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον ΣΤ΄, ἀρ. Ι΄· Δ. Στρατής, *Τό νησί τῆς Θάσου καί τό Ἅγιον Ὄρος*, 257-259.

91. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ε΄, Κώδιξ 1, φ. 172.

92. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ε΄, Κώδιξ 1, φφ. 155-156· Κώδιξ 2, φφ. 76, 79, 81.

93. Βλ. τή σχετική ἐπιγραφή στό Ε. Μουτσόπουλος, *Συμβολή στή μορφολογία τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς. Λεύκωμα βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν ἐπιγραφῶν*, Θεσσαλονίκη 1977, 246.

σουλτάνο).⁹⁴ Τό μέγεθος καί ἡ παραγωγικότητα τῶν μετοχιῶν καί εἰδικώτερα τῶν μεγάλων ἐλαιῶνων δέν εἶναι δυνατόν ἀκόμη νά ἀποτιμηθοῦν μέ ἀκρίβεια. Ὑπολογίζεται ὅτι στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα στήν περιοχή τοῦ Βουλγάρου τά ἐλαιόδενδρα ἀνέρχονταν σέ περίπου 4000 προερχόμενα ἀπό ἀφιερώσεις, ἀγορές καί ἀνταλλαγές κυρίως μέ τά ἐλαιόδενδρα στήν περιοχή τῆς Παναγίας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ θάσος πρέπει νά ἦταν ὁ κύριος προμηθευτής ἐλαίου τόσο γιά τήν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῆς μονῆς, ὅσο καί γιά ἐμπορία, στόν 19ο καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ἡ μονή ἀπώλεσε τά σημαντικά γιά τήν ἐπιβίωσή της μετόχια της στή θάσο μετά τό 1926, μέ τήν ἀναγκαστική ἐνοικίαση ἔναντι συμβολικοῦ τιμήματος ἢ τήν ἀπαλλοτρίωση τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων.⁹⁵

Ἀπό τό μετόχι τοῦ Βουλγάρου σώζονται στόν παλαιό οἰκισμό (Βούλγαρο) ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἀνιδρυμένος μετά ἀπό πυρκαγιά) καί τό μεγάλο κονάκι μέ τόν μύλο στόν νέο οἰκισμό (Ραχώνι). Χαρακτηριστικό ὅμως δείγμα τῆς παρουσίας τῆς μονῆς στή θάσο παραμένει ὡς σήμερα ἐντυπωσιακό οἰκοδομικό συγκρότημα στήν παραλία τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Λιμένα τό ὁποῖο οἰκοδομήθηκε στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα. Τό οἰκοδόμημα παραχωρήθηκε τό 1926 στήν κοινότητα τῆς θάσου γιά νά στεγασθεῖ σχολεῖο, τό ὁποῖο ὅμως οὐδέποτε λειτούργησε. Σήμερα εἶναι γνωστό ὡς «καλογερικό» καί ἀνακαινισμένο ἀποτελεῖ τό σύμβολο τοῦ οἰκισμοῦ⁹⁶.

Στήν **Θράκη** ἡ μονή Βατοπεδίου πρέπει νά κατέχει γαῖες τουλάχιστον μετά τά μέσα τοῦ 11ου αἰῶνα. Χρυσόβουλλο τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου τοῦ 1080 παραχωρεῖ *ἐξκουσίεις* (ἀπαλλαγές) γιά πέντε κτήματα τῆς μονῆς σέ διάφορα μέρη, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τό *κατά τὸ Περιθεώριον ὃ τοῦ Σαλαμᾶ καλεῖται σὺν τὸ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ κάστρου μετόχιον αὐτῆς*. Ποιά εἶναι ἡ ἔκταση τοῦ κτήματος, σέ τί συνίσταται τό ἐντὸς τοῦ κάστρου μετόχι, πότε καί πῶς ἀποκτήθηκαν δέν εἶναι γνωστό. Πάντως, ἡ ἰδιοκτησία αὐτή πρέπει νά χάθηκε λίγο πρὶν ἢ λίγο μετά τό 1204.⁹⁷

Στήν ἴδια ὅμως περιοχή, ἐπανερχεται ἡ μονή στίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰῶνα. Τό 1305 (μᾶλλον καί ὄχι τό 1320), ἡ Θεοδώρα Κομνηνὴ Σεναχερίνα δωρίζει στό Βατοπαίδι τή μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Καλαμίτζι κοντά στό Περιθεώριον. Ἡ γῆ τοῦ μοναστηριοῦ ὑπολογίζεται σέ 1500 μοδίους καί συνίσταται σέ ἀγρούς, ἀμπέλια, ὀπωρῶνα καί 4 μύλους. Ἡ ἴδια δωρίζει ἀκόμη γῆ στό Σελλάριον, κοντά στήν πόλη τῆς Ξανθείας (στό σημερινό Σέλερο, πού ἀπέχει 5 χιλιόμετρα ἀπό τήν πόλη), καί τήν *πλανηνήν τοῦ Βοῶς*

94. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ε', ἀρ. 67.

95. Γ. Κουκλιάτης, Τά μετόχια τοῦ Ἁγίου Ὅρους στήν Καβάλα καί στή θάσο, *Θασιακά* 6(1989), 102-103.

96. Α. Μέντζα, Τό ἔργο τῆς ἀποκατάστασης τοῦ διατηρητέου κτιρίου μέ τήν ἐπωνυμία «καλογερικό» στό Λιμένα θάσου, 95-100, *Ἀποσπάσματα ἀπό τό ἔργο τῆς 4ης Ἐφορίας Νεωτέρων μνημείων 2000-2001*, τεύχος 1, Θεσσαλονίκη 2002. Τήν ἀρχιτέκτονα κυρία Σαπφῶ Ἀγγελούδη εὐχαριστῶ θερμά γιά τίς πολύτιμες πληροφορίες σχετικά μέ τό μετόχι.

97. *Actes de Vatopedi* I, ἀρ. 10, στ. 13-14· βλ. καί σελ. 14.

τὸ πηγὰδιν στὰ βουνά τῆς Ξανθείας.⁹⁸ Σύμφωνα μέ τὸ ἐπικυρωτικό χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Γ΄ Παλαιολόγου τοῦ 1329, ἡ ἴδια (ἐκ προσενέξεως τῆς Ἀκροπολιτίσεως) δώρισε ἐπιπλέον μετόχιον εἰς τὴν Ξανθείαν εἰς ὄνομα τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, μέ ἀμπέλι καί περιβόλι καί μερική γῆ, γιά τὸ ὁποῖο μάλιστα εἶχε ἐκδώσει πρόσταγμα ὁ πατέρας του Μιχαήλ Θ΄ Παλαιολόγος (Dölger, Regesten, 2647.15)⁹⁹.

Ἡ κατοχὴ ὄλων τῶν κτημάτων ἐπικυρώνεται στὰ 1329, μέ τὸ ἀνωτέρω χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρονίκου Γ΄ Παλαιολόγου.¹⁰⁰ Στὰ 1356 τὸ Βατοπέδι φαίνεται νά κατέχει μόνον τὸ μετόχι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Καλαμιτζίου μέ τίς κτήσεις μέσα καί ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο Περιθεωρίου. Στό σχετικό ἐπικυρωτικό χρυσόβουλλο τοῦ Ἰωάννη Ε΄ Παλαιολόγου δέν μνημονεύονται οἱ ἄλλες ἰδιοκτησίες, δηλαδή τὸ μετόχι τῆς Ξανθείας, ἡ γῆ στό Σελλάριον καί ἡ πλανηνή τοῦ Βοὸς τὸ πηγὰδιον.¹⁰¹

Ποιά ἦταν ἡ συνολικὴ ἔκταση τῶν κτημάτων στήν περιοχή δέν εἶναι γνωστό. Πάντως οἱ 1500 μόδιοι γῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καθιστοῦν τὸ μετόχι αὐτὸ τὴν σημαντικότερη ἀγροτικὴ μονάδα ἀθωνικῆς μονῆς στή σημερινή δυτικὴ Θράκη. Δέν εἶναι γνωστὴ ἡ τύχη τῆς μετὰ τὸ 1356. Εἶναι ὅμως προφανές ὅτι ἀπωλέσθηκε μέ τὴν ὀθωμανικὴ κατάκτηση.

Στὰ 1347 τὸ Βατοπέδι ἐπεκτείνει τὴν περιουσία του ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου, στήν καλούμενη Ἀνατολικὴ Θράκη. Τὸ ἔτος αὐτὸ ὁ κατεξοχὴν εὐεργέτης του Ἰωάννης Στ Καντακουζηνός προσαρτᾷ τὴν πλούσια, ἀλλὰ εὐρισκόμενὴ σέ κρίση, μονὴ Θεοτόκου Ψυχοσώστριας στήν **Κωνσταντινούπολη** ὡς μετόχι τοῦ Βατοπεδίου. Ἡ παραχώρηση ἔγινε μετὰ ἀπὸ παράκληση τῶν μοναχῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, νά ἀποκτήσουν ἕναν τόπο παραμονῆς στήν πρωτεύουσα. Τὸ ἴδιο ἔτος ὁ πατριάρχης Ἰσίδωρος ἐπικυρώνει καί ἐκκλησιαστικά τὴν αὐτοκρατορικὴ δωρεά. Τὸ 1349 ὁ Καντακουζηνός ἐπικυρώνει τὴν προσάρτηση παραχωρῶντας προνόμια καί φοροαπαλλαγές. Μέ νέο ἔγγραφο τὸ 1350 ὁ πατριάρχης Ἰσίδωρος ἀναγνωρίζει ἐκ νέου τὴν κατοχὴ τῆς μονῆς. Ἡ περιουσία τῆς Ψυχοσώστριας ἐκτείνεται μέσα στήν πόλη (ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, οἰκίες), στὰ περὶχωρὰ τῆς (κῆποι), ἀλλὰ καί στίς δυτικὲς ἀκτές τοῦ Βοσπόρου: στό χωριὸ Καλὰς μετόχι τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, σπῖτια στήν Ἡράκλεια, γῆ ἐκτός τῆς πόλεως (τοῦ Τριανταφύλλου) μέ παροίκους, στήν Χαριούπολη καί στό κάστρο Πάμφιλον δύο μονύδρια (τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας καί τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς).

98. *Actes de Vatopedi I*, ἀρ. 38.

99. *Actes de Vatopedi I*, ἀρ. 68, στ. 80-81. Ἡ Θεοδώρα Κομνηνὴ Συναχερίνα πρέπει νά ταυτίζεται μέ τὴν Ἀκροπολίτισσα (*Actes de Vatopedi I*, σελ. 225-226). Παράδοση κτημάτων πρὶν ἢ μονὴ γίνεи μετόχι τοῦ Βατοπεδίου, τὸ 1287, ἀπὸ τὸν Γεώργιο Γαληνὸ (*Actes de Vatopedi I*, ἀρ. 22, 177-179) καί ἀπὸ τὸν Κατακαλὼν τὸ 1296 (*Actes de Vatopedi I*, ἀρ. 23, 179-182). Ὁ περιορισμὸς τῆς γῆς τῆς Ἀκροπολίτισσας στό Σελλάριον, ἀρχ. 14ου αἰ. (*Actes de Vatopedi I*, 39, σελ. 228-229). Περιορισμὸς τῆς γῆς τῆς Ἀκροπολίτισσας κοντὰ στό Περιθεώριον (*Actes de Vatopedi I*, 40, 230-232)

100. *Actes de Vatopedi I*, ἀρ. 68, στ. 80-81.

101. *Actes de Vatopedi I*, ἀρ. 108, στ. 25-27.

Τό Βατοπέδι κέρδισε από τήν δωρεά περισσότερους από 1600 μοδίους γῆς, δέν γνωρίζουμε ὅμως γιά πόσα χρόνια.¹⁰² Ἡ μονή Ψυχοσώστριας μνημονεύεται ὡς κτῆμα τοῦ Βατοπεδίου γιά λίγα χρόνια, σέ ἐπικυρωτικό χρυσόβουλο τοῦ Ἰωάννη Ε΄ Παλαιολόγου τοῦ 1356, ἐνῶ στά 1362 ὁ Δημήτριος Τζαμπλάκων ζητᾶ νά ταφεῖ στή μονή.¹⁰³

Σέ σύγκριση μέ τή Μακεδονία, ἡ συμβολή τῶν οἰκονομικῶν ἐγκαταστάσεων τῆς μονῆς στή Θράκη γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας τοῦ μοναστηριοῦ φαίνεται νά εἶναι περιορισμένη. Ἄλλωστε, γενικώτερα, ἡ περιοχή εἶναι ἐπισφαλῆς καί συγχρόνως μακρινή γιά τήν παραγωγή καί διακίνηση ἀγροτικῶν προϊόντων ἀπό καί πρὸς τόν Ἄθω. Συνεχεῖς πολεμικές ἐπιχειρήσεις, ἀστάθεια καί ἀνασφάλεια, πού μετά τά μέσα τοῦ αἵωνα ἐπιτείνονται μέ τήν μόνιμη πλέον παρουσία καί τήν προϊοῦσα ἐπέκταση τῶν Ὀθωμανῶν, εἶναι οἱ κύριοι παράγοντες πού ἀποδιοργάνωσαν τήν ἀγροτική οἰκονομία τῆς περιοχῆς καί λειτούργησαν ἀποτρεπτικά γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων τῶν μοναχῶν.

Εἶναι γνωστές οἱ συνέπειες τῆς παρουσίας τῶν Καταλανῶν στήν πρώτη δεκαετία τοῦ αἵωνα, πού παρέλυσε τό φορολογικό σύστημα καί ἀποδιοργάνωσε τή γεωργική παραγωγή. Γιά τή Θράκη ὑπάρχει ἡ μαρτυρία ὅτι ἡ ὑπαιθρος βρισκόταν κάτω ἀπό τέτοια τρομοκρατία ὥστε γιά δύο χρόνια οἱ ἀγρότες δέν μπόρεσαν νά βγοῦν ἀπό τίς ὄχυρες πόλεις, ὅπου εἶχαν καταφύγει, καί νά καλλιεργήσουν τή γῆ. Μπορεῖ αὐτό νά ἰσχύει ἰδιαίτερα γιά τίς ἀνατολικά τοῦ Ἐβρου περιοχές, ὡστόσο δέν ἦταν ἀσήμαντες οἱ συνέπειες κατά τή διέλευσή τους πρὸς τή Χαλκιδική ἀνάμεσα στό 1306 καί 1308. Εἶναι ἐνδεικτικό ὅτι ἐξαιτίας τῶν Καταλανῶν, ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ Θεσσαλονίκης καί Κωνσταντινουπόλεως σχεδόν διακόπηκε ἀπό τό 1305 ὡς τό 1309. Στή δεκαετία τοῦ 1320, οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι τῶν δύο Ἀνδρονίκων (1321-1322, 1327-1328) ἀναστάτωσαν καί πάλι τήν ἀγροτική οἰκονομία τῆς περιοχῆς.¹⁰⁴ Ἀμέσως μετά ἀκολουθοῦν, βουλγαρικές ἐπιδρομές, πειρατικές ἐπιδρομές τῶν Τούρκων τοῦ ἐμιράτου τῆς Σμύρνης ὑπό τόν Ὁμούρ πού λεηλατοῦν τά παράλια καί τήν ἐνδοχώρα (1329: τουρκική ἀπόβαση – πειρατές·1331: ἀπόβαση στήν Πορού·1345: λεηλασία τῆς ἐνδοχώρας).

Ἐπί σειράν ἐτῶν κατά τόν δεύτερο ἐμφύλιο πόλεμο (1341-1347) μεταξύ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καί Παλαιολόγων οἱ περιοχές τῆς Ξανθείας, τοῦ Περιθεωρίου καί τῶν Κουμουτζηνῶν (Κομοτινῆς) ἔγιναν τό θέατρο πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων μεταξύ τῶν ἀντιμαχομένων παρατάξεων, καί δέχθηκαν τά καταστρεπτικά ἀποτελέσματα τῶν ἐπεμβάσεων ληστρικῶν ὁμάδων (ὑπό τόν Μομιτσίλον) φίλα διακείμενων πότε πρὸς τή μία ἢ τήν ἄλλη παράταξη.

Μετά τό 1354 ἀκολουθεῖ ἡ μόνιμη καί καταλυτική παρουσία τῶν Ὀθωμανῶν, πού δημιούργησε νέες κοινωνικές, δημογραφικές καί

102. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 95, 96, 102, 103· βλ. καί σελ. 6, 7, 43-45.

103. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 108, στ. 37· ἀρ. 118, στ. 19-23.

104. Ἀγγελική Λαῖου-Θωμαδάκη, *Ἡ ἀγροτική οἰκονομία στήν ὕστερη βυζαντινὴ ἐποχή*, Ἀθήνα 1987, 339-343.

οικονομικές πραγματικότητες. Όταν τό 1373/74 ὁ Χατζῆ-Ἐβρενός μπέης ἔφθασε στόν Νέστο μέ κατεύθυνση τίς πρὸς τὰ δυτικά κείμενες περιοχές, σχεδόν τό σύνολο τῆς Θράκης βρισκόταν ὑπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Ἡ βυζαντινὴ ἐπικράτεια περιοριζόταν στήν πρωτεύουσα καί τὰ περίχωρά της, τίς παραλιακὲς πόλεις τῆς Προποντίδας ἀπὸ τό Βόσπορο ὡς τὴν Ἡράκλεια, τὴν Αἴνο καί πιθανόν κάποιο τμήμα τῆς θρακικῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου.

Μέ τὴν ὀριστικὴ ὀθωμανικὴ κατάκτηση ὅλα σχεδόν τὰ βυζαντινὰ ἀθωνικά μετόχια τῆς Θράκης, καί ἐπομένως καί τοῦ Βατοπεδίου (μέ ἐξάιρεση ἐκεῖνο τῆς Βιστωνίδας), ἀπωλέσθηκαν. Παρόλα αὐτὰ μέσα στή δύνη τῶν γεγονότων ἡ μονὴ ἀποκτᾶ ἓνα καινούργιο μετόχι στὴ Θράκη. Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1401 ὁ ἱερομόναχος καί πνευματικὸς Γρηγόριος ὁ Ἐξακουστός ἀφιερώνει τὸν ἰδρυθέντα ἀπὸ τὸν ἴδιο ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴν **Καλλίπολη**, μέ τρία κελλία καί περιβόλι καθὼς καί ἄμφια. Ἐναντι τῆς δωρεᾶς ὁ Γρηγόριος ἐντάσσεται στοὺς ἀδελφατάρους τῆς μονῆς.¹⁰⁵

Δέν γνωρίζουμε πολλά γιὰ τὴ συνέχεια τῆς δωρεᾶς. Πάντως ἀφιερῶσεις ἀκινήτων στὴν πόλη καί τὴν περιοχή της συνεχίζονται καί στὰ μεταβυζαντινά χρόνια. Τό 1731 ἀφιερώνεται οἰκία στὴν ἐνορία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καί τό 1756 ἓνας ἀμπελῶνας.¹⁰⁶ Τό 1742 εἶναι παρὼν στὴν περιοχή τῆς Καλλίπολης ὁ «ταξιδιώτης» γέρον Στέφανος. Λίγο πρὶν τό 1756 ὁ ἐκκλησιάρχης παπᾶ Νικηφόρος συντηρεῖ καί κατασκευάζει ἀργυρὸ στεφάνι γιὰ μίαν σημαντικὴ λατρευτικὴ εἰκόνα ποὺ βρίσκεται στό ἐκεῖ μετόχι. Στὰ 1769 συνοδεῖα τριῶν Βατοπεδινῶν πατέρων (ὁ προηγούμενος Νικηφόρος καί οἱ ἱερομόναχοι Ἄνανίας καί Σεραφεῖμ) δραστηριοποεῖται στὴν περιοχή ἐκτελῶντας ποιμαντικὸ ἔργο ἀλλὰ καί τό διακόνημα τῆς ζητείας.¹⁰⁷ Λίγο πρὶν τό 1774 ὁ ἀνωτέρω παπᾶ Ἄνανίας περιοδεύει στὴν περιοχή τῆς Αἴνου, καί ἀποκτᾶ μετόχι καί ἀμπέλι στό χωριὸ Τζελεπί.¹⁰⁸

Δέν εἶναι γνωστός ὁ χρόνος τῆς δημιουργίας μετοχιοῦ στὴν **Ἀδριανούπολη**. Ἡ παρουσία Βατοπεδινῶν «ταξιδιωτῶν» τῆς ζητείας στὴ μεγάλη αὐτὴ θρακικὴ πόλη μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα, ἐνῶ μετόχι-κονάκι γιὰ τὴν παραμονὴ τῶν διακονητῶν βρίσκεται σέ λειτουργία στὰ 1725. Τό μετόχι δέν πρέπει νὰ ἔχει οἰκονόμο, ἐφόσον ἡ μονὴ δέν διαθέτει μεγάλη ἔγγεια περιουσία στήν ἐυρύτερη περιοχή. Ἀποτελεῖ ὅμως τό κέντρο γιὰ τὴν διενέργεια τῆς ζητείας ποὺ διενεργεῖται συστηματικὰ γιὰ λογαριασμό τῆς

105. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ', ἀρ. 38. Στό ἓνα ἀπὸ τὰ τρία κελλία θά μὲνει ἐφόρου ζωῆς ἡ θυγατέρα τοῦ δωρητῆ Σοφία. Τό ἔγγραφο, διὰ χειρὸς τοῦ ταβουλαρίου Καλλιπόλεως Γεωργίου Μαγίστρου, ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν χαρτοφύλακα Καλλιουπόλεως Μανουήλ ἱερέα.

106. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Γ', ἀρ. 128.35 (τό ἔγγραφο ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Καλλιουπόλεως Ἱερεμία) καί ἀρ. 128.36.

107. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 57^v, 74^v, 90, 91^v.

108. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φ. 93^v.

μονής.¹⁰⁹ Δεν γνωρίζουμε αν τό μετόχι πού διαθέτει ή μονή στά τέλη του 19ου αιώνα ταυτίζεται μέ εκείνο του 1725. Πάντως ή έκτασή του πρέπει νά είναι σημαντική ώστε τό 1882 νά δωρηθεῖ στην ἑλληνική κοινότητα τῆς πόλης γιά τήν επέκταση τῶν Ζαριφείων διδασκαλείων.¹¹⁰

Στήν περιοχή τῆς **Κωνσταντινουπόλεως**, ἐκτός ἀπό τό μετόχι τῶν βυζαντινῶν χρόνων, δηλαδή τή μονή τῆς Ψυχοσώστριας, ή ὁποία ἀναφέρθηκε πιά πάνω, τό 1635, ὁ πατριάρχης Κύριλλος Β΄ ὁ ἐκ Βερροίας, προσήρτησε στό Βατοπεδι τή μονή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου του Μαύρου Μόλου, τήν ὁποία εἶχε ἀνακαινίσει πρόσφατα ὁ ἱερομόναχος Κύριλλος. Ἡ προσάρτηση ἔγινε μετά ἀπό αἴτηση του τελευταίου. Τό μοναστήρι θά μνημονεύει τό ὄνομα του πατριάρχη καί θά δίδει συμβολικά χάριν ὑποταγῆς μόνον πέντε γρόσια ἐτησίως. Τό ἐξάρτημα ἔμεινε στή δικαιοδοσία τῆς μονῆς μόνον δύο χρόνια. Τό 1637, ὁ πατριάρχης Κύριλλος Α΄ Λούκαρις, ἐπανερχόμενος στό θρόνο καί ἄγνωστο γιά ποιό λόγο, τήν ἀποσπᾶ ἀπό τό Βατοπέδι καί τήν ἀφιερώνει στή μονή Ἰβήρων.¹¹¹

Στό κέντρο ὅμως τῆς πρωτεύουσας τῆς αὐτοκρατορίας ή μονή ὄχι μόνο εἶναι παρούσα μέ τό θεσμό τῆς ζητείας, ἀλλά διαθέτει καί μετόχι γιά τή διαμονή τῶν μοναχῶν, πού πολύ συχνά ταξιδεύουν ἐκεῖ γιά τήν ἐπίλυση μεζόνων ὑποθέσεων τῆς μονῆς. Μαρτυρίες γιά τήν παρουσία Βατοπεδινῶν πού ἀσκοῦν τή ζητεία ἀλλά καί ἐκτελοῦν καθήκοντα οἰκονόμου διαθέτουμε συστηματικά ἀπό τό 1698. Τό μετόχι τῆς μονῆς οἰκοδομήθηκε μέ δαπάνες του φαναριώτη ἄρχοντα Μανουήλ Ὑψηλάντου, κιορκτζήμπαση του ἐπιτρόπου Ἰμπραήμ-πασά, κοντά στόν ναό του Ἁγίου Νικολάου Τζιμπαλίου (ή Τζουμπαλίου ἢ Ἀγιᾶς), στό σύνορο τῶν ἐνοριῶν Φαναρίου καί Τζιμπαλίου. Ἀρχικά πρέπει νά ἦταν ἓνα ἰσόγειο κτίριο τό ὁποῖο καταστράφηκε ἀπό πυρκαγιά περί τό 1750. Λίγο πρίν τό 1756 ὁ προηγούμενος Μελέτιος, ὁ ὁποῖος πρέπει νά ταυτισθεῖ μέ τόν ὁμώνυμο ἰδρυτή τῆς Ἀθωνιάδος, τό οἰκοδόμησε ἐκ νέου, προσθέτοντας δεύτερο ὄροφο μέ σιδερένιες πόρτες καί παράθυρα (τὸ ἔφθιασεν ἀκόμη ἓνα πάτωμα γκιαυγκίρι καινούργιον ἐπάνω εἰς τὸ πρῶτον μέ πόρτες καὶ παράθυρα σιδερένια), δαπανῶντας 1430 γρόσια.¹¹² Τό μετόχι στέγασε ἀργότερα, μᾶλλον μέσα στόν 19ο αἰώνα, τήν «Κάσσα του Κοινοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως», δηλαδή τό ταμεῖο καί τίς οἰκονομικές ὑπηρεσίας τῆς ρωμέϊκης κοινότητας καί τῶν ναῶν τῆς Πόλης, πού λειτουργοῦσαν μέ τήν ἐποπτεία του Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τό λιθόκτιστο αὐτό ὄχυρωμένο κτίριο (γκιαβγκίρι) σώζεται ὡς σήμερα. Βρίσκεται

109. Βλ. ἐνδεικτικά, Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ΄, Κώδιξ 5, φφ. 5, 9, 13, 21^v, 37, 40, 60^v, 69^v, 76^v, 84.

110. Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια 2(1881-1882), σελ. 774.

111. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ε΄, ἀρ. 13 καί 43. Πρβλ. Εὐστρατιάδης 1930, σελ. 52, ἀρ. 32 καί 34. Γερμανός μητροπολίτης Σάρδεων. Ἡ μονή του Μαύρου Μόλου, Ὁρθοδοξία 6(1931), 372-373· 13(1938), 295-299.

112. Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν Ἄλωσιν, Κωνσταντινούπολη 1870 (φωτ. ἀνατύπωση, Ἀθήνα 1972), 314. – Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ΄, Κώδιξ 5, φφ. 9^v, 19, 28, 31^v, 44^v, 48^v, 53, 65^v, 68, 74.

στήν παραλία, κοντά στο πατριαρχείο και αποτελεί ένα από τα λίγα σωζόμενα μνημεία της παλαιάς ορθόδοξης κοινότητας της Πόλης.¹¹³

Τό 1789 ο αρχιεπίσκοπος Προικοννήσων Ανανίας και οι κάτοικοι του μικρού νησιού της **Άφουσίας** στην Προποντίδα αφιέρωσαν τό εκεί εύρισκόμενο ήμερειπωμένο μονύδριο του Άγιου Γεωργίου. Κατά τήν παραχώρηση συμφωνήθηκε τό μονύδριο νά εἶναι ένοριακόν, νά μνημονεύεται τό όνομα του οίκειου αρχιερέα και νά καταβάλλονται πρός αυτόν ως κανονικόν δέκα όκτώ γρόσια έτησίως. Άν ο έπίσκοπος και οι κάτοικοι θελήσουν νά ανακτήσουν τό ίδρυμα όφείλουν νά καταβάλλουν πρός τό Βατοπέδι όλες τίς δαπάνες πού ως τότε έκανε. Όμοίως και οι Βατοπεδινοί, άν αποχωρήσουν οικειοθελώς δέν μπορούν νά απαιτήσουν οιαδήποτε αποζημίωση. Η αφιέρωση επικυρώθηκε τό ίδιο έτος μέ σιγίλλιο του πατριάρχη Προκοπίου. Πρῶτος οίκονόμος του μετοχίου έ χρημάτισε ο πρωτοσύγγελος Μελέτιος, ο όποιος είχε ήδη συμβάλει στην ανακαίνισή του.¹¹⁴ Κατά τή θητεία του, τό μετόχι ανακαινίσθηκε και ή μικρή του περιουσία κατοχυρώθηκε. Ο διάδοχός του προηγούμενος Ίγνάτιος αύξησε τήν περιουσία του μετοχίου μέ αγορά χωραφιών στά 1792¹¹⁵ αλλά κλήθηκε και νά έπιλύσει τά σοβαρά προβλήματα από τίς κληρονομικές απαιτήσεις πού ήγειραν οι συγγενείς του πρώτου οίκονόμου Μελετίου, μετά τήν τελευτή του, οι όποιοι επιδίωκαν νά οικειοποιηθουν τό μετόχι. Τήν κατάσταση φαίνεται νά αντιμετώπισε έπιτυχώς, τουλάχιστον πρόσκαιρα, ο διάδοχός του πρωτοσύγγελος Κωνσταντίος Βατοπεδινός, στον όποιο παραχωρήθηκε τό μετόχι στά 1813. Τά συμφωνητικά έγγραφα πού υπέγραψε μέ τήν κυρίαρχη μονή όριοθετούν και τό οικονομικό του μέγεθος: τό μετόχι τροφοδοτεί έτησίως τή μονή μέ ψάρια αξίας 500 γροσίων.¹¹⁶ Τό μετόχι φαίνεται νά άτύχησε μέ τόν επόμενο οίκονόμο Άνανία, ο όποιος, μετά από πιέσεις του αρχιεπισκόπου Προικοννήσων αντικαταστάθηκε από τόν Νικόδημο.¹¹⁷ Στά 1830 όρίζεται ως οίκονόμος ο δραστήριος προηγούμενος Άνθιμος (Κουταλιανός). Τό 1834 ανακαινισε τόν ναό και τά κτίσματα, ένῶ δύο έτη άργότερα, τό 1836, κατασκεύασε και τήν κρήνη της μονής. Ός τά 1838 δαπάνησε για τίς ανακαινίσεις και τήν αύξηση της περιουσίας του μετοχίου 40.000 γρόσια. Στά 1847 παρέμενε άκόμη ως οίκονόμος του.¹¹⁸ Τό μετόχι ανακαινίσθηκε για δεύτερη φορά στά χρόνια του γέροντος Κοσμᾶ Βατοπεδινού τό 1884. Τό μετόχι, πού κατείχε περισσότερο από τό ένα τρίτο

113. Α. Μήλλας, *Σφραγίδες Κωνσταντινουπόλεως. Ένορίες άγιωτάτης Αρχιεπισκοπής*, Αθήνα 1996, 72-73.

114. Αρχείο Μονής Βατοπεδίου Τετράγωνον Β', άρ. Ο 1.

115. Αρχείο Μονής Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ, Κώδιξ 5, φ. 145.

116. Αρχείο Μονής Βατοπεδίου Τετράγωνον Β', άρ. Ο 2-4· Τετράγωνον Ε', Κώδιξ 2, φ. 100 (έπιστολή του Προικοννήσου Νικηφόρου πρός τή μονή, 1815). Τά προβλήματα μέ τούς κληρονόμους του Μελετίου συνεχίσθηκαν τουλάχιστον ως τό 1839 (Αρχείο Μονής Βατοπεδίου Τετράγωνον. Β', άρ. Ο 8α-8β).

117. Αρχείο Μονής Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε', Κώδιξ 1, φ. 266.

118. Αρχείο Μονής Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ, Κώδιξ 5, φφ. 167^v-168.

των καλλιεργήσιμων έκτάσεων τοῦ νησιοῦ, ἔμεινε ἐπίσης γνωστό γιά τήν ἀμπελοκαλλιέργεια καί τήν παραγωγή οἴνου ὡς τόν 20όν αἰώνα.¹¹⁹ Ἀπωλέσθηκε μέ τήν ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν στή δεκαετία τοῦ 1920.

Στή Βόρεια Θράκη, στήν ἐπαρχία τῆς μητροπόλεως **Μηδείας**, «ἔξω τοῦ Κάστρου», ὁ ἱερέας Γεώργιος Πουδαῖος καί τά ἀδέλφια του, πρίν τό 1589, ἀνακαίνισαν ἐκ βάρων τόν ἐρειπωμένο ναό τοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Μέ τήν φροντίδα τῶν νέων κτιτόρων ὁ μικρός ναός - ἀγροτικό προσκύνημα, μιά καί λειτουργοῦσε μιά φορά τό χρόνο, κατά τήν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἔλαβε μορφή μονυδρίου, μέ τήν οἰκοδόμηση προσκτισμάτων καί περιβόλου καί τήν φύτευση ἀμπελώνα. Ἐχοντας προσελκύσει καί ἄλλες ἀφιερώσεις ἀπό πιστούς, ὁ Πουδαῖος ζήτησε ἀπό τόν πατριάρχη νά ἀναγνωρίσει τήν ἐλευθερία του ἔναντι τοῦ μητροπολίτου Μηδείας. Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Β΄, τό 1589, μέ σιγίλλιδες γράμμα ἀναγνωρίζει τό «ἀδούλωτον» τοῦ μονυδρίου καί ἀπαγορεύει στόν ἐπιτόπιο μητροπολίτη νά ἐπεμβαίνει στίς ἐσωτερικές καί οἰκονομικές του ὑποθέσεις, ἀρκούμενος μόνον στή μνημόνευση τοῦ ὀνόματός του.¹²⁰ Φαίνεται ὅτι ὁ ἐπιτόπιος μητροπολίτης ἀγνόησε τό πατριαρχικό ἔγγραφο, γιατί λίγα χρόνια ἀργότερα, τό 1597, ὁ πατριάρχης Θεοφάνης ὁ Καρύκης μέ γράμμα συνιστᾷ στό μητροπολίτη Μηδείας νά μήν οἰκιοποιεῖται τούς πόρους καί τά ἀφιερώματα τοῦ μονυδρίου. Ἐπιπλέον ζητᾷ νά μήν ἐμποδίζεται ὁ ἱερέας Γεώργιος Πουδαῖος νά ἱεουργεῖ τόσο στόν ναό ὅσο καί στό «κάστρο» τῆς Μηδείας.¹²¹ Πουθενά στά δύο ἔγγραφα τό μονύδριο δέν μνημονεύεται ὡς μετόχι τῆς μονῆς Βατοπεδίου. Πρέπει νά θεωρεῖται ὁμως μάλλον βέβαιο, ὅπως συμβαίνει καί σέ ἄλλες περιπτώσεις (πχ. ναός Ἁγίου Γεωργίου τῆς Ζύρμης), ὅτι κάποια ἐποχή, μετά τό 1597, προσαρτήθηκε στό Βατοπαίδι. Εἶναι ἄγνωστο γιά πόσα χρόνια παρέμεινε ἐξάρτημα τῆς μονῆς.

Στήν ἴδια κατηγορία ἀνήκει καί ἡ μονή τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἀπέναντι ἀπό τόν ὁμώνυμο οἰκισμό τῆς ἐπισκοπῆς **Ἀγαθουπόλεως**. Ἀνακαινισμένο ἐκ βάρων ἀπό τόν ἐπίσκοπο τῆς ἐπαρχίας Ρωμανό, ἀναγνωρίζεται τό 1702 μέ σιγίλλιδες γράμμα ἀπό τόν πατριάρχη Γαβριήλ Γ΄ ὡς ἐλεύθερο κοινόβιο. Οἱ ἀσκούμενοι σέ αὐτό ὠφείλουν νά μνημονεύουν μόνον τό ὄνομα τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου καί νά ἀποδίδουν χάριν ὑποταγῆς ἐτησίως δύο κοιλιά σίτου καί δύο ἄμαξες μέ ξύλα¹²². Καί αὐτή ἡ μονή πρέπει νά προσαρτήθηκε ὡς μετόχι

119. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε΄, ἀρ. 57 (ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Κωνσταντίνου Ε΄ πρὸς τόν μητροπολίτη Προικοννήσου, 1900). Γιά τό μετόχι βλ. καί Μ. Γεδεών, *Προικόννησος. Ἐκκλησιαστική παροικία, ναοί καί μοναί, μητροπολίται καί ἐπίσκοποι*, Κωνσταντινούπολη 1895, 65-68 καί 74-75.

120. Pavlikianov, *The Athonite Monastery of Vatopedi*, 75-76 καί 133-135, ἔγγρ. XXIII. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε΄, ἀρ. 8. Πρβλ. Εὐστρατιάδης 1930, σελ. 49 ἀρ. 21.

121. Δούκας Παπαδημητρίου, Νέες πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὄρους (Μέσα 15ου-τέλη 16ου αἰ.), 572-574. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετρ. Ε΄, ἀρ. 8. Πρβλ. Εὐστρατιάδης 1930, σελ. 49 ἀρ. 23.

122. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε΄, ἀρ. 14. Πρβλ. Εὐστρατιάδης 1930, σελ. 55, ἀρ. 44.

της μονής μέσα στον 18ο αιώνα, περίοδο αφιερώσεως πολλών μονυδρίων ως έξαρτημάτων σε άθωνικές μονές.

Στά 1761 ο μητροπολίτης **Μεσημβρίας** και έξαρχος Μαύρης Θαλάσσης Άνθιμος, αφιερώνει στη μονή Βατοπεδίου τό ένοριακό μονύδριο του Άγίου Νικολάου στην τοποθεσία Νέμονα (Αΐμονας, ή Έμμονή) μέ την έξης συμφωνία: α. Τό μονύδριο θά εΐναι καί θά λέγεται ένοριακόν, όπως πάντοτε. β. Θά μνημονεύεται τό κανονικόν όνομα του μητροπολίτου. γ. Ό ηγούμενός του θά εΐναι πάντα Βατοπαιδινός μοναχός καί θά αποστέλλεται από τή μονή. Θά λειτουργεί καί θά διαχειρίζεται τήν περιουσία του. Άν φανεΐ άδόκιμος καί άπαρέσκει στον μητροπολίτη, ή μονή όφείλει χωρίς άντιρρήσεις νά τον άντικαταστήσει. δ. Ό ηγούμενος όφείλει νά έμβατικιάζει στον Άνθιμο τά έπτά χωριά της έπαρχίας του: Έμονα, Έράκλεια, Πάνα, Κότζακον, Άρναουτλάρ, Δερβισβάν καί Κιούτ Τσιφτλίκ για 166 γρόσια. Ό μητροπολίτης καί οι διάδοχοί του δέν πρέπει νά ζητούν από τό μονύδριο άλλο έμβατικίο. ε. Οι Βατοπεδινοί πατέρες έχουν τό δικαίωμα νά περιέρχονται τήν έπαρχία του συλλέγοντας βοήθεια για τήν μονή τους, χωρίς νά τους ζητείται ή καταβολή *φιλοτίμου*. στ. Στη μονή Βατοπεδίου θά μνημονεύονται παρρησία κάθε ήμέρα τρία όνόματα, μέ πρώτο εκείνο του Άνθιμου. Η συμφωνία έπικυρώθηκε τό ίδιο έτος μέ σιγιλλιώδες γράμμα του πατριάρχη Ίωαννικίου Γ'.¹²³ Η μονή του Άγίου Νικολάου πρέπει νά ταυτισθεί μέ τήν όμώνυμη βυζαντινή μονή κοντά στο άκρωτήριο Αΐμονας (Emona ή Emine) που οικόδομήθηκε τον 13ον αιώνα από τή Σεβίνα, σύζυγο του ηγεμόνα των Βουλγάρων Ίβάν Άσέν ίσως του Β'(1218-1241).¹²⁴ Δέν εΐναι γνωστό αν οι Βατοπεδινοί πατέρες κράτησαν για πολλά χρόνια τή μονή ως μετόχι, μέ τους άσυνήθεις όρους κάτω από τους όποιους παραχωρήθηκε. Στον 19ον αιώνα δέν μνημονεύεται ως έξάρτημα της μονής. Τό 1805 πυρπολήθηκε από ληστές καί άνοικοδομήθηκε ως ένοριακό μοναστήρι από τον μητροπολίτη Μεσημβρίας Γρηγόριο (1801-1814). Μετά τήν έκ νέου καταστροφή του κατά τή διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου τό 1828-1829, άνακτίσθηκε από τον πατριάρχη Κωνσταντίο Β', ό όποιος τήν κατέστησε καί πάλι σταυροπήγιο.¹²⁵

Δέν εΐναι γνωστό ποιά συνέχεια είχε ή πρόταση του μητροπολίτη Βιζύης Δανιήλ, ό όποιος στά 1808 πρότεινε στη μονή νά δεχθεί ως μετόχι τό «παλαιόν μοναστηράκι» του Άγίου Γεωργίου, στον καζά της **Βιζύης**. Η πρόταση, που έγινε αρχικά στον άπεσταλμένο της μονής γέροντα Άρσένιο, δέν πρέπει νά ήταν ιδιαίτερα έλκυστική. Από τή διατύπωση του έγγραφου διαφαίνεται ότι έπρόκειτο για παλαιό καί άσημο ίδρυμα, που, παρά τίς

123. Αρχείο Μονής Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε', άρ. 23. Πρβλ. Εύστρατιάδης 1930, σελ. 57, άρ. 51.

124. Γ. Χαριζάνης, *Ο μοναχισμός στη Θράκη κατά τους βυζαντινούς χρόνους*, Θεσσαλονίκη 2003, 184-185, όπου καί αναλυτική βιβλιογραφία. Βλ. καί Ρ. Mutafciiev, *Kum istorijata na Mesemvriiskite manastiri*, Sofia 1925, σ. 175-181.

125. Π. Λέκκος, *Οι μονές της βόρειας και Ανατολικής Θράκης*, Θεσσαλονίκη 1999, 50-52.

διαβεβαιώσεις του μητροπολίτη, δέν θά προσέφερε κάποια βοήθεια στή μονή.¹²⁶

Στή σημερινή Δυτική Ελλάδα, στήν Ήπειρο, στήν περιοχή τῆς **Ἄρτας**, τό 1756, τό ἔρημο καί χρεωμένο μοναστήρι τῆς Θεοτόκου τό ἐπονομαζόμενον Γιόλακας, κοντά στό χωριό Μαγούλα στό Ξηρομέρι, μετόχι ὡς τότε τῆς μονῆς Γηρομερίου, παραδόθηκε ὡς κτῆμα τοῦ Βατοπεδίου στόν εὐρισκόμενο τότε «ταξιδιώτη» ἱερομόναχο Γρηγόριο Βατοπεδινό. Στήν παραχώρηση συνήνεσαν τό ἐπόμενο ἔτος καί οἱ Γηρομερίτες μοναχοί, καθώς καί οἱ πρῶτοντες τῶν γύρω οἰκισμῶν.¹²⁷ Ὁ Γρηγόριος δραστηριοποιεῖται τουλάχιστον ὡς τό 1763, ἔτος κατά τό ὁποῖο ἀποκτᾶ οἰκία καί χωράφια στήν περιοχή τῆς Ἄρτας.¹²⁸ Ὡστόσο τό Βατοπαίδι δέν φαίνεται νά ἔδωσε ιδιαίτερο βάρος στό νέο μονύδριο. Στά 1866, ὁ μητροπολίτης Ἄρτης Σεραφεῖμ, ἀπαντώντας σέ σχετικό ἐρώτημα τῶν Βατοπεδινῶν, ἀναφέρει ὅτι τό μετόχι τοῦ Γιόλακα δέν ὑφίσταται πλέον.¹²⁹ Στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα ἕνα δεύτερο μετόχι προστίθεται στήν περιοχή. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1814 ὁ Ἰωάννης ἱερεὺς καί σακελλίου τῆς μητροπόλεως Ἄρτης παραχώρησε ἔναντι 300 γροσίων στή μονή Βατοπεδίου τό ἐξαρτημένο ἀπό τήν ἐνοριακή ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θεοδώρας Ἄρτης παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Ἡ παραχώρηση ἔγινε πρὸς τότε εὐρισκόμενο στήν Ἄρτα προηγούμενο Νεόφυτο, μέ προτροπή τοῦ μητροπολίτου Ἄρτης Πορφύριου. Ὁ Νεόφυτος εὐθύς ἀμέσως ἄρχισε ἐκτεταμένες ἐργασίες, προφανῶς ἐπισκευάζοντας καί ἐπεκτείνοντας τό μετόχι. Ἡ ἀποδοχή τῶν Βατοπεδινῶν μοναχῶν στήν πόλη πρέπει νά ὑπῆρξε ιδιαίτερα θετική. Τό γεγονός αὐτό διαφαίνεται ἀπό ἕνα κατάστιχο τῶν ἀντικειμένων τοῦ μετοchioῦ τοῦ 1818, ὅπου καταχωροῦνται μέγας ἀριθμός εἰκόνων, ἱερῶν σκευῶν καί βιβλίων καθώς καί πλῆθος ἄλλων ἀντικειμένων, πού προφανῶς προέρχονται ἀπό ἀθρόες δωρεές.¹³⁰ Ἐπιπλέον ἕνα χρόνο μετά τήν παραχώρηση, τό 1816, ὁ μητροπολίτης Ἄρτης Πορφύριος, μέ ἐνθουσιώδη ἐπιστολή πρὸς τή μονή, ζητεῖ νά παραταθεῖ ἡ θητεία τοῦ Νεοφύτου ὡς οἰκονόμου τοῦ μετοchioῦ. Ὅταν μάλιστα ὁ τελευταῖος στά 1817 ἔρχεται σέ ρήξη μέ τόν μητροπολίτη Ἰωαννίνων καί ἀνακαλεῖται στή μονή, ὁ Ἄρτης τόν ὑπερασπίζεται μέ θέρμη¹³¹ Δέν γνωρίζουμε ἀκόμη ποιά ὑπῆρξε ἡ ἐξέλιξη τοῦ

126. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε', Κώδιξ 1, φ. 179.

127. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Γ', ἀρ. 74. Τό μετόχι περέδωσαν ἐκ μέρους τῆς μονῆς Γηρομερίου ὁ ὡς τότε οἰκονόμος ἱερομόναχος Χριστοφόρος (βλ. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 27, 1907, 233) καί οἱ μοναχοί Διονύσιος καί Νικόδημος.

128. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φ. 82.

129. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε', Κώδιξ 2, φ. 388.

130. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Γ', ἀρ. 75. Πρβλ. Σ. Εὐστρατιάδης, Ἀγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα. Β. Ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς Βατοπεδίου, *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 2(1918), 167.

131. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε', Κώδιξ 1, φφ. 235-236· Κώδιξ 2, φ. 104. Θερμές συστάσεις γιά τόν Νεόφυτο ἀπευθύνει καί τό 1818 (Τετράγωνον Ε', Κώδιξ 2, φ. 111).

έξαρτήματος στά χρόνια που άκολουθήσαν. Σύμφωνα όμως μέ μία μαρτυρία ό ναός ήταν κατεστραμμένος ήδη τό 1884.¹³²

Στήν έπαρχία του μητροπολίτη **Ίωαννίνων** μαρτυρείται ή παρουσία του ιερομονάχου Κλήμη ήδη πρίν τό 1689. Τό 1741 ό ιερομόναχος Δαμασκηνός άγοράζει γιά λογαριασμό τής μονής οίκία στήν πόλη μέ σκοπό νά χρησιμεύσει ως μετόχι στήν πόλη. Στά Ίδια περίπου χρόνια άποκτᾶ καί ένα κτήμα στό χωριό Έλαιοχώρι. Λίγα χρόνια άργότερα, τό 1756, ό «ταξιδιώτης» παπά Θεοφάνης έξοφλεϊ τά χρέη του μετοχίου καί τό 1785 ό έκκλησιάρχης παπά Έρεμίας πραγματοποιει εύρείας έκτάσεως οίκοδομικές έργασίες.¹³³ Τό μετόχι, παρά τίς κατά καιρούς δυσκολίες πού προέβαλε ό μητροπολίτης Ίωαννίνων συνεχίζει νά ύφίσταται καί στόν 19ο αιώνα. Παραμένει άγνωστο πότε άκριβῶς άπωλέσθηκε.

Στήν περιοχή μεταξύ **Άρτας καί Ναυπάκτου**, στό δεύτερο μισό του 15ου αιώνα ή μονή πρέπει νά προσαρτᾶ ένα μικρό ίδρυμα. Τό 1476, ό μοναχός Μακάριος Γλαβᾶς έπίδιδει στόν ιερομόναχο καί πνευματικό Θεόδουλο Μεταξᾶ έναν ναό του Άγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου πού βρίσκεται στήν τοποθεσία τήν καλουμένη τής Ζύρμης καί τόν όποιο είχε άνεγείρει έκ βάθρων ό ίδιος. Ό ναός βρίσκεται μέσα στά όρια τής δικαιοδοσίας τής μητροπόλεως Ναυπάκτου, έφόσον ή έπίδοση γίνεται ένώπιον του μητροπολίτου Ναυπάκτου Νεοφύτου, κάποιων όφφικιαλίων τής μητροπόλεως καθώς καί όρισμένων σημανόντων λαϊκῶν (εύγενῶν καί θεοφιλῶν άνδρῶν) τής ίδιας έκκλησιαστικῆς έπαρχίας.¹³⁴

Μαζί μέ τό ναό, ό Γλαβᾶς μεταβίβασε στόν Θεόδουλο Μεταξᾶ καί όλη τήν κινητή καί άκίνητη περιουσία του ναοῦ. Τά ιερά σκεύη, τά βιβλία, καί τά κτήματα. Τά τελευταία ήταν ένας μύλος, τόν όποιο έκτισε ό ίδιος, ένα άμπέλι κοντά στό ναό, τήν περιοχή γύρω άπό τό ναό, άλλη πού βρίσκεται στό μή κατονομαζόμενο βουνό, κήπους, χέρσες γαῖες, δύο άμπελότοπους, ένα χωράφι κοντά στό μύλο καί δένδρα, προφανῶς καρποφόρα (σέ διαγραμμένο άπό τόν ίδιο τόν γραφέα στίχο μνημονεύονται βσιλικές άπιδέες)· άκόμη πενήντα μελίσσια καί τρία βουβάλια καματερά. Έκτός άπό τό ναό πρέπει νά ύπῆρχε καί κάποιο οίκημα, χαρακτηριζόμενο ως «κελλίο», γιάτί αναφέρονται όρισμένα άπό τά παραδιδόμενα σκεύη (δύο καδιά, όκτώ μικρά καί μεγάλα βουτζία καί δύο άλευροκάδια) καί ή "άλλη πᾶσα ύλη του κελλίου". Κινητά καί άκίνητα καταγράφηκαν λεπτομερῶς σέ κατάστιχο. Ό Θεόδουλος

132. Σεραφεΐμ ό Βυζάντιος [Ξενόπουλος], μητρ. Άρτης, *Δοκίμιον Ιστορικῆς τινος περιλήψεως τής ποτε άρχαίας καί έγκρίτου Ήπειρωτικῆς πόλεως Άρτης καί τής ώσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης*, Άθήνα 1884, 139.

133. Άρχεΐο Μονής Βατοπεδίου Τετράγωνον Γ', άρ. 128.15· Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 10, 56^v, 72^v, 81^v, 107^v.

134. Άρχεΐο Μονής Βατοπαιδίου, Τετράγωνον Γ', άρ. 128, 2. Κ. Χρυσοχοΐδης, Συμβολή στήν έκκλησιαστική Ιστορία τής περιοχῆς τής μητροπόλεως Ναυπάκτου στά τέλη του 15ου αϊ., *Ή Ναύπακτος καί ή περιοχή της κατά τή βυζαντινή καί μεταβυζαντινή έποχή (325-1820)*, Β' Έπιστημονικό Συνέδριο, Ναύπακτος 17-18-19 Όκτωβρίου 1997, *Ναυπακτιακά* 10β (1998-1999), 341-348.

ἀναλαμβάνει τήν ὑποχρέωση νά φροντίζει γιά τήν εὐρρυθμὴ λειτουργία τοῦ ναοῦ, τήν καλλιέργεια τῶν κτημάτων καὶ τήν ἐπαύξηση τῆς περιουσίας του. Σέ περίπτωση κακοδιαχείρισης ὁ κτίτωρ Μακάριος διατηρεῖ τό δικαίωμα νά τόν ἐκδιώξει ἀπό τό ἴδρυμα. Μετά τόν θάνατο τοῦ Γλαβᾶ ὡς ἐπίτροποι (ἔφοροι καὶ ἐπιτηρηταί) τοῦ ναοῦ ὀρίζονται ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου Νεόφυτος, ὁ πνευματικός καὶ ἀρχιμανδρίτης ἱερομόναχος Μαρτύριος καὶ ὁ ἄρχοντας Ἀνδρόνικος Μακρυγένης. Μετά τό θάνατο τοῦ Θεοδούλου ἢ σέ περίπτωση κακοδιαχείρισης ὁ κτίτωρ προτείνει ὡς διάδοχο τό γιό τοῦ ἱεροδιακόνου Παχυπέτρου μοναχό Νεόφυτο, ἐφόσον ὁ τελευταῖος χειροτονηθεῖ ἱερεύς.

Ἦλα τά παραπάνω καταστρώνονται σέ ἔγγραφο ὑπογραφόμενο ἀπό τόν μητροπολίτη Νεόφυτο, καί μέ τήν παρουσία τῶν σταυροφόρων κληρικῶν, δηλαδή τῶν ὀφικιαλίων, τῆς μητροπόλεως Ναυπάκτου, τοῦ μεγάλου σακελλαρίου Ἀνδρέου ἱερέως, τοῦ μεγάλου πρωτόπαπα Στεφάνου ἱερέως καί τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος Νικολάου ἱερέως καθὼς καί τοῦ προμνημονευθέντος πνευματικοῦ καὶ ἀρχιμανδρίτου Μαρτυρίου. Ὡς μάρτυρες τῆς πράξεως παρίστανται οἱ λαϊκοὶ ἄρχοντες Ἀνδρόνικος ὁ Μακρυγένης, ὁ ἀδελφός του Παῦλος ὁ Μακρυγένης, ὁ Σίμων τοῦ Πάντα, ὁ Πέτρος τοῦ Μαρκοπούλου, ὁ Θεόδωρος τοῦ Φραγγοπούλου, ὁ Νικόλαος τοῦ Σκουταρᾶ καί ὁ Ἀλέξιος νομοφύλαξ καί πρωτοψάλτης, ὁ ὁποῖος εἶναι καί ὁ γραφέας τοῦ ἐγγράφου.

Στό ἔγγραφο, πού εἶναι τό μοναδικό πού ἀναφέρεται στόν ναό, δέν μνημονεύεται ἡ μονή Βατοπεδίου. Εἶναι πολύ πιθανόν νά προσαρτήθηκε κάποια στιγμή, εἴτε ἀπό τόν Θεόδουλο εἴτε ἀπό τοὺς διαδόχους του, ὡς μετόχι στή μονή στήν κατοχή τῆς ὁποίας παρέμεινε γιά ἄγνωστο, ὀψοδῆποτε μικρό, χρονικό διάστημα. Ἄγνωστο παραμένει ἀκόμη τό τοπωνύμιο Ζύρμη ὅπου βρισκόταν ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Πρέπει ὅμως νά ἀναζητηθεῖ στήν εὐρύτερη περιοχή στήν ὁποία ἐκτείνονταν τά ὄρια τῆς δικαιοδοσίας τῆς μητροπόλεως Ναυπάκτου στό δεύτερο μισό τοῦ 15ου αἰώνα. Ὅπως εἶναι γνωστό, τά ὄρια αὐτά ἐκτείνονται καί δυτικά τῆς Ναυπάκτου ἐνῶ περικλείουν συγχρόνως καί τήν περιοχή τῆς Ἄρτας ὅπου καί ἡ ἔδρα τοῦ μητροπολίτου. Στήν περιοχή ἐντοπίζονται δύο τοπωνύμια μαρτυρούμενα στόν 19ο αἰώνα, πού ἀναφέρονται ὡς Ζερμή καί ὄχι ὡς Ζύρμη: ἡ θέση Ζερμή ὅπου βρίσκεται ἡ μονή Θεοτόκου (Θεοτοκίο) κοντά στήν Ἄρτα καί τό χωριό Ζερμή στή Μικρή Λάκκα Σουλίου. Καί στίς δύο ὁμως περιπτώσεις δέν ἐντοπίζεται ναός ἢ μονύδριο ἀφιερωμένο στόν Ἅγιο Γεώργιο. Ὁ κυρίως ναός τοῦ χωριοῦ Ζερμή εἶναι ἀφιερωμένος στήν Κοίμηση Θεοτόκου, καί κανένας ναός στή γύρω περιοχή δέν φέρει τό ὄνομα τοῦ ἁγίου Γεωργίου.¹³⁵

135. Σεραφεῖμ [Ξενόπουλος], *Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως*, 261.

Λίγο πρίν 1701 αφιερώνεται μέσω του ταξιδιώτου παπά Φιλοθέου ως μετόχι ὁ ναός τῆς Παναγίας Γοροεπηκόου στή **Ζάκυνθο**.¹³⁶ Μέ τόν ναό πιθανόν νά συνδέεται ἱστορική εἰκόνα τῆς Θεοτόκου Γοργοεπηκόου, μέ ἀργυρή ἐπένδυση, στηριγμένη πάνω σέ ξυλόγλυπτη ἐπιχρυσωμένη καθέδρα, πού σωζόταν ὡς τούς σεισμούς τοῦ 1953 στόν ναό τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τοῦ νησιοῦ.¹³⁷

Στή Θεσσαλία, ἡ παρουσία Βατοπεδινῶν μοναχῶν τῆς ζητείας ἐστιάζεται στό «ταξίδιον τῆς Λαρίσης». Μαρτυρεῖται ἤδη στά 1682, ὅπου ὡς τό 1717 γίνονται ἀποδέκτες ποικίλων δωρεῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων καί κτημάτων. Ἡ περιοχή ὅπου ἀσκοῦν τό διακόνημα περιλαμβάνει ὅλη σχεδόν τή Θεσσαλία, ὡστόσο τό ἐνδιαφέρον ἐστιάζεται στά **Τρίκαλα**, ἐφόσον ὡς τόν 18ο αἰώνα ἀποτελοῦν τήν ἔδρα τῆς μητροπόλεως Λαρίσης.¹³⁸ Τό 1725 ὁ περιοδεύων στά Τρίκαλα προηγούμενος Γαβριήλ ἀγόρασε μέ πολύ εὐνοϊκούς ὄρους ἀπό τήν Εἰρήνη, θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Κώστογλου, τόπο στήν ἐνορία τῆς Θεοτόκου Ἐπισκέψεως μέ σκοπό τήν ἀνέγερση μετοχίου γιά τούς πατέρες πού παρεπιδημοῦν ἐκεῖ γιά ζητεία. Ἐπίτροπος τῆς Εἰρήνης στή διαδικασία ἦταν ὁ λογοθέτης τῆς μητροπόλεως καί ἀπό τούς προεστῶτες τῆς πόλης κύρ Κωνσταντῖνος¹³⁹ ὡς οἰκονόμος στό μετόχι καί ὡς ὑπεύθυνος γιά τό «ταξίδιον τῆς Λαρίσης», μέχρι τό 1734, τόν Γαβριήλ διαδέχθηκε ὁ δραστήριος ἱερομόναχος καί ἐκκλησιάρχης Ἀμβρόσιος, ὁ ὁποῖος κατοχύρωσε νομικά τό μετόχι, προσέθεσε νέες οἰκίες καί ἀμπέλια σέ ἄλλα χωριά, προσκόμισε πολλά ἀφιερῶματα καί μετρητά, ἀλλά καί δημιούργησε ἕνα πλέγμα φιλικῶν πρὸς τή μονή σχέσεων μέ τούς ἐκκλησιαστικούς καί λαϊκούς προεστῶτες τῆς πόλης. Γιά τήν ἐπιτυχή ἄσκηση τοῦ διακονήματος, ὅπως συνηθίζοταν, ἡ μονή τόν κατέστησε ἡγούμενο. Ὁ Ἀμβρόσιος, καί μετά τήν ἐπιστροφή του στή μονή συνέχισε νά ἀλληλογραφεῖ μέ τούς παραπάνω προεστούς, ἀντιμετωπίζοντας τίς αἰτιάσεις καί τά παράπονα τῆς πωλήτριας τοῦ μετοchioῦ.¹⁴⁰ Ἡ παρουσία τῶν Βατοπεδινῶν εἶναι συνεχῆς καί δραστήρια στό μετόχι καί στά ἐπόμενα χρόνια (1749-1805), ἀπό τό ὁποῖο ἐξακτινώνονται οἱ περιοδίες σέ ὅλη τή Θεσσαλία, ἐνῶ νέα κτήματα (ἀμπέλια, χωράφια) καί οἰκίες ἀφιερῶνται πρὸς τή μονή. Τό μετόχι ἀνακαινίσθηκε τό 1805.¹⁴¹ Πρέπει νά ἀπωλέσθηκε στόν 19ο αἰώνα.

Δέν εἶναι γνωστό ἐπίσης πότε συντελέσθηκε καί πόσο χρόνο διήρκεσε ἡ ἐξάρτηση ὡς μετοchioῦ τῆς μικρῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ στή χώρα Καρίτζα τῆς θεσσαλικῆς ἐπαρχίας **Φαναρίου**. Τό μοναστήρι, πού φαίνεται

136. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φ. 20.

137. Ν. Κονόμος, *Ἱστορικές εἰκόνες τῆς Παναγίας στή Ζάκυνθο*, Ἀθήνα 1973, 53.

138. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 2, 7^ν, 11^ν, 32, 35.

139. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ', 128.6· Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φ. 41.

140. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 49-50^ν καί 58^ν-59^ν· Κώδιξ 1, φφ. 24-42^ν.

141. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 64, 73, 81, 91, 94^ν, 99^ν, 112, 137^ν.

νά οικόδομήθηκε ή νά ανακαινίσθηκε από τόν ιερομόναχο καί πνευματικό Πορφύριο, μετά από αίτηση τοῦ τελευταίου καί τῶν κατοίκων τῆς Καρίτζας, ἀναγνωρίσθηκε ὡς σταυροπηγιακό ἀπό τόν πατριάρχη Ραφαήλ Β΄ τό 1606. Οἱ διαδικασίες τῆς ἀνακήρυξης τοῦ σταυροπηγίου ἀνατέθηκαν στόν ἐπίσκοπο Λιτζᾶς καί Ἀγράφων, ὁ ὁποῖος δέν θά ἔχει στό ἐξῆς οὐδεμία δικαιοδοσία πάνω σέ αὐτό. Θά ἀποδίδει μόνον συμβολικά, χάριν ὑποταγῆς, πρὸς τό πατριαρχεῖο ὀκτώ λίτρες κεριοῦ ἐτησίως.¹⁴² Ἡ μονή ταυτίζεται μέ τή μονή Ἀναλήψεως τοῦ Σωτήρος, πού εἶναι γνωστή ὡς Παναγία Πελεκητή καί βρίσκεται κοντά στόν οἰκισμό Καρύτσα Δολόπων (Καρπενήσι).¹⁴³

Τό 1758, οἱ ἐνορίτες τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Νέου στήν **Ἀθήνα**, μέσω τοῦ μητροπολίτου Ἀνθίμου, προσφέρουν τό παρεκκλήσιο τῆς Ἁγίας Κυριακῆς ὡς κατάλυμα στούς Βατοπεδινούς «ταξιδιώτες». Ἡ παραχώρηση ἔγινε στόν ἀπεσταλμένο τῆς μονῆς ιερομόναχο Ἱερόθεο. Τό ἴδιο ἔτος ὁ «ταξιδιώτης» τῆς μονῆς Κύριλλος ἱεροδιάκονος ἀγόρασε ἀπό τοὺς Ἀνδρέα καί Γεωργάκη, γιούς τοῦ Νικολῆ Τζαϊπένη, τόπο κοντά στήν Ἁγία Κυριακή, προφανῶς γιά νά οἰκοδομήσουν τά οἰκήματα τοῦ μετοchioῦ. Ἡ ἰδιοκτησία τῶν Ἀθηνῶν δέν φαίνεται νά αὐξήθηκε σημαντικά. Παρέμεινε ἓνα τυπικό μετόχι-τόπος διαμονῆς «ταξιδιωτῶν» μοναχῶν πού διενεργοῦσαν τή ζητεία γιά λογαριασμό τῆς μονῆς. Περί τά μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα τό μετόχι δέν φιλοξενοῦσε πλέον μόνιμο μοναστηριακό μοναχό, ἀλλά παραδόθηκε πρὸς φύλαξη σέ κάποιον λαϊκό ὄνοματι Σαραντάκη. Ἐπί τῶν ἡμερῶν του, καί ἑκατό χρόνια μετά τήν παραχώρησή του, τό 1858, δημεύθηκε ἀπό τήν κυβέρνηση τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.¹⁴⁴

Λίγο πρὶν τό 1746 ὁ παπα Γρηγόριος, διακονητής στό «ταξίδιον τοῦ Μωρέως», μέ ἐνέργειές του προσθέτει στίς κτήσεις τῆς μονῆς τό μετόχι τοῦ Αἴζαγα (Ἀντικαλάμου, Μικρομάνης) στήν περιοχή τῆς **Καλαμάτας**, πού βρισκόταν στήν ἐκκλησιαστική περιφέρεια τοῦ μητροπολίτη Μονεμβασίας. Μαζί μέ τά οἰκήματα καί τά χωράφια δωρήθηκε καί ναός γιά τίς λειτουργικές ἀνάγκες τῶν μοναχῶν. Ἡ ἀξία τοῦ μετοchioῦ ἐκτιμήθηκε σέ 500 γρόσια. Στό μετόχι προστίθενται νέα ὑποστατικά στά 1750. Στά 1760 ὁ «ταξιδιώτης» ἐκκλησιάρχης παπά – Δαμασκηνός ἐπεκτείνει τό μετόχι καί ἀνακαινίζει τόν ναό. Νέες δωρεές χωραφιῶν καί ὀπωροφόρων δένδρων γίνονται τό 1782 καί νέες ἐπισκευές τόσο στόν ναό ὅσο καί σέ οἰκίες τῆς μονῆς στήν Καλαμάτα τό 1791 ἀπό τόν προηγούμενο Γεννάδιο.¹⁴⁵ Κατά τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 τό μετόχι λεηλατήθηκε ἀπό τοὺς Τούρκους καί πυρπολήθηκε. Τό 1831 οἱ

142. Παπαδημητρίου - Δούκας, Νέες πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὅρους, Μέρος β' (17ος αἰ.), 249-251. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ε', ἀρ. 10. Πρβλ. Εὐστρατιάδης 1930, σελ. 50, ἀρ. 24. Στό ἔγγραφο δέν μνημονεύεται τό Βατοπέδι.

143. Π. Βασιλείου, *Ἡ ἐπισκοπή Λιτζᾶς καί Ἀγράφων ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1960, 71 καί 221.

144. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Γ', ἀρ. 43-45. Πρβλ. Εὐστρατιάδης 1918, σελ. 89. Ἀρκάδιος, Ἱστορία, σ. 343.

145. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 6, φφ. 61, 66, 71ν, 79, 102, 115.

κάτοικοι του χωριού έπισκεύασαν μερικώς τα κτίσματα και στέγασαν το Έλληνικόν Σχολείον μέ διδάσκαλο τόν έξ Αιτωλίας ιεροδιάκονο Διονύσιο Παπαιωάννου. Συγχρόνως ό Διονύσιος έντάχθηκε στην άδελφότητα του Βατοπεδίου και άνέλαβε τήν διαχείριση του μετοχίου για μία δεκαετία ως τό 1841. Τό μετόχι, για τίς διαστάσεις του, πρέπει νά γνώρισε νέα άνθηση στόν 19ο αιώνα, ένώ οι πρόσ αυτό δωρεές συνεχίσθηκαν ως τό 1932 (οίκιες, έλαιώνες και όπωρώνες). Άλλά και τό Βατοπαίδι, στά 1900, παραχώρησε στόν οίκισμό έλαιοπερίβολο για τήν επέκταση του κοιμητηρίου.¹⁴⁶

Στά νησιά του Αίγαίου, οι σημαντικότερες κτήσεις της μονής έντοπίζονται στη **Λήμνο** και συγκεκριμένα στά ανατολικά του νησιού, στην περιοχή του Μούδρου. Τό 1328 ό αυτοκράτορας Άνδρόνικος Γ΄ Παλαιόλογος μέ πρόσταγμα έπικυρώνει τήν κατοχή ως μετοχίου του μονυδρίου του Άγίου Ίωάννου του Θεολόγου στη Λήμνο, κοντά στό Κάστρο του Έλαδικού ανατολικά του Μούδρου, μέ τά κτήματά του (άμπελοπεριβόλιον, και χωράφια σε διάφορους τόπους). Τό μονύδριο οίκοδόμησε ό μοναχός Νήφων, ό όποιος και τό δωρίζει στη μονή. Ένας όμώνυμος ναός, έξι χιλιόμετρα ανατολικά του Μούδρου κοντά στη θάλασσα, ίσως νά ταυτίζεται μέ τό δωρηθέν μονύδριο.¹⁴⁷ Μαζί μέ τό μονύδριο άφιερώνεται και ό ναός της Θεοτόκου της Μαμουδιωτίσης, μέ τά κτήματά της, προφανώς στην ίδια περιοχή.¹⁴⁸ Εΐκοσι χρόνια άργότερα ό άπογραφέας Ίωάννης Κρυβιζιώτης καταγράφει τήν θεαματική αύξηση των κτήσεων στό νησί, οι γαΐες των όποιων άνέρχονται σε 4.600 μοδίους. Η αύξηση όφείλεται κυρίως σε δωρεές έντοπίων, όπως των μοναχών Θεοδωρήτου Καθολικού και Κυπριανού Σαμίου, της Θεοδώρας μητέρας του Ίωάννη Στ΄ Καντακουζηνού (δώρισε πριν τό 1341 ένα ζευγηλατεΐο 700 μοδίων στό Άγρίτζιον), αλλά και του ίδιου του αυτοκράτορα (δωρεά 200 μοδίων στό νησί Πατρικία).¹⁴⁹ Ο άπογραφέας άπαριθμεΐ και τήν περιουσία του μονυδρίου του Άγίου Ίωάννου του Θεολόγου καθώς και τούς προσαρτημένους στις κτήσεις παροίκους.¹⁵⁰

Μετά τά μέσα του 14ου αιώνα οι κτήσεις αύξάνονται άκόμη περισσότερο. Τό 1359 ό κυβερνήτης της Λήμνου μέγας στρατοπεδάρχης Γεώργιος Άστράς Συναδηνός, μέ παρότρυνση του πνευματικού του πατέρα Γρηγορίου Στυλίτου πιθανότατα άδελφοΐ της μονής Βατοπαίδιου, άφιερώνει πάλι στην περιοχή του Μούδρου γαΐες έκτάσεως 1000 μοδίων πού είχε άγοράσει από τόν Χρυσοβέργη καθώς και τήν συνιδιοκτησία πύργου, πού είχε οίκοδομήσει

146. Άρχείο Μονής Βατοπεδίου Τετράγωνον ΣΤ΄, άρ. 6-17.

147. J. Haldon, *Limnos, Monastic Holdings and the Byzantine State: ca. 1261-1453, Continuity and Change in the Late Byzantine and Early Ottoman Society*, Birmingham-Washington 1986, 1986, χάρτης μεταξύ των σελ. 188-189.

148. *Actes de Vatopedi* I, άρ. 67. Η κατοχή του μονυδρίου και του ναού έπικυρώνεται μαζί μέ όλα τά κτήματα, τό έπόμενο έτος μέ χρυσόβουλο του ίδιου αυτοκράτορα (*Actes de Vatopedi* I, άρ. 68, στ. 84-91)· βλ. και σελ. 37.

149. Έχει προταθεΐ η ταΐτιση του νησιδίου Πατρικία μέ τό σημερινό Άλογονήσι πού βρίσκεται στόν κόλπο του Μούδρου (*Actes de Vatopedi* II, 41, σημ. 386).

150. *Actes de Vatopedi* II, άρ. 98· βλ. και σελ. 6-7, 40.

γιά τήν ασφάλεια τοῦ οἰκισμοῦ.¹⁵¹ Μεταξύ τῶν ἐτῶν 1359 καί 1362 ὁ ἴδιος δώρησε ἐπιπλέον 1000 μοδίους γῆς καθὼς καί τήν πλήρη κυριότητα τοῦ πύργου στόν Μοῦδρο. Τήν μεγάλη δωρεά τοῦ Ἀστρά ἐπικύρωσε μέ χρυσόβουλλο ὁ Ἰωάννης Στ'Καντακουζηνός τό 1362.¹⁵² Τό 1366 ὁ Μιχαήλ Ἀστράς Συναδηνός, γιός τοῦ Γεωργίου, ἀφοῦ δώρησε καί αὐτός γαῖες καί παροίκους στό Μοῦδρο, αἶρει τίς ἐκκρεμότητες τῆς δωρεᾶς τοῦ πατέρα του ἀναγνωρίζοντας τά πλήρη δικαιώματα τῆς μονῆς.¹⁵³ Ἕνας ἀνώνυμος ἀπογραφέας, τό 1368, ἀποτυπώνει τήν περιουσία τῆς μονῆς Βατοπεδίου στό νησί.¹⁵⁴ Οἱ κτήσεις πρέπει νά διαφοροποιοῦνται τήν ἐποχή αὐτή καί λόγω ἀνταλλαγῶν (ὅπως ἐκείνη μέ τόν πρωτοιερακάριο Φορδηνό στά 1369)¹⁵⁵, ἴσως σέ μία προσπάθεια τῆς κυρίαρχης μονῆς νά ἐνισχύσει καί νά ἐνοποιήσει τίς κτήσεις ἀνατολικά τοῦ Μοῦδρου.

Οἱ κτήσεις στό νησί γύρω στά 1370 ἐκτείνονταν σέ περίπου 7000 μοδίους. Ἐστιάζονται κυρίως στά νοτιοανατολικά τοῦ νησιοῦ, μέ μικρές ἐπεκτάσεις βορειότερα στό Ρεπανίδιον καί τόν Κότζινο.¹⁵⁶ Ὡστόσο στά 1389 φέρονται νά ἀνέρχονται σέ περίπου 4500 μοδίους.¹⁵⁷

Φαίνεται ὅτι καί στόν 15ον αἰώνα οἱ ἰδιοκτησίες ἐστιάζονται κυρίως στήν περιοχή τοῦ Μοῦδρου. Στίς ἀρχές τοῦ 15ου αἰώνα, τό 1414, ἡ μονή ἐπιστρέφει στήν περιοχή τοῦ Χαούλη, τήν ὁποία εἶχε ἀνταλλάξει τό 1368 μέ ἄλλα κτήματα, μέ παραχώρηση ἀπό τόν Μανουήλ Β' Παλαιολόγο.¹⁵⁸ Στά τέλη τῆς χριστιανικῆς διοίκησης, τό 1462, ὁ ὑποτελής στό σουλτάνο δεσπότης τῆς Λήμνου Δημήτριος Παλαιολόγος παραχωρεῖ στή μονή τούς δέκα παροίκους τοῦ χωριοῦ Μοῦδρος, τούς ὁποίους εἶχε προηγουμένως «ἐπικοίνως μετὰ τοῦ δημοσίου».¹⁵⁹ Τό ἴδιο ἔτος παραχωρεῖ στό Μοῦδρο καί τό ἄλλο ἡμισυ ἐνός καπηλιοῦ ποῦ κατεῖχε παλαιότερα ἡ μονή.¹⁶⁰

Στά 1430 ὁ Δημήτριος Διπλοβατάτζης σέ συμφωνία μέ τόν γιό του Θεόδωρο Παλαιολόγου Διπλοβατάτζη ἀφιερώνει στό κάστρο τοῦ Κοτζίνου διάφορα οἰκήματα πού ἔκτισε κοντά στό κάθισμα τῆς μονῆς Ξενοφώντος. Ἐναντι τῆς δωρεᾶς ἐγγράφεται γιά δύο ἀδελφάτα στή μονή.¹⁶¹

151. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 114· βλ. καί σελ. 9-10 καί 40.

152. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 117· βλ. καί σελ. 10 καί 40.

153. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 125· βλ. καί σελ. 11.

154. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 128· βλ. καί σελ. 12.

155. *Actes de Vatopedi* II, ἀρ. 131· βλ. καί σελ. 12.

156. Γιά τά μετόχια τῆς Λήμνου τήν ἐποχή αὐτή βλ. *Actes de Vatopedi* II, 39-43.

157. J. Haldon, *Limnos, Monastic Holdings*, 174.

158. W. Regel, *Χρυσόβουλλα καί γράμματα τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω Ἱερᾶς καί σεβασμίας μεγίστης μονῆς τοῦ Βατοπεδίου*, Πετροῦπολη 1898, 47-48, ἀρ. XIV. Dölger, *Regesten*, 3340.

159. Α. Σιγάλας, Ὁρισμός Δημητρίου δεσπότη τοῦ Παλαιολόγου (Ἰούλιος 1462), *Ἑλληνικά* 3(1930), 344-345.

160. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ', ἀρ. 15.

161. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ', ἀρ. 22. Στό ἔγγραφο μνημονεύεται ἐκκλησία καί οἰκονόμος τοῦ μετοχίου στόν Κότζινο, γεγονός πού σημαίνει ὅτι ἡ μονή διατηροῦσε καί ἄλλα κτήματα ἐκεῖ. Βλ. καί Σ. Εὐστρατιάδης, Ἁγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα, *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 1(1917), 771.

Μετά τήν ὀριστική ὀθωμανική κατάκτηση τοῦ νησιοῦ τό 1479, μαζί μέ τούς Βενετούς, πού κατέλαβαν πρόσκαιρα τό νησί (1464-1479), φαίνεται νά τό ἐγκαταλείπουν καί ὄλοι οἱ Ἀγιορεῖτες μοναχοί. Τά ἀγιορειτικά μετόχια γιά ἀρκετά χρόνια παραμένουν ἔρημα. Σέ ὀθωμανικό φορολογικό κατάστιχο τοῦ 1490 τά μετόχια, ἀνάμεσα στά ὀποῖα καί ἐκεῖνο τοῦ Βατοπεδίου στόν Μοῦδρο, χαρακτηρίζονται ὡς «ἐγκαταλειμμένα». Στό κατάστιχο δέν κατάγρᾶφεται κανένας Ἀγιορείτης μοναχός καί τά μετόχια φαίνεται νά ἔχουν προσαρτηθεῖ στούς πλησιόχωρους οἰκισμούς ἐφόσον οἱ καταβαλλόμενοι φόροι μετοχιοῦ καί οἰκισμοῦ ταυτίζονται.¹⁶² Πάντως ἡ παραγωγική δυναμικότητα τῶν κτημάτων τῆς μονῆς ἐρχόταν δεύτερη ἀνάμεσα στά μαρτυρούμενα στό κατάστιχο ἐπτά ἀθωνικά μετόχια, ἐφόσον πληρώνουν ὡς φόρο τό δεύτερο μεγαλύτερο ποσό (3369 ἄσπρα), μετά τή Λαύρα.¹⁶³ Συγκριτικά μέ τά ἄλλα μετόχια ἔχει τή μεγαλύτερη παραγωγή σιταριοῦ, κριθαριοῦ, ἄχυρου, φασολιῶν καί μπιζελιῶν (τό μοναδικό μετόχι πού τά καλλιεργεῖ). Ἀντίθετα ἔχει μέτριου μεγέθους ἀμπελώνες.¹⁶⁴

Τριάνα χρόνια περίπου ἀργότερα ἡ κατάσταση ἔχει ἤδη ἀλλάξει. Οἱ Ἀγιορεῖτες ἐπανερχονται στή Λῆμνο, καί ἐγκαθίστανται ἀξιοποιῶντας τά «παραδοσιακά» βυζαντινά τους μετόχια, τά ὀποῖα ὀμως φαίνεται νά ἔχουν ὡς ἕνα βαθμό συρρικνωθεῖ. Πότε ἀκριβῶς χρονολογεῖται ἡ ἐπανεγκατάσταση δέν εἶναι γνωστό. Πάντως στό φορολογικό κατάστιχο τοῦ 1519 οἱ μοναχοί εἶναι παρόντες (πλὴν τῶν μοναχῶν τῆς Λαύρας) καί φορολογοῦνται γιά τίς καλλιεργειές τους¹⁶⁵. Ἡ παρουσία τῆς μονῆς Βατοπεδίου μαρτυρεῖται καί πάλι στό Μοῦδρο, καί καταβάλλει ὡς φόρο γιά τήν παραγωγή τῶν κτημάτων 2367 ἄσπρα. Τό ποσό αὐτό, μολονότι περιλαμβάνει καί τούς φόρους τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Μοῦδρου, ἐκτιμᾶται ὅτι εἶναι ἀπό τά ὑψηλότερα πού καταβάλλουν ἀγιορειτικά μετόχια στή Λῆμνο, γεγονός πού ὑποδηλώνει καί τό μέγεθος τῶν κτήσεων.¹⁶⁶

Στά 1652 κάποιον βατοπεδινό μετόχι στή Λῆμνο εἶναι ἐνεχυριασμένο στόν Χατζῆ Ρηγόπουλο γιά 880 γρόσια. Ὡστόσο ὁ δανειστής διευκολύνει τή μονή γιά τήν ἀνάκτησή του: ἀφιερώνει τά 380 γρόσια γιά νά μνημονευεταί ὁ γιός του Παλαιολογούδης γιά τό λοιπό χρέος θά μοιράζεται ἐξ ἡμισείας τό μετόχι

162. H. Lowry, *Fifteenth Century Ottoman Realities. Christian Peasant Life on the Aegean Island of Limnos*, Κωνσταντινούπολη 2002, 145-146. Βλ. καί H. Lowry, *The Islad of Limnos: A Case Study On The Continuity of Byzantine Forms Under Ottoman Rule, Continuity aand Change in the Late Byzantine and Early Ottoman Society*, Birmingham-Washington 1986, σελ. 251.

163. Lowry, *Fifteenth Century Ottoman Realities*, 262-264 (σ. 230 Λαύρα: 4998 ἄσπρα· σ. 244 Παντοκράτορος: 660 ἄσπρα· σ. 260 Ἀγίου Παύλου: 00 ἄσπρα· σ. 260-262 Διονυσίου: 1400 ἄσπρα· 298-300 Καρακάλλου: 1069 ἄσπρα· σ. 302-304 Κουτλουμουσίου: 890 ἄσπρα).

164. Lowry, *Fifteenth Century Ottoman Realities*, 95.

165. Lowry, *The Islad of Limnos*, 252-253· ὁ ἴδιος, *Fifteenth Century Ottoman Realities*, 147.

166. Lowry, *Fifteenth Century Ottoman Realities*, 147, 150 (ὁ καθαρὸς φόρος τῶν κτημάτων τῆς μονῆς ἐκτιμᾶται στό ¼ τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ).

καί μόλις τό ποσό έπιστραφεῖ, ἡ μονή θά λάβει πίσω τό κτήμα της.¹⁶⁷ Ἀχρονολόγητο κατάστιχο τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰώνα καταγράφει μία μᾶλλον μεγάλη δωρεά ενός ἱερέα Κωνσταντίνου στή Λήμνο. Ὁ τόπος δέν προσδιορίζεται. Ἡ δωρεά συνίσταται σέ δύο σπίτια, ἕναν ἀνεμόμυλο, πέντε στρέμματα ἀμπέλι, ζῶα (10 γελᾶδια καί 100 πρόβατα), μισό πατητήρι καί τό μεριδίό του προφανῶς ἀπό τά οἰκογενειακά χωράφια.¹⁶⁸ Ἡ τύχη τῶν μετοχιῶν τῆς Λήμνου εἶναι ἡ ἴδια μέ ἐκεῖνα τῶν κτήσεων τῶν ἄλλων μονῶν. Αὐξανόμενα ἢ συρρικνούμενα ἀπαλλοτριώθηκαν μετά τό 1926.

Τό 1718, ὁ Λέσβιος ἱερομόναχος Διονύσιος ἀφιερώνει 180 ἐλαιόδενδρα στήν Ἀγιάσο τῆς **Μυτιλήνης**. Τό ἴδιο ἔτος περιέρχεται στό νησί γιά ζητεία ὁ «ταξιδιώτης» παπά Μάξιμος. Ἡ παρουσία Βατοπεδινῶν εἶναι συνεχῆς στά ἐπόμενα χρόνια. Στά 1730, ὁ προφανῶς καταγόμενος ἀπό τό νησί ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου Νεόφυτος ἀφιερώνει μεταθανάτια στή μονή τήν πατρική του οἰκία. Δέν εἶναι γνωστό ἂν ἡ μνημονευόμενη οἰκία – μετόχι πού διαθέτει ἡ μονή στά 1750 ταυτίζεται μέ τό δωρηθέν ἀκίνητο. Πάντως τό μετόχι ἐπισκευάζεται στά 1758. Μαρτυρεῖται τό 1782 καί ὑφίσταται καί στόν 19ον αἰώνα.¹⁶⁹

Ταξιδιώτης μοναχός στή **Σάμο** μαρτυρεῖται στά 1752 ὁ παπά Γεράσιμος, ὁ ὁποῖος ἀποστέλλει σημαντικές προσφορές ἀπό τό νησί, ἐνῶ στά 1764 ὁ γέρων Ἀνανίας ἀποκτᾶ δύο οἰκίες.¹⁷⁰ Τό μετόχι τῆς Σάμου χρονολογεῖται στά 1772. Τό ἔτος αὐτό οἱ προεστῶτες τοῦ Βαθέως δίνουν τήν ἄδεια στόν προηγούμενο τοῦ Βατοπαιδίου Νικηφόρο νά οἰκοδομήσει τόν ναό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στά ὄρια τοῦ χωριοῦ τους. Με τό ἴδιο ἔγγραφο προικοδοτοῦν τό νέο μετόχι μέ ἕνα χωράφι ἕξι στρεμμάτων, τρία κελλιά καί τρεῖς χαρουπίες. Ὁ ναός οἰκοδομήθηκε ἀμέσως καί ἔγινε τό κέντρο τῆς παρουσίας τῆς μονῆς Βατοπαιδίου στό νησί. Σταδιακές δωρεές ἀγρῶν καί ἀμπελιῶν συμβάλλουν ὥστε αὐτό νά ἀκμάζει στά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, περίοδο κατά τήν ὁποία λειτουργεῖ καί ὡς ἐνοριακός ναός.¹⁷¹ Εἶναι ἀπό τά λίγα μικροῦ μεγέθους ἐξαρτήματα πού κατέχει ἀκόμη ἡ μονή καί τό μοναδικό ἀγιορειτικό μετόχι πού ὑφίσταται ὡς σήμερα στό νησί. Ἀπό τό μικρό συγκρότημα ξεχωρίζει ὁ ἐντυπωσιακός δίκλιτος ναός¹⁷².

Στήν ἀπέναντι ἀπό τό νησί μικρασιατική ἀκτή, στό **Κουσάντασι**, παραχωρεῖται τό 1804 γιά 2000 γρόσια οἰκία γιά νά λειτουργεῖ ὡς μετόχι.¹⁷³

167. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ', ἀρ. 23α. Σ. Εὐστρατιάδης, Ἀγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα, *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 1(1917), 771 (λανθασμένα χρονολογία καί ἀναγραφή περιεχομένου).

168. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ', ἀρ. 23β.

169. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ', ἀρ. 41, 128.11· Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 36, 42, 47^v, 65^v, 76, 83^v, 102^v.

170. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 68^v, 83.

171. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον ΣΤ', Φάκ. Σάμου· Μ. Βαρβούνης – Σ. Κεκρίδης, *Ἀγιορειτικά μετόχια στή Σάμο*, Θεσσαλονίκη 1999, 141-177.

172. Κ. Παπαιωάννου, *Ἐκκλησίες καί μοναστήρια τῆς Σάμου*, Ἀθήνα 1997, 154-159.

173. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνον Γ', ἀρ. 42.

Στήν **Κρήτη** στά 1702 δραστηριοποιούνται οί ιερομόναχοι Δανιήλ καί Σάββας. Ἡ παρουσία Βατοπεδινῶν εἶναι συχνή στά ἐπόμενα χρόνια, ἐνῶ στά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα ἡ μονή πρέπει νά διαθέτει μετόχι στό νησί, ἄγνωστο ὁμως σέ ποιόν οἰκισμό. Τό 1762 ὁ προηγούμενος Καλλίνικος, μέ ἔγκριση τῆς μονῆς ἐπώλησε τό μετόχι γιά 250 γρόσια.¹⁷⁴

Πρίν τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα μαρτυρεῖται ἡ παρουσία τῶν Βατοπεδινῶν καί στή μακρινή **Κύπρο**. Πρόκειται γιά τόν ταξιδιώτη παπά Λεόντιο. Ὁ ἴδιος, ὡς προηγούμενος, παραμένει μέ τή συνοδεία του τουλάχιστον ὡς τά 1748. Μολονότι προσκομίζει πλούσιες δωρεές, δέν φαίνεται νά απέκτησε κάποιο μετόχι γιά λογαριασμό τῆς μονῆς.¹⁷⁵

Στά μικρασιατικά παράλια, ἐκτός ἀπό τό μετόχι τῶν Μουδανιῶν, ἡ μονή εἶναι παρούσα καί στή **Σμύρνη**. Στά 1682 μαρτυροῦνται στήν περιοχή ὁ παπά Δαβίδ καί λίγο ἀργότερα (1687) ὁ παπά Μάξιμος, ἀσκῶντας τό διακόνημα τῆς ζητείας. Στήν πόλη ἡ μονή πρέπει νά διαθέτει ἀστικό μετόχι ἤδη στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα. Ἀπό τήν Σμύρνη, πλούσιο ἐμπορικό κέντρο, στέλλονται στήν μονή πολλαπλά ἀφιερῶματα λειτουργικῆς χρήσης, ἀλλά καί εἶδη γιά τήν κάλυψη καθημερινῶν πρακτικῶν ἀναγκῶν, ὅπως αὐτά πού ἔφερε ὁ προηγούμενος καί σκευοφύλακας Ματθαῖος στά 1751. Οἰκοδομικές ἐργασίες μαρτυροῦνται στό μετόχι τό 1756 ἀπό τόν ταξιδιώτη προηγούμενο παπά Γερβάσιο.¹⁷⁶

Τό 1619 ὁ μητροπολίτης **Τραπεζοῦντος** Διονύσιος ἀφιερώνει τό μονύδριο τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης πού βρισκόταν στό ἀπόκρημνο ἀνατολικό ἄκρο τῆς πόλης. Ἡ ἐξάρτηση πρέπει νά διήρκεσε λίγα χρόνια. Μετά τό 1665, ὅταν ὁ μητροπολιτικός ναός τοῦ Ἁγίου Φιλίππου μετατράπηκε σέ τζαμί, ὁ ναός τοῦ μονυδρίου πῆρε τή θέση του ὡς καθεδρικός ναός τῆς πόλης. Ἀργότερα, τό 1863, ἀνοικοδομήθηκε ἐκ βάθρων.¹⁷⁷

Στή μακρινή Σερβία, στά 1626 βρίσκονται γιά ζητεία στό **Βελιγράδι** οί Βατοπεδινοί πατέρες ιερομόναχος Μακάριος, γέρων Κάλλιστος καί Κωνστάντιος ιεροδιάκονος. Μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἐκεῖ παρουσίας τους οἱ Ἑλληνες (*Ρωμαῖοι*) ἔμποροι (*γουναράδες, ἀμπατζῆδες, τεχνίτες καί πραγματευτάδες*), σέ συμφωνία μέ τόν ἐπιτόπιο μητροπολίτη Σεραφεῖμ καί τούς κληρικούς τῆς σερβικῆς αὐτῆς πόλης, ἀφιερώνουν ἕνα μονύδριο στό Βατοπέδι. Σέ ἐπιστολή πρὸς τόν ἡγούμενο τοῦ Βατοπεδίου Δαβίδ ὁ πρωτομάστορας τῶν γουναράδων Δημήτριος ἐκ Καστορίας καί οἱ λοιποὶ ἔμποροι δίνουν πληροφορίες γιά τό μονύδριο, τοῦ ὁποίου ὁμως δέν μνημονεύουν τήν ἀφιέρωση: *τό πολλά*

174. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 22, 56, 61^v, 80^v.

175. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον. Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 55^v, 62^v.

176. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 8, 9^v, 13, 30, 38, 51^{r-v}, 57, 66^v, 75, 81^v.

177. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Γ', ἀρ. 37. Πρβλ. Εὐστρατιάδης, 1918, σελ. 88. Γιά τόν ναό καί τήν ἱστορία του βλ. A Bryer – D. Winfield, *The Byzantine Monuments and the Topography of the Pontos*, τόμ. I, Washington 1985, 226-228 (ἀναφέρεται σέ κάποια σχέση τοῦ ναοῦ με τό Βατοπέδι, ἀλλά ὄχι ὅτι προσαρτήθηκε ὡς μετόχι).

καλὸν μοναστηράκι, λόγω κακοδιαχείρισης κινδύνευε νά καταστραφεῖ. Ἔχει ἀξιόλογη περιουσία (ζῶα, πολλά χωράφια, μεγάλα ἀμπέλια) νερόμυλο καί σκευή. Ἔχει ἐπίσης ὠραία ἐκκλησία μέ τροῦλο, ἐφοδιασμένη μέ ἄμφια καί πολλά χειρόγραφα λειτουργικά βιβλία. Γιά τήν ἀφιέρωσή του ἔχουν φροντίσει νά ἐκδοθεῖ χοτζέτι ἀπό τίς τοπικές ἀρχές πού ρυθμίζει καί τή φορολογία του (δεκάτη). Οἱ Ἕλληνες ἐμπορευόμενοι ζητοῦν ἐπιμόνως ἀπό τή μονή νά δεχθεῖ τό ἴδρυμα γιά μετόχι, στέλλοντας μοναχοὺς γιά νά τό λειτουργοῦν. Εἶναι προφανές ὅτι ἀνέμεναν νά ἔχουν ὁμογενεῖς κληρικούς γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν θρησκευτικῶν τους ἀναγκῶν¹⁷⁸. Φαίνεται ὅτι ἡ ἀφιέρωση ἔγινε δεκτή, γιατί μαρτυρεῖται συχνή παρουσία Βατοπεδινῶν «ταξιδιωτῶν» στό Βελιγράδι στόν 17ο καί 18ο αἰῶνα, ἀπό ὅπου προσκομίζουν σημαντική οἰκονομική συνδρομή ἀλλά καί πολλά πολύτιμα ἱερά ἀντικείμενα.¹⁷⁹ Δέν εἶναι γνωστό πότε ἔπαψε νά λειτουργεῖ (πάντως ὄχι πρὶν τόν 19ο αἰῶνα).

Ἡ ἀνωτέρω σκιαγράφηση τῶν μετοχιῶν δημιουργεῖ τήν ἐντύπωση ὅτι αὐτά ἀποτελοῦν ἀποκλειστικά οἰκονομικά ἐξαρτήματα τῆς μονῆς, διάσπαρτα στή Βαλκανική, στή Μικρά Ἀσία καί στά νησιά, πού μοναδική τους λειτουργία εἶναι ἡ οἰκονομική στήριξη τῆς κυρίαρχης μονῆς Βατοπαιδίου. Στό ἐσφαλμένο αὐτό συμπέρασμα θά ὀδηγοῦσε ἡ μονοδιάστατη ἔρευνα τῶν ἀρχεῖακῶν τεκμηρίων. Ὡστόσο τά ἔγγραφα, παρόλο πού ἀπό τή φύση τους σχεδόν κατά κανόνα ἀναφέρονται σέ θέματα ὑλικῆς διαχείρισης, ἀφήνουν πολλές φορές νά διαφανεῖ καί ὁ ἐξίσου σημαντικός πνευματικός ρόλος πού διεδραμάτισαν τά μετόχια στίς τοπικές κοινωνίες. Ἄλλωστε ἡ δημιουργία καί ἡ ἐξέλιξή τους εἶναι συνυφασμένες μέ τή λειτουργία τους ὡς λατρευτικῶν καί ποιμαντικῶν κέντρων. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ ἀφιέρωσή τους συνοδεύεται συχνά ἀπό τή ρητή δέσμευση τῆς μονῆς γιά μόνιμη παρουσία πνευματικῶν καί ποιμένων. Καί οἱ πνευματικές αὐτές σχέσεις, πού σφυρηλατοῦνται σέ βάθος χρόνου, εἶναι αὐτές πού συντήρησαν τά μετόχια ἴσως γιά αἰῶνες.

178. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Γ', ἀρ. 73 (λανθασμένα ἀναγράφεται στό νῶτο τοῦ ἐγγράφου ὅτι τό μονύδριο βρίσκεται στήν Καστοριά).

179. Ἀρχεῖο Μονῆς Βατοπεδίου Τετράγωνον Ζ', Κώδιξ 5, φφ. 3^v (1683), 27, 32^v, 63^v-64, 77, 99^v.